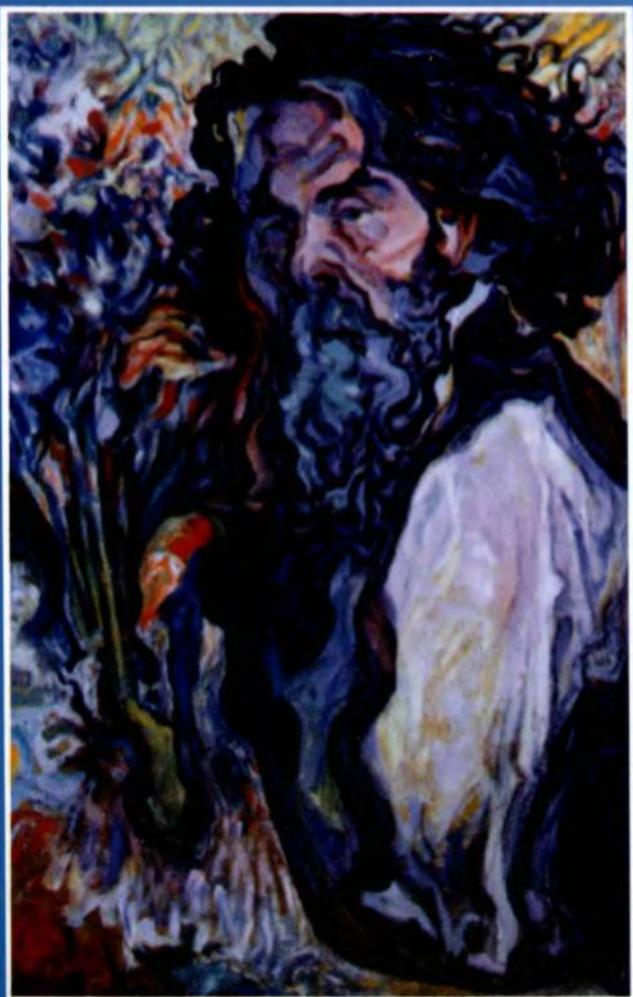

ДУКЛЯ

№ 1

2003

ДУКЛЯ

Рік видання 51 № 1 2003

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка украї-
нських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom
kultúry SR

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
60 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
ul. Požiarnická 17

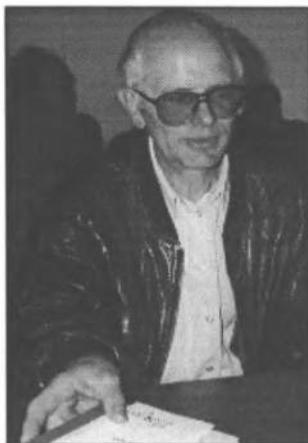
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061

Rozšíruje PONS, a.s.
Objednávky na predplatné príjma
PONS, a.s., Záhradnická 151,
820 05 Bratislava.

ЗМІСТ

Степан Гостињак	
Чудо світу	2
Україна 1992 року	3
Смертью смерть зборовши, або	
Воскресіння землі з іменням Україна	3
Що і до якої міри визначає мій край	
на початку літа 2002 року	5
Простий, але чіткий, виразний урок	6
Щось в роді заклику	6
Іван Яцканін	
Діра	7
Ліна Костенко	
Геній в умовах заблокованої культури	13
Микола Чабан	
Сівач доброго зерна	23
Микола Мушинка	
Мое найбільше багатство – у нереалізованих	
піснях і непроданих книжках (інтерв'ю)	29
Микола Неврлій	
Рецепція Гуса в українській літературі	36
Анатолій Трембіцький	
Микола Мушинка – дослідник славної	
родини Січинських	42
Юрій Бача	
Олександр Духнович у 2003 році	47
Петро Засенко	
Пам'яті Григора Тютюнника	52
На свято до мами	53
Микола Вінграновський	
Крайно чорних брів й важких, повільних губ	55
Понад лугом сіра сіречина	55
Іван Яцканін	
Поезія – його сповідь	56
Незнаний мистецький світ	58
Голод в Україні в розповідях очевидців (мм)	61
32 роки в радянських таборах (м-ка)	63
Михайло Роман	
Про що розповідає персональна бібліографія	
проф. д-ра А. Червеняка	65
Микола Неврлій	
Поезія – розрада одинока	67
Україна видає	69
Даніел Гев'єр	
Добірка віршів у перекладі Мілана Бобака	71
Микола Мушинка	
Нове ім'я в українській літературі	78
Ладислав Пушкар	
Всі художні стилі митця	94

ПОЕЗІЯ

Степан Гостиняк

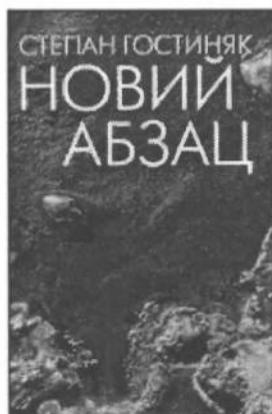
Чудо світу

Немає сумніву – ми тут.
Розстрілювані, та не вбиті,
обпльовані, та не осквернені,
зігнуті, але нескорені,
устаючи з колін,
глаголаєм уgłos: так, ми – є!

Діти вимушеного мовчання,
мобілізуєм волю на останній бій,
на визволення із диявольських обіймів. –
Не було й не буде,
щоб нас не було!

Колоніальний статусе, – пора,
пора від нас назавжди забиратись.
Колоніальний чоботе, – прощай,
тобі не місце на руїнах наших.

Всесвітній Хаме, – утікай,
покинь об'єкт та місце
найжахливіших експериментів,
внаслідок яких гора із черепів,
із трупів та ще й болю
виявилася найвищою горою України,
а вже океани крові й сліз,
то – справжні океани України.
Так, грабували нас грабіжники не раз,
готуючи нам деградацію на енту.
Не ми встановлювали графіки та напрями
для ешелонів з нашими ж вугіллям та рудою,
не ми рішали,
хто лизатиме цукор з наших ланів.
А в додаток
майстри повітряних палаців
утверджували в нас географічно-історичний
загумінок,
дарували нам духовне монте-карло.

Та змито із очей полууду,
розкріпається стрімко дух
(класичний раб раба в собі убив!),
на кожному квадратнім метрі
виростає справжня непокора,
звідсюди чути
дзвони воскресіння та єднання, –
о, ніхто вже не зупинить нас,
ніхто не заборонить,
щоб, неначе квітка синьо-жовта,
в Україні проростала Україна.

Україна 1992 року

Скупиться чорнозем.
Літо сушить не лише чорнозем,
а й надію.
Московська жовч
економічний вавилон плекає.
Збоку сатаною
дивиться Чорнобиль.
Там, де завтра,
там відсутня
звичайнісінка квартира.
Ошукана черга швиденько обезгрошується,
чужорідний мафіоз – навпаки.
Із топтаного тризуба
якраз народжується українське «я»,
воно здіймається на кволеньких ногах
й широкими очима
починає відкривати світ,
а теж себе у ньому.

Смертью смерть зборовши, або Воскресіння землі з іменням Україна

Слухайте, усі воднесь живущі,
слухайте і ті, котрим прийти:
кінчається історія
Малоросійського генерал-губернаторства,
або ж наближається початок його кінця,

кінця його і нашого колоніального статусу,
кінця географічного, але й душевного загумінку,
кінця суспільного паралічу,
кінця мертвової-мертвої зони,
кінця невтомної диригентської палички старшого
брата,
кінця дисципліни палиці,
кінця інквізиції, таких собі
чаклунсько-відьомських судилищ,
кінця закріпаченого духу,
кінця оцього
безконечно тимчасового становища.

А слухайте іще:

конає в спазмах, корчах, судорогах
Малоросійське генерал-губернаторство
і в той же час, неначе фенікс з попелу,
на грудях світу воскресає
батьківщина нашої любові – Україна.

А слухайте іще:

віднині і повік
земля із-понад берегів Дніпра з іменням Україна
забороняє тлустому чорнозему
вирощувати вірних холопів, манкуртів
та найнижчих підпідніжків
найсвятішого чужинного престолу,
гарантуює переродження мужчин в мужів,
започатковує традицію
заселення своїх квадратних метрів щастям.

А слухайте і слухайте іще:

придбавши знову матір
і позбувшися клейма безбатченків,
ми духом розкріпаченим
заселимо ефір по вінця,
станем свідками, як ти, Вітчизно,
йдеш назустріч гідності своїй,
як розквітлі квіти дій твоїх
приковують до себе очі світу.

А слухайте нарешті ще й таке:

окреслюючи цей священий образ Батьківщини,
знаємо, що вже ніколи
не повториться, аби десь мимо нас –
про нас
без нас,
і точно знаємо,
що тільки тут, на ріднім вільнім ґрунті
зможемо рости і виростати аж до неба.

Що і до якої міри визначає мій край на початку літа 2002 року

Вінець пологих пагорбів (і лисих, і чубатих),
цей відвічний захист, джерело краси й пожива наші,
стежка, що долає схил
і обіцяє десь таки дійти,
крокування дощу,
який зразково умиває трав'яне смарагдове руно,
і так само узлісся,
на якому короліці двері в літо відкривають, –
і вони спроможні трошечки наблизити
твою фізіономію, мій краю.

Та, на жаль, твою основу визначають перш за все
розварені та гнівом перекошені обличчя,
довжелезні легіони п'ятої колони,
носії розхристаного і тупого пива,
братова, іржою чужини розідена, душа;
твою подобу, краю з найдорожчих, визначають
також міна уповільненої дії
у подобі тabora циганського,
апатія до того,
що в онука виростає
начебто його, та не його язик,
економічний бич,
котрий нас виганяє з батьківських осель,
дикуючи, щоб там, де прадіди в могилах спочивають,
з хати рідної поволі осипався тинк
і бур'яни із кропивою завойовували територію
подвір'я.

Так, це все – твоє,
твоє, мій краю.

Та, на щастя,
твоєю теж надія
на простягнену братерську руку з-над Дніпра.

Простий, але чіткий, виразний урок

Бо знаю я одне:
всякчас,
коли чорнозем наш та пагорби пологі
стоптував чужинний чобіт
і коли нести ярмо
було уже несила,
предок схоплював у руки каменюку,
меч, ціпок, сокиру, ніж,
рушницю, кулемет, гранату, –
власне, що попало,
щоби боронити рідну матір,
рідне слово,
рідну землю.

Щось в роді заклику

Вируш звідтіля,
де крила зв'язані
диктують норму.
Перестань уже вагатись, –
вируш,
переможи себе,
переступи міст страху,
щоб нарешті (радосте, – не зрадь!)
добрatisя до берега своєї мрії.

ПРОЗА

Іван ЯЦКАНИН

діра

*«... ми з вами так загубили
образ Божий,
що самі себе не впізнаємо».*

B. Винниченко:
«На той бік» (повість)

... Малий хлопець стоїть над проваллям, над западиною, і йому здається, що саме на дні цієї прірви є пекло, яким його часто лякала бабуся. Лякала лише тому, бо його дуже любила («Не будеш добрий, то в пекло попадеш»). Бабуся була сліпою, про тьму і пекло знала своє. Кажуть – пекло. Що воно таке? Можливо, одна велика порожнечка – без людей, без чортів, без вогню, без великих казанів зі смолою.

Бабуся була тим сейсмографом, яким вимірювалася тривога. За свої худенькі плечі вміла сковати кожного, відчуваючи: ось-ось скоїтесь лиxo. Мабуть, хтось колись догадається, що у кожному селі, місті, містечку мав би бути пам'ятник бабусі, до якого приходили б ті, які опинились у колі проблем: чоловіки, яких ніхто не розуміє; згвалтовані дівчата, яких пізніше вигнали з дому; невизнані митці; державні мужі, які забули, як пахне свіжоспечений хліб; навіть ті, яких вже зовсім виділили з суспільства. Тут ота, здавалось би, чужа бабуся їх приголубить. До неї приходили б зокрема ті, які абсолютно не розуміють, що навколо них діється.

Хлопець ріс, страх повільно зникав, провалля так і залишилось, але вже, здається, не таке страшне, мабуть, і не таке глибоке, тільки на його дні лежала густа пітьма.

Бабусі не стало, і в ньому все перемішалося, як під час великої бурі.

«Мамо, мамо, мені вчора снівся сон. Такий страшний. Ведемо від поляків коней, серед них і таке веселе, руденьке, розпещене гача – постійно скаче, зникає, за кущами ховається. А тато постійно до мене: «Фецио, прижени гача». Я пішов, гача само до коней повернулося, а я загубився».

Попрощалася з білим світом мати – і зникли хлоп'ячі сни.

* * *

Село ніби завмерло. Втікало, летіло від нього літо, хоч зелень ще три-малася, однак, здавалось – її огортає страх перед чимось незнаним. Не догадалась, що літо вже не літує і їй вже пора зупинити своє буяння. У долинах перевалювались кlapті туману – одні випрані недавнім дощем, який загруз у горах, інші брудні від довгого блукання.

Туман зникав, перед ним появилися кlapтики незнаної місцевості. На мить, справді лише коротко, розгубився, щоб потім твердо ступати по знайомих місцях, які вже майже всі забули, навіть ті, які хотіли скоротити собі шлях. Його це не дратувало, бо він знов, що раз все ж таки вийде з цього лісу, з лісу, якого тут раніше не було.

Він не був аж такий молодий, але й до старості ще кілька літ бракував-ло. Пригадує, коли був хлопцем, тут тільки кущі росли, таке собі пасовисько. Дивувався, чи оці дерева самі вирости, чи їх тут хтось садив. Але ж сосни, смереки тут зрідка садять, гм, появляються тут разом з маслюками. Аж посміхнувся, що оці міркування не позбавлені гумору.

Нарешті вибрався з лісу, перед ним виднілося поле, терня чорніло по межах, де у власному щебетанні купалася усяка пташина. Побачив перші стріхи, почув грайливе гавкання сільських собак. Чомусь пригадалось, що у місті пси не брешуть на місяць. Вони його напевно й рідко коли бачать, але, крім того, вони настільки розпещені прогулянками та смачними стравами, що їм і без місяця сняться солодкі сни. До речі, вони й так боялись би великого круглого місяця, який заглядав би у їхню повну миску. Сільські – ні, сільські старіють і гавкають на місяць, думаючи, що оте яскраве колесо спускається по їх довгому ланцюжку аж до них, на подвір'я.

А що люди? Що їм робити, коли появиться велике біляво-сіре колесо, яке котиться по небу, і зовсім йому не заважають маленькі хмаринки, які ще не встигли заснути. У місті його ледве зауважать, міським людям просто не хочеться голову туди викривляти, шию викручувати, бо вони ж грамотні, чесні, виховані. Селюку ніколи займатися таким ділом. Він подивиться на нього, забурмоче щось під носом, більше не хоче з ним зводити розмову. Саме так селюк і приховує страх перед ним. За почуття страху йому завжди соромно. Це обов'язково треба приховати перед чужим оком. Одні жінки до нього моляться, благають, щастя чекають... А він, і оком не моргнувши, пливе собі...

Фецьо аж тоді опритомнів, коли біля нього з невимушеним гонором пропеділював чорний кудлатий пес, який і не звернув уваги на нього. Високий на зрост Фецьо стояв над селом біля мокристих лугів і ніяк не міг пригадати, чиї вони, раніше знов кожен кlapтик, кому належить, бо так веліло село. Фецьо був високий і дужий так, як усі Мисняки, один тільки Юрко вдався на маму, то й залишився низеньким.

Фецьо глянув на стріхи хат, потім – на свої черевики. До лівого прилип-ло жовтувате листя граба. Ще раз подивився у той бік, де зник кудлатий

пес, щоб хоча б мигцем пригадати оту зimu, коли мороз ламав дерева. Вони завжди над ранком тріщали, їхнє тріщання нагадувало дитячий плач. Люди тисли носи до шибок, щоб бачити, як пастивником вниз спускається місяць. Він м'яко ступав по замерзлому снігу, на його обручах синяво виблискували сніжинки. Цьому чарівному колесу не заважали плетені плоти, високі межі, які стояли як заворожені і нагадували загони воїнів, які за всяку ціну намагались зберегти свої позиції. Цього вечора пси брехали як найняті, хоч місяця не бачили, бо він причаївся, аж прилип до землі. Вони тільки відчували, що він десь близько і скотиться лихо. Старожили дивились на гору, на скелі, побоюючись, що гора почне розкидати каміння, яке завалить їхні обійстя, заполонить поля, тоді й вони стануть камінням, яке комусь знадобиться, почне його збирати й розкидає десь зовсім інде, щоб тут земля знову зародила. Каміння – це завжди мовчазні слізози землі з почуттям великого горя. Ви чули, як стогне камінь? Під копитами коней, під колесами повних возів, під лемешем плуга. Так, це ви могли й почути, але це ніщо у порівнянні з тим, як зітхає, як стогне людина від навалу біди.

Тиша. Стояв над селом і почав сумніватись, чи варто після стількох років поверратися на місця, які завдали стільки болю. Мовчки пройшов біля цвинтаря. Тоді пригадав всіх, але тільки живих. Їх же п'ятеро: він, Ваньо, Осиф, Юрко, Ганя. Було їх шестero, але Мар'я вже років десять на правді божій. Як давно він їх не бачив? Можливо, вони вже думають, що його нема серед живих. Люди зникають, як і розповіді про них, бо зникали зі світу і ті, які про них ще згадували.

Зупинився, щоб здалеку глянути у той бік, де навіки відпочивають його батьки. Згадка про батьків ніби й не торкалась того, чому він сюди вибрався, хоч прийшов подивитись на хату, яку колись давно разом будували. Дивне. Але його так привчили. Постійно була лише робота, робота, гарного слова рідко почув. Так вони росли і вирости. Це вже було у крові, а кров ніхто не міняв – кров тобі не сорочка... І зараз він радів, що нікого не зустрів, ніхто з ним не вітався, нікого не бачив. До речі, у всіх з його роду було щось з очима – здебільш не бачили те, на що саме дивилися. У кожного з них було на це своє віправдання.

Всі були високі, навіть дівчата були високі, як тополі, до того ще й сильні. Їхня сила проявлялась і на їх вдачі, мабуть, і тому за ними довго ніхто не ганявся. Не дивно, що дістались їм випадкові чоловічки, на яких досить було тупнути – і вже наклали в штані або виганяли пса з буди, щоб знайти нічліг.

Можливо, якась дітвора й привіталася з ним отим швидким: «Слава-йсуХристу!...», але він нікого не чув, нікого не бачив. Зупинившись перед Мучковим подвір'ям, він їх побачив. Троє найліпших ґаздів у селі – Мурчко, Пантлик і його батько – Семен Мисняк.

«Семене, як думаєш, що з нами буде? Іщі нам дають бодай трохи пожити, га?» – дід Пантлик завжди запитував довго і широко, щоб почути, чи це справді він питает, чи це лише чуже відлуння.

Троє чоловіків у брудних штанях сиділо на подвір'ї і розмірковувало, як ім далі бути.

«Я чув, все од нас візьмуть. Землю нам візьмуть. Землі їм захотілось. Мало їм...» – Мурчко закліпав дрібними очима, ніби це була якась тайна. «Все заберуть. І жінок. Все буде спільне».

«Ого, хто би хотів твою Ілю».

«Комуunisti».

«Кому їсти, а кому робити, але і так, Семене, за свою Ілю не бийся».

«Смішки. Переїдуть вас смішки».

Фецьо мав їх перед очима, але тут же все розчинилось в осінньому тумані. Він стояв і сміявся. Сміявся, бо бачив, що оці старики ще тоді не знали, чим усе закінчиться. Відчували, але не знали.

Зробив кілька кроків і зніяковів, бо він вже знат, чим усе це закінчилось.

Він вже був близько рідної хати. Тут йому щось прийшло в голову, завернув вліво на берег, бо ж за широкими плечима берестів навряд його хтось побачить, а хату видно, як на долоні.

* * *

Хатня стеля у цю підвечірню пору повільно лягала Семену на плечі. Плечі у Семена широкі-широкі, мов двері, то й стелі, сутінкам легко було лягати на них. Він і не дуже пручався. Любив споглядати, як день прощається, бо робить це зовсім не нав'язливо.

Семен охопив голову руками, тиснув її, як обруч бочку, зітхав і дивився на двері, за якими дружина готувала вечерю. Це була надзвичайно мовчазна жінка. Він чув, як мішає дерев'яною ложкою у глибокому горщику. Горщик дудонить, свариться з полум'ям, яке нещадно облизує його дно. Вона мовчить, боїться навіть підійти до свого чоловіка. Як вона на нього натрапила? Тут рідко буває щось випадкове. Після смерті брата, сліпого Адама, успадкувала його землі, які були по сусідству з Мисняковими. Чого ж не примножити маєток! А любов, може, і появиться. Не зникла, але клаптики землі нагадували, що хоча б на початку відбулася гарна розмова.

У ці дні Семен був чогось дуже нервовий, то краще було до нього й не підходити. Коли б зараз на них хтось глянув, то здивувався б, як же могло у них бути стільки дітей.

Катерина поставила вечерю перед Семена, глянула на нього, хоч, правда, ніколи його не жаліла, все ж таки запитала:

– Што є?

– Присядь, – сказав Семен так, що все навколо зупинилося, навіть картоплина на виделці. Руки у Семена були міцні, не хитались, як гілки у вітрі.

– Присядь, – повторив, хоч вона вже давно сиділа і чекала, що буде.

Що він від неї хоче, адже він людина без уяви. Врешті-решт, де б вона

у нього взялася, коли й у нього все пішло у зріст. Він був високий, що міг, як у тій пісні, зривати горіхи з вершечка. Люди, які його знали, так і говорили, що своє життя сприймав лише як заміну дня ніччу. В нього було аж занадто серйозне ставлення до усього, що відбувалося навколо, це й вибивало останні залишки уяви. Якщо вам доведеться зустріти аж занадто серйозного селяка, то краще тікайте від нього, бо він вам зовсім зіпсує настрій, і тут же гожа днина зміниться на непогоду.

– Знаєш, про нас всі говорять: «Заможні, заможні...» Якщо так, то будемо хату будувати. Поле – то поле, воно собі лежить, його людям під ніс не піднесеш, але хата...

Вона сиділа мовчки, потім все ж таки наважилася:

- А де? – запитала тактично, ніби це була якась тайна.
- Там, за дорогою, під берегом.
- Там же замало сонця.
- Вийди на поле, там його аж-аж.

Вона знала, що з ним не можна сперечатись.

– Під берегом, гм, тоді берег аж у хату влізе, – вона встала, зупинилася біля пеца. Тут їй найкраще, тут її місце. У хаті, як правило, чоловік приrostав до столу, а вона – до пеца.

Стара хата, в якій відбулася ця розмова, стояла напроти їхнього задуму. У цю хвилину по дорозі загуркотів порожній віз, бо колеса легко підскочили на камені або впали у вибиту яму, галасливо вилаялися, і знову запанувала тиша. Семен мовчав, замовкав і вечір надворі, притихло й відлуння сварливих коліс. Старі сільські песні ще не скавучали, для їхньої розмови з місяцем було ще рано.

У селі запанувала епідемія будування нових муріваних будинків. У кожного появлялися різні симптоми цієї «хвороби». У когось вона тривала довше, інші з нею справлялись швидше, але не завжди причиною були гроші. Були й такі, яким не хотілося прощатись з цією манією – тоді будували, добудовували, надбудовували, вважаючи, що саме у цьому суть їхнього життя. Будували, лиш би жити.

Миснякових було багато, та й родичів вистачало, щоб не запрошуувати на поміч когось чужого, хоч у порядному селі чужих майже немає. Їхня родина нагадувала кошлате дерево, з яким зустрінеться скоріш у полі, ніж у сільському садку. Помічників їм насправді не треба було. На початку нагадували кротів, які риються у землі, після того стіни росли, як з води. Звичайно, зійшлась тут своєрідна компанія. Підвечір, коли сині сутінки спускалися з берега, то й біля них усе завмирало, лише хтось довго виспівував одну й ту ж саму мелодію:

«Ішло дівча лучками,
Лучками, лучками, лучками.
Несло фартух з грушками,
З грушками, грушками, грушками...»

Пісня звучала монотонно, не обривалася і дратувала сусідів. Загадкою було, хто співає, бо у цій родині ніхто не вмів співати, всім ніби слон

на вухо наступив. Сусіди, але й односельчани догадувались, що вони найняли якогось співака, щоб їх розважав, щоб і у них було, як у інших. Таке вони могли собі дозволити.

Коли пісня замовкла, спершу було чути крик, галас, вереск, здавалось, що когось ріжуть, потім крик замінили лайки, при яких аж вуха терпли. І знову тихо, знову пісня про дівчину та її фартух повен груш.

На другий день скоро вранці односельчани намагались якнайтихіше просковзнути навколо голих мурів нового будинку. Семен виходив на вулицю і всім пояснював:

– Ну, хвопи ся забавили. Треба, няй са хвопи і поб'ють. Але, – тут зробив паузу, піднявши палець, продовжував: – але, люди добрі, кров не текла.

Цей ритуал тривав аж доти, поки на стінах не виблискували крокви. Потім вже прийшли інші люди, інші майстри, і все принишкло

* * *

Фецьо дивився на будинок і не впізнавав його, не міг знайти і себе у цій місцевості. Всюди було пусто, не було чути ні словечка, навіть пташки у верхів'ї дерев замовкли.

Будинок розвалювався, у стрілі з'явилася велика діра, з горища вгору пнулися кущі, з яких до неба стирчала молода берізка. Стіни будинку були мокрі, димар нахилився, стовп, який тримав ґанок, скинув штука-турку і нагадував вбогого старця. Під вікнами з'явилися щілини, що можна було туди й руку всунути. Одні пташки почувались у цих щілинах затишно.

Після смерті батьків почалась за будинок така сварка, що аж стіни тремтіли. Наступні дні вивели їх з емоцій, усі розійшлися, плюнувши на подвір'ї, попрощались з рідними місцями.

Казка закінчилась, та і слізози не все скажуть про біль.

Фецьо ще пригадав, як батько у сонячне недільне післяобіддя мріяв, як воно буде гарно, коли всі житимуть разом, у кожного буде своє господарство, запанують у селі, бо їх багато і вони сильні.

З усього залишилась одна діра. У цій дірі загубилось все. Вона втягла у себе душі всіх – живих і мертвих, які стояли при її початку. У ній пропало все, що ще недавно жевріло. За берестами його ніхто не бачив, та і в нього не було бажання з кимсь зустрітися. Роздивився навколо себе, глянув на черевики, на яких сумно виблискувало осіннє листя граба.

ПУБЛІЦИСТИКА

Ліна КОСТЕНКО

ГЕНІЙ В УМОВАХ ЗАБЛОКОВАНОЇ КУЛЬТУРИ

Але чому, власне, геній? У кожній культурі працює багато обдарованих людей, рівновеликих талантів, і всі вони потрібні культурі, рівень її визначають не лише гіганти; взагалі геній – явище рідкісне, виняткове, за всю історію людства їх не гурт, але я поставила проблему саме так, по-перше, тому, що йдеться про Лесю Українку, а це постати у нашій літературі, безперечно, геніальна, і, по-друге, тому що спектральний аналіз краще робити крізь велику призму, а геній як найвищий ступінь обдарованості – це і найвищий ступінь акумуляції проблеми.

Отже, спочатку пригадаймо собі, що таке геній з точки зору філософії, психології, історії мистецтва, щоб вживати це слово коректно, не в плитковому компліментарно-оцінковому значенні. Згадаймо, як це явище розуміли ще античні мислителі чи за часів Відродження, загляячи до великих німецьких філософів і французьких просвітителів, погортаймо томи від давніших корифеїв мислі до сучасних радянських видань. А може, краще є навпаки – від сучасних наукових видань, від той же УРЕ чи «Філософської енциклопедії», то, може, й не доведеться звертатися до ретроспек-

ції наук, адже в сучасній довідковій літературі вже має бути результат, квінтесенція досягнень теоретичної мислі за всі попередні віки, та ще й збагачена рівнем сучасного мислення.

Читаємо. «Українська літературна енциклопедія», одне з найновіших видань, рік 1988. Том перший, від А до Г. Гекзаметр с. Геонім – вид псевдоніма – с. Є гаплогенез і герменевтика. Є Героїчне в літературі, і навіть як Ленін розрізняв дві форми Г. в літературі. А генія немає. Ну, може, це й справді зайве в Літературній енциклопедії, при чому тут геній? Геній – це ж не типовий характер у типових обставинах, нашо він радянській літературі?

Беремо «Філософскую энциклопедию», Москва, 1960 р. Вже тут, напевно, буде про генія, адже це явище завжди було об'єктом уваги філософії, цим займався і Кант, і Гегель, і Гельвецій, і Ніцше. Та й сучасні філософи Заходу, – щоправда, їх у нас не друкували, але в кожному разі у філософській енциклопедії геній, хоч як термін, зафіксований бути має.

І уявіть собі, «Гегемония пролетариата» с. «Геополитика» с. Є «Генерализация» як термін, що його увів Павлов «для

обозначення обобщеного характера усlovных рефлексов». А генія немає. Видно, ті генералізовані рефлекси так засмикали наших науковців, що навіть у тих виданнях, де більш-менш добросовісно інтерпретується це поняття (Укр. рад. енциклопедія, т. 2, 1978), все ж увертається фразочка про «ідеалістичні філософські концепції», яким небезпремінно властивий «культ генія, протиставлення його народним масам». І також не пропустять, щоб не нагадати, що є й такі концепції, де «Г. розкривається як патологічне явище». Словом, відчувається, що геній – це щось не наше, це якісь буржуазні витівки, це придумали філософі-ідеалісти, а ми матеріалісти, нам геніїв не треба, вони не зливаються з масами і не вкладаються в стереотип.

При такій «генералізації» мислення даремно було б шукати чогось глибшого в цих виданнях. Доведеться все-таки звернутися до давніших філософів (не зайво, до речі, й до новітніх – сполохи інтуїції і тонка діагностика психоаналізу ще більше підсвітять високогірний кряж універсальної філософії). Це велика наслода – після такої ідеологічної макухи читати розумних, освічених, шляхетно мислячих людей свого часу і з подивом пересвідчитись, які вони актуальні й по сей день.

Той же Кант. У якого є спеціальна робота – про Генія. Грунтовне дослідження, глибокі роздуми про саму природу геніальності. І що вражає, – у такого складного філософа, як Кант, – така вищукана простота формулювань: «Геній – це людина великого духу не стільки за об'єктом, скільки за інтенсивністю; він становить собою епоху у всьому, за що береться». Дух же – це «оживляючий принцип в людині».

Чи не правда, наче конкретно про Лесю Українку, котра мала «в серці те, що не вмирає»?

«Геній людини є зразкова оригінальність її таланту», «це хист до створення того, чому неможливо ані навчити, ані навчитися», слово геній – похідне від

genius, від характерного для людини і наданого їй вже від народження оберігаючого її і скеровуючого духу, який і надихає її на ці оригінальні ідеї». Дух цей у мистецтві повинен бути вільний, йому притаманне «творення через свободу». «Ця мужність – заслуга тільки генія; така сміливість вияву і взагалі деякі відхилення від загальних правил властиві йому». Ці відхилення, навіть помилка – це ніби як привілей генія – «інакше незрівнянне в його духовному пориві потерпіло б від боязкої обачності».

Гегель вважає, що геній – це «універсальна здібність до створення істинних художніх цінностей, так само, як і енергія, завдяки якій він розвиває і вдосконалює цю здібність».

Феєричні здогади, часом на рівні прозрінь, висловлює Ніцше. А є у нього і такі постулати: «Всі великі генії були величими робітниками». «Геній тільки те ї робить, що вчиться спершу класти каміння, а потім будувати з нього; він завжди в пошуках матеріалу і завжди займається його обробкою».

А ось європейці, вже більчі до нас за часом. Т. Манн: «Геній – це здатність віднайти власну долю». Сартр: «Геній – це не дар, а шлях, обраний у відчайдушних обставинах».

З них Сартра я навіть бачила особисто, коли він приїздив до Києва з Сіменою де Бовуар, і на зустрічі в Спілці письменників він, тоді вже для нас старий, з молодою запальністю розмотував перед нами черговий виток своїх екзистенціальних шукань, а ми йому читали вірші – Іван Драч свою «Сльозу Пікассо», а я «Ван Гога».

О, їх можна цитувати без кінця, цих духовних блукальців, що й самі обирали шлях у відчайдушних обставинах – з того всього постає грандіозний каркас розуміння геніальності як феноменально-го явища в усій сукупності його психологічних, духовних, енергетично-творчих, особистісно виняткових, від Бога даних якостей і ознак.

Це щодо генія взагалі, це, так би мовити, дефініція явища.

Тепер конкретно. Кожний геній десь народився, в якомусь часі і народі формувалась його особистість. Кант пише: «Геній <...> у залежності від національності і того ґрунту, на якому він виріс, має в собі різні першозадатки і розвиває їх у різний спосіб». І далі – подивіться, з яким близком, з яким знанням менталітету різних народів – пише Кант: «У німців ця геніальності більше іде в корінь, у італійців – у крону, у французів – у цвіт, у англійців – у плід».

І ось тут, я думаю, нам пора запитати себе: а куди іде ця геніальності у нас, українців? Якщо геній виріс саме з цього, українського, недобаченого жодним великим філософом, ґрунту? Маємо ми право, нарешті, і сміливість поставити це питання перед собою? І не риторично, а так, щоб і відповісти. Навіть якщо це буде відповідь не зовсім приемна чи легка для нашого слуху. Але ж пора.

То куди ж іде геніальності наших геніїв – у корінь, у крону, у цвіт чи у плід? Геніїв, в яких віками акумулювалися всі духовні потужності нації. Ми повинні, нарешті, замислитися, чи результат адекватний їхнім зусиллям? Чи відомі наші генії світові, чи ми самі оцінили їх належно? Чи обернули на користь народові їхній титанічний труд?

Куди йде ця геніальності? Перше, що ледве стримується сказати: в прірву! В безодню. В чорну діру нашого бездережавного існування. Або струсять на чужу межу, і виходить – Гоголь.

Або – крилатим зеренцем кудись за океан – і проросте всесвітньо відомий і малознаний у нас і досі – Архипенко.

Коли Кант пише про залежність генія від ґрунту, то це ж природно, само собою – у кожній нації є свій ґрунт, своя земля. А в що повинна піти геніальності генія, що виріс «на нашій, не своїй землі»?

І як же буде надалі, коли ця земля вже радіоактивна? Коли пилові бурі з чорнобильської зони покривають уже і цвіт, і

плід? І смертельно загрожують кореню? Самому кореню національного буття...

А який же прекрасний був ґрунт, яка благодатна земля – Україна! Житниця Європи. Спадкосмиця могутньої Київської Русі. Невичерпна скарбниця земних надр. Бог створив її у хвилини натхнення. Російські художники іздили сюди, вони дуже любили Україну і з тактом, притаманним державній нації, називали її – «малороссийська Італія». Скільки визначних людей походить звідси, котрі є славою і гордістю інших народів!

Але українського генія, генія як генія, котрого реально знає світ – як Данте, Шекспіра, Байрона – нашого маяка у все-світньому морі, по котрому візнявали б наші береги, – і досі немає, а вже й кінець ХХ століття.

Чому? Їх що, не було – такої міри гігантів? Чи український геній не позначенений тим же знаком обраності, як і геній будь-якого іншого народу? Чи йому не відлено такої ж універсальної здатності до створення істинно художніх цінностей??

Кола розходяться по воді.

Я вже писала в статті про Лесю Українку: «Українські Бермуди поглинають своїх великих».

Всесвітньо невідомий український геній. Він знає, куди йому йти. Але він віками підрубаний під корінь.

Завжди у наших лісах блукає ота невидима сокира. Вона обрубує комунікації зі світом. Вона залишає гіллячки тільки в один бік і щепить до них свої райські яблучка.

Страшна і мало ще вивчена трагедія замкнутих культур і досі проходить повз свідомість людства. Досі не привертає до себе увагу видатних умів, котрі могли б пояснити світові, і світ би почув. Ті ж самі філософи – при всій шляхетності їх умислів, при всьому діапазоні їхніх інтересів – слов'янський світ до уваги не брали. Україну і зовсім не бачили – в поле їхнього зору потрапляли державні нації або нації зі світовим резонансом історичної долі.

Українці ж як нація потрапили в історичну безвихід. Вони давно вже випали з європейського контексту. «З 14 століття починається самостійний культурний шлях України, відріваний від загальноєвропейського», – пише Д. Чижевський. Історична доля фатально віdbилася на культурі великого народу, обвела навколо нього замкнуте коло. Держава, котра мала широкі контакти зі світом, котра давала освічених князівен королівським домам Європи, котра приймала і посылала послів, народ, що мав свою Академію, своє військо, свій могутній духовний потенціал – потрапив у тяжку залежність, і культура його зробилася замкнутою в самій собі.

І це ж навіть не замкнутість. Це заблокованість. Ізоляціоністських тенденцій у нас ніколи не було. Ні звичай, ні релігія, ні ментальність народу підстав для цього не давали. Але, підпавши під владу держави темної і глухої, ми втратили пріоритети наших духовних цінностей.

Заблокованість була потрійна. Раз, що приналежність до держави, котра, як той міфічний Кронос, поїдає своїх же дітей. Росія, як ніяка інша держава, переслідувала своїх геніїв, то що вже казати про колонію, якою була Україна? Це було друге коло заблокованості. І третє витворилося само собою як результат цієї подвійної біди. Занепадав сам характер нації, вічно переслідуваної, вічно приниженої – це виробило не країні риси в її характері.

Чижевський, мабуть, слушно вважав, що тільки періоди розквіту благотворно впливають на всю подальшу історію нації, «формуючи національний тип або залишаючи на довгий час певні риси в духовній фізіономії народу».

Україна знала й такі періоди, що винищують людський дух і формують гідний поваги прекрасний національний тип. На жаль, ми мали надто тривалі часи занепаду. Поразка споторює обличчя болем.

Три зашморги, котрі душили українську культуру – великороджавний, кот-

рій душив усіх, колоніальний, котрий душив колонію, і самі українці, котрі вже багато чого блокували хронічною нерозв'язаністю своїх проблем.

І це чудо, що нація в такому становищі все-таки вижила, все-таки пручалася, і нарешті-таки прориває всі три кільця своєї трагічної заблокованості. І це великою мірою завдяки своїм світочам, своїм геніям, котрі, мабуть, таки йшли у корінь, у те коріння, що держить дорогу над прірвами, щоб вона не провалилася в яри.

Але як їм жилося? Чи працювалось на повну силу? Чи скористалося майбутнє із їх подвіжницького труда?

У заблокованій культурі письменник підлягає деформаціям, часом непоправним. Геній має більшу відпорність, здатен до більшого протистояння, але й він відкоригований епохою, обставинами, причетний до нації та її тяжких, уже генетичне запрограмованих проблем.

Куди ж би поділася Леся Українка від проблем своєї нації, проблем уже часом неціавих і невідомих світові?

Геній, як і негеній, автоматично одержує у спадок, цілий комплекс проблем, в які пін запрягається і його запрягають. Отже, вже є відразу комплекс запряженості. І вже в цьому він, неоригінальний, наш замучений обставинами геній, – з висоти естетичного імперативу, що вимагає від генія зразкової оригінальності таланту. Який український геній був вільний, дух якого українського генія міг «творити через свободу»?

Це вже відразу геній, відкинутий на дистанцію несвободи, причому найфатальнішої несвободи – несвободи духовної.

Український письменник, хоч якого б масштабу він був – як Шевченко, Леся Українка чи Франко, – насамперед мусив бути просвітителем. Причому це просвітительство особливого типу, близьче до просвітленства – він мав не тільки світові пояснювати свій народ, він часом повинен пояснювати народові самого себе. Іс же, як відомо, цей народ, в силу істо-

ричних причин, то спить, то прокидається, а що робити генію? У нього завжди безсоння.

Недаремно Лесю Українку переслідувало видиво кам'яної пустелі. Камінь мав обриси сплячого раба, і вона все сподівалася, що той раб пробудиться, камінь ворухнеться, коли той замордований Орфей подужає піднести сопілку до вуст.

Або, може, Тірца щось пояснить, докричиться до сонних душ. Або Міріам викричить свою правду, або Неофіт-раб проломить мури душевної глухоти, або хтось прихилить слух до Кассандри.

Леся Українка все життя зверталася до свого народу, хотіла розтлумачити йому його. Але її мало хто розумів.

Необхідність пояснювати – вже це одне сковує уяву. А геній – це також і уява. Геній – це сміливість, це прорив, це ламання канонів і традицій, це вихід на нові естетичні орбіти. Український геній прикований до гарби. Він не може її перекинути – навіщо ж шокувати і так засмучений народ? До цензури державної додається ще й власна: письменник повинен писати тільки те, що потрібно народові. Громадянська лірика і цнотливи катрени. У найглухіші роки реакції – зашифрований смисл, ілюзії, аналогії, натяки, алегорії – всі ці вимушенні баласти поетики, все це обмежує можливості, сковує уяву, скеровує її в одне річище, винажує інтелект.

Чому французи мають таку різноманітну поезію, таку динаміку стилів, чому весь авангард переважно звідти? Вони не змушені пояснювати. Вони ростуть зі свого ґрунту, вони взяли свою Бастилію, вони мають свою «Марсельєзу», котру знає цілий світ. Вони – велика нація. У них якщо поет – сифлітік чи педераст, це не катастрофа для нації.

Гете був вельможа, Шіллер умирав від сухот – обидва великі. Байрон не всидів на шерстяному мішку в палаті лордів, подався боротися за свободу Греції, цим він не завдав удару по престижу нації.

А у нас, що не поет, то подвижник. Що не поет, то під наглядом таємної поліції.

Так що, фактично, геній, що приходить у заблоковану культуру, з перших же кроків починає задихатися. Він заблокований звідсіль – державою, трагізмом сфальтіфікованої історії, консерватизмом смаків, кон'юнктурою сучасного моменту.

Самотність українського письменника нелюдська. Зокрема – самотність Лесі Українки.

Вона писала мовою, яка була заборонена ще до її народження (Валуевський циркуляр, 1863). Коли їй було десять років, були дозволені вистави українською мовою, але виключно на сільську тематику.

Вона входила в літературу, з якої не було виходу. Вона це знала. Досить перечитати її листи.

У заблокованій культурі зникає розуміння письменницької праці як праці. є одне – служіння народові. Письменника можуть любити, не читавши. Його можуть не зрозуміти, прочитавши. Письменнику можуть диктувати той улюбленний стереотип, який для нього тоскно консервативний. Письменника можуть принизити рівнем інтерпретацій, його можуть покалічити причетністю до ненумісного.

Психологія творчості відсутня. Вимір – не індивідуальність, не талант, а розміри національного терпіння. Заблоковано вже кілька поколінь.

Все це специфічні явища, які виникають у заблокованій літературі, – вони перестають являти інтерес для світу. В світі відбуваються динамічні процеси, світ не може постійно озиратися, що хтось там пре плуга, так само, як пер і в минулому столітті.

Навіть якщо ми думаємо, що це той самий золотий плуг, що впав скіфам з неба у незапам'ятні часи. Все одно вчені світу думають, що цей плуг упав «на юге Росії». Надалі все це дуже небезпечно для нашої літератури.

У заблокованій культурі припиняється створення повноцінних мистецьких імен. Наши молоді поети відомі тільки в тісному колі. А ім'я, еманація імені по-

трібні не самому митцеві – для нього це ще один тягар, але для культури його народу це необхідно. Це вплив, це престиж, це найпереконливіший аргумент нації.

Тому що ім'я – це резонанс. У розхожому розумінні – це відзвук, відлуння. Насправді ж це наростання амплітуди коливань, коли частота власних коливань системи співпадає з частотою тією, ззовні. У нас не співпадає. У нас частота нашого страждання вже надзвукова, а світ не чус. Він нас ледве ідентифікує крізь товщу всіляких нашарувань.

Яка може бути акустика в абсурдокамері?

Хіба Антонич за рівнем таланту менший поет, ніж його славетні європейські сучасники? Але навіть до власного народу його ім'я йшло десятиліттями.

Або молодий Тичина, заблокований від самого себе. «Надтріснутий геній нашої поезії», – як називав його Бажан у недавно опублікованому давньому листі. Чому – надтріснутий геній? Надтріснутий буває давні. Але щодо України, то у неї і генії бувають надтріснуті.

Є таланти, є явища, є особистості європейського рівня. Немає функціонування у свідомості інших культур.

Ми живемо в умовах, коли заблокована навіть можливість появи генія.

Все рідше виникають якісь значні літературні імена. Не тому, що їх немає. Вони є, але процес їхнього становлення загальмований рядом факторів, мало сприятливих для суспільного резонансу. В нормальному літературному процесі є механізми створення літературного імені. Це і свобода слова, і діапазон читацьких інтересів, чутливість до новітніх віянь і напрямків, стабільні критерії в динаміці процесів, стан суспільної психології, мобільність критичного цеху, взагалі нормальний стан суспільства.

Стан суспільства у нас ненормальний. Літературний процес буксую. Свободи слова довго не було, тепер прорвало. Рухома естетика не встигає. У нерухомій колапс. Арматура соцреалізму впала. Руїни прагнуть перебудов.

Чому древні греки створили велике мистецтво?

Тому що профанічні рівні життя у них не входили у систему вищих цінностей.

В умовах заблокованої культури геній створює значно менше, ніж міг би. Основні його сили йдуть на тяжку і, як сказав би Чижевський, «прокопницьку» працю. Він часом робить не те, що хотів би, а те, що на даному етапі потрібно його народові і що не конче цікаве для людства. А часом незрозуміле й для самого народу, якщо його, так би мовити, «вектор психологічної інерції» в той час не співпадає з магістральним напрямком великого духу.

Адекватне розуміння – це культура спілкування. У нас вона давно втрачена. Художник завжди ризикує втратити прихильність своїх шанувальників, якщо виходить за межі усталених понять. Якщо порушує канон. Причому у нас якийсь глинобитний канон. Все якісь у нього соціальні контури і патетичний вміст.

Український письменник, приходячи в літературу, спершу й не знає, в зону якої біді він вступив. Потім приходить здогад і протест: такого не може бути! А потім спокійне усвідомлення: так є. Але мушу працювати. Це доля моого народу, отже – і моя доля.

Це дуже тяжке прозріння, коли хочеш дороги, а бачиш прірву прямо перед собою, і навіть, не знаєш, чи є у твого народу історичний шанс її перейти. Але саме це і додає людині трагічного оптимізму. Починаєш вірити в чудо. Море ж колись розступилося перед народом, котрий шукав землі обітованої. А наша ж земля тут, з нами, нам же навіть нікуди не треба йти. Нам же тільки обітovanої свободи. І – парадокс – держави. Це вже чисто український парадокс – наша свобода прийде нам через державу. Бо якщо Байрон в «Сарданапалі» каже: «Вітчизну я любив, а не державу», – то добре йому було конфліктувати з державою. Вона у нього була.

Заблокованість нашої культури складна, багатоступенева, вона існує на рівнях видимих і невидимих. «Ніч безодержавності», – як сказав Є. Маланюк. Віками одні і ті ж проблеми, віками одна і та ж безвихід. Це не могло не вплинути на націю.

У психології відоме поняття – «звужений стан свідомості». Так, буває і це. Постійна зафіксованість на одних і тих же темах, одноманітний тип пригніченості психіки створюють цей стан. Ослаблюють пошуковість розуму.

Звідси комплекс меншовартості. Звідси опінія про обмеженість українців. А це не обмеженість інтелекту, це обмеженість психологічного простору, яким ми дихаємо. В якому фактично задихаємося. Від якого серед інших народів ми часом виглядаємо як непрітомні, але нездатні пояснити, що з нами. Код порозуміння перерваний. Нас пояснюють інші. Це ще один вид облоги – дезінформація.

Або такий аспект. Американські вчені дійшли висновку, що при низькому рівні викладання мови у школярів гірше розвивається асоціативне мислення. Це – в Америці, де англійська мова не принижена, і то вони вважають, що викладання повинне бути краще. А що ж говорити нам, коли у нас донедавна не те що викладання, шкіл українських у деяких містах не було! А щоденне при ниження, якого зазнає українська дитина в школі, якби вона хотіла говорити рідною мовою на перервах? Фонетика, інтонація, а не тільки асоціативне мислення, на цьому страждають. Людина, котра завжди жде, що її недослухають або поглузують з її мовою – як повинна почувати себе ця людина? А українці так живуть віками. І асоціативне мислення є. І дали таких поетів, як Антонич, Плужник, Свідзінський.

Ми звичли, але факт, що розчин; в який занурені наші душі, для життя не придатний. Це така густа, екологічно вбивча, ідеологічно інтоксикована суміш, де душа виживає тільки шляхом несподіваних мутацій, перероджень і від-

роджень. Потрібен якийсь новий Фрейд, щоб розібрatisя у суспільній психології народу, коли вже просто йшов над людьми фашистський експеримент.

Великі українські письменники – це письменники, сформовані історією свого народу. Це провидці, часом поводати рії своєї осліплоЙ від сліз і горя нації.

Поет – хоче він того чи не хоче, але це йому так дано, – він і футуролог, і демограф, і соціолог. Це діагностик суспільства. Все, що він робить, він робить у проекції на потреби культури свого народу.

Чому у поневолених народів є основоположники, борці, мученики, але менше авангардистських течій?

Тому що авангардисти б'ють шишки.

А тут треба ламати грата.

Безліч аспектів у цієї проблеми. окреме питання – геній в очах сучасників. Як сприймають його вони. Тут українці – не виняток. І в заблокованій, і в незаблокованій культурі – важко. Чи це конфлікт Байрона з консервативним середовищем у державі потужній, «володарці морів», чи пастка генію при дворі мецената, чи самотність Міклеланджело в самому епіцентрі Відродження, чи зачіканість Пушкіна в розкішних салонах затхлої імперії.

Може статися навіть відторгнення генія, як це було з Данте, щоб потім пишатися ним.

Мабуть, як немає пророка у своїй вітчизні, так немає і генія, визнаного за життя. Бо геній – це завжди і пророк.

ЦЕ ТЕЖ ОКРЕМА ТЕМА – провінництво геніїв. Один Шевченко дає матеріал на цілу монографію. Прозріння Лесі Українки теж на багато віків уперед. Про неї писали, що вона «затуманює голови своїми Кассандрами». А вона, навпаки, хотіла розблокувати свідомість співвітчизників.

Читаймося в пророцтва Кассандри чи в інвективи Тірци тепер, з дистанції скоро вже століття. Там є все, від передчуття глобальних катастроф до тривожної перестороги проти анахронізмів мислення.

Є аспекти самоочевидні – як геній і вла-да (де завжди конфлікт, опозиція), геній і злочинство (Пушкін сказав: несумісне).

А є й проблеми, яких ніби сьогодні й немає. Наприклад: «геній і демократія». Зараз це не актуально – в наші дні такої тяжкої боротьби за демократію як за омріяний устрій, що гарантує справедливі форми народовладдя. Якщо ж взяти це слово в його другому значенні: демократія, демос, основна маса повноправного населення, – а між іншим, у давніх греків у демос не входили раби, – а в наших реаліях ще довгий час даватимуться візники інерції рабської психіки, котрі ще не раз демократію зведуть до плебейства, – то не виключено, що якщо природа надалі розщедриться на генія, то вже зараз назріває проблема. Як у плані тієї ж «ворохнечі художника і черні», так і в перспективі сірішій: у сприятливих умовах геній уже не є детонатором суспільства, відтак суспільство може його й не ідентифікувати як генія.

Грозових розрядів геніальності в погідний день не бувас.

А втім, будуть якісь нові проблеми, якісь нові нещастия, і знов комусь доведеться обирати шлях у відчайдушних обставинах.

Але ми – про Лесю Українку.

В Італії вже одгримів Альф'єрі, помер в Міссолунгі Байрон, в Парижі – Верлен, а в Україні на початку ХХ століття одна хвора, тендітна, зовсім ще молода жінка писала і античні трагедії, і психологічні драми, поеми, вірші і прозу, і надзвичайної сили статті, і в безвході національно-психологічних катакомб відстоювала свободу людського духу.

Вже були різні модерністичні течії, символізм, акмеїзм, грав м'язами футуризм, а Леся Українка все піднімала свою брилу на ту гору круту, крем'яну. Історичного часу на експеримент не було.

І Г. Гауптман, і Гуто фон Гофман-сталь, і Кнут Гамсон – всі народилися раніше, і всі її пережили.

П'єси Гауптмана ставилися в театрах Європи і Америки. В 1912 році йому бу-

ла присуджена Нобелівська премія («Нобелівська премія присуджується людям, діяльність яких виходить за національні рамки», – сказав недавно автор книги про Нобеля).

Творчість Лесі Українки мала всесвітній сенс. І твори її, – часом здається, що це – трансміграція душі – крізь час – до всіх народів.

Може, і європейська література щось втратила, не відкривши для себе такого драматурга, а з ним і його народ.

Онук декабристів князь С. Волконський, що очолював дирекцію імператорських театрів на межі століть, у своїх мемуарах згадує, що Елеонора Дузе під час Першої світової війни збиралася об'їхати союзні країни і «в пользу ранених воинов в кождой стране сыграть пьесу из репертуара этой страны». Князь Волконський порадив їй привезти в Росію «Каменного гостя» – «этим бы она отдала дань уважения величайшему поэту русской земли, вместе с тем, в роли донны Анны, не вышла бы из общеевропейской струи своего репертуара». Слушна порада, шляхетний намір: «в пользу ранених воинов». Скільки ж серед тих поранених воїнів російської армії було українців!

А уявіть собі на хвилинку. Перша світова війна. Україна в складі союзників держав. Елеонора Дузе хоче приїхати, зіграти на користь поранених українських воїнів, звертається, ну, скажімо, до Винниченка, – а чому б їй, видатній актрисі, не знати видатного драматурга? А він їй радить взяти «Камінного господаря» – цим би вона виявила пошану до найбільшої поетеси української землі і разом з тим не вийшла б із загальноєвропейської «струї» свого репертуару. Фантастика? А чому? Була б Україна державою, так би й було. Хто б ще міг Елеонорі Дузе дати такий репертуар – і Прісціллу, і Кассандру, і Тірцу, і Міріам? А вона й не знала.

От що таке заблокована культура.

Навіщо далеко ходити – ці ролі могла б зіграти Марія Заньковецька, яку Су-

ворін ставив вище Сари Бернар і дорівнював хіба що до Елеонори Дузе. Про яку писав, що подібного таланту немає в Імператорському театрі. Заньковецька грала Лимерівну, а в цей час була вже і Одержима, і Мавка, і Йоганна, жінка Хусова. Вони були заблоковані разом з авторкою не лише від світової сцени – навіть від свого власного українського театру. Міріам була заблокована від Марії Заньковецької, Заньковецька – від Лесі Українки.

Вони й після смерті заблоковані, ці дві геніальні жінки. Нема Пантеону українських митців. Марію Заньковецьку відтіснив широким торсом корифей соцреалізму. І до могили Лесі Українки підійти – покрученими стежечками, по стрілочках цвінттарної адміністрації. І перш, що впадає у вічі – цитата з «Рабочої правди», висічена в камені, що тут лежить «друг пролетарського движения», а не якийсь там український поет. Так і на могилі Шевченка – цитата з «Щоденника», врубана в камінь російською мовою. Якщо не можна заборонити поета, замовчати – то хоч заблокують його в такий спосіб.

Крім brutальних заборон, репресій, вилучення творів, існує ще й такий тип заблокування генія – це коли тоталітарна держава привласнює його собі, бере на озброєння своєї ідеології. І те, і те сталося з Лесею Українкою. Якщо придивитись до її посмертної долі, то неважко помітити, що в голосній славі за радянських часів її не відмовлено. Навпаки. Було зроблено найпідліше. Заборонивши «Бояриню», вилучивши ряд найсильніших віршів, вирізавши «з м'ясом» із видання Книгоплітки передмови репресованих авторів – натомість всіляко підносити її як «співачку досвітніх вогнів», як ретельну читачку Маркса, приписати їй переклад «Ткачів» Гауптмана – перекладала вона його чи не перекладала, головне – щоб про повстання сілезького пролетаріату. Відтак і «Осінню казку» ввести до шкільної програми, дарма, що це річ не закінчена і за життя авторка її не

друкувала, – головне, що там є Будівничий і червоні прaporci.

Назвати російський драматичний театр іменем Лесі Українки. Встановити премію – не за драматургію, а за твори для дітей. Експозиції в музеях розмістити так, щоб все говорило про її дружбу з Мержинським як із соціал-демократом. У «Радянській енциклопедії історії України», у виданні, до Наукової Ради якого входили академіки (і шановані!), в статті, під якою автор скромно не підписався, повідомити, що вона боролася з українським буржуазним націоналізмом, що її світогляд формувався під впливом Чернишевського і Добролюбова. І що найкраще – цитую: «В творчості У. наявні елементи нового методу – соціалістичного реалізму».

Це катастрофа літературознавства – створити стільки псевдонауки. По суті, літературознавці часто були платними убивцями вже вбитих письменників. Можна промовчати, можна, зрештою, замовчати «Бояриню». Але хто ж їх примушував, наприклад, солідного, визнаного, шанованого вченого, автора серйозних монографій – мало того, що назвати Вороного і Винниченка націоналістами, а ще й заодно агентами німецького імперіалізму??!

Тривалий час думання в примітивному режимі фальшивих концепцій дав свої результати. Сама якість мислення ушкоджена.

Колись Френсіс Бекон казав, що необхідне Велике Відновлення Наук. Це у XVI столітті! Йому вже тоді здалося, що науки в загрозливому стані. А тепер? Коли вони буквально змішані зі сміттям, коли мало не кожна літературознавча праця втрачає свою наукову вартість через запобіглі цитати і прямі наклепи на письменників, як очистити ці завали конформізму?

Авгієві стайні неможливо перебудувати: зчиниться великий пил і сморід. Подвиг Геракла полягав у тому, що він їх наївті не чистив старим селянським способом, не орудував ні мітлюю, ні вилами.

Він зробив греблю на ріці Алфей і пропустив ріку крізь ті стайні. Де наша ріка Алфей? Де наш Геракл без генералізованих, умовних рефлексів?

Українська література – це література заборонених і загиблих, розстріляних і зацькованих, вигнаних і забутих, через десятиліття згаданих, через півстоліття надрукованих.

«Під час широко розгорнутого походу пролетарської літератури, коли з-під останніх поетів, вихованих в буржуазній культурі, викорчовується корінь», – писав Ф. Якубовський у передмові до «Антології української поезії». Не те, що підрубували під корінь, а й викорчовували.

Леся Українка, з її освітою, розумом, з її безпомилковим етичним служом, з її хистом до музики, мов, до живопису – вона була одним з тих останніх поетів, «вихованих в буржуазній культурі», тобто – вихована в системі інших культурних цінностей.

Якби на той час у якісь із європейських країн з'явився поет такого масштабу, то він би мав усесвітню славу, творчість його була піднесена на найвищий щабель репрезентації того народу.

До нас приходив геній? – Що змінилось?

Драматичних поем – і то не спромоглися поставити...

А вже нова заблокованість дає себе знати. Тепер нашу літературу заблокувала політика. Нині найпопулярніший тип письменника – письменник не пишучий, а виступаючий. Нині – час політики. Нині тільки писати – замало. Нас випустили ще на одне пекельне коло. Ідемо. Висотуємо свій творчий потенціал.

А що робити? «Мені судилося жити в дуже тяжку добу – не знаю, чи діждю країзої», – писала Леся Українка майже сто років тому. Можемо повторити.

Але не приведи Господи, щоб і на наших нащадків через сто років валилася та ж сама Вавилонська вежа! Уже заряди цього варто витримати і це.

Хтось колись Байрона назвав – континентальний геній. На мое глибоке пе-

реконання, Леся Українка з її всеохопним інтелектом належала б саме до цього типу геніїв – континентальних, якби виросла на іншому ґрунті. І, очевидно, вона сама це розуміла. Не з марнослів'я чи надмірної певності себе, а як Атлант, котрий знає, що може тримати на собі небо, а не солом'яний острішок.

Але й такого масштабу поет потрапляє на обшири світу з проекції своего народу. Потужних структур його держави, комунікативних спроможностей мови, престижних інституцій, культурних зв'язків, особистих контактів, осередків академічної науки. Всього цього український письменник був позбавлений.

Геній Лесі Українки затерп у кіттях імперії, котра ніколи не допускала, щоб магістралі духу проходили через її «западные губернии». Там повинна була бути глушина. Тубільці не можуть мати генія. Сумно і м'яко сказала про це Леся Українка: «Моя помилка в тому, що я народилася у волинських лісах». І це сказала Леся, яка так любила свої волинські ліси! Але річ у тім, що ця любов теж заблокувала її. З ненависті можна вирватися, з любові ні. Любов привокус.

Тяжке становище генія в нашій літературі. Але в цьому становищі є і свої радощі, може, найголовніші для поета. Хай його не знає світ, хай переслідує влада. Але де, в якій високо розвинутій незаблокованій літературі несе народ свого поета, як свічечку в страсний четвер крізь століття?

Це розуміла Леся Українка, це додавало їй сил.

І це не помилка, що вона народилася у волинських лісах. Народ не міг помилитися. Саме така поетеса повинна була народитися у волинських лісах, саме її геніальність ось уже стільки років іде і в корінь, і в крону, і в цвіт, і в плід української культури.

ж. «Хортися», № 1 (2002)

Микола ЧАБАН

СІВАЧ ДОБРОГО ЗЕРНА

Письменник, публіцист, шевченкознавець, копіоратор, активний діяч національного відродження Василь Доманицький (1877-1910) в Україні, для якої він жив і творив, довший час замовчувався, а заслуги його применшувалися. Тим часом це – одна з найяскравіших постатей початку століття.

Василь Доманицький походив з давнього шляхетсько-священичого роду Доманицьких¹. В урядових документах XIV століття згадується його основоположник, який у ранзі майора видзначився в битві на Чудському озері і в на-городу за хоробрість дістав великі земельні по-спілості неподалік від Берези Карпузької – маєток Доманово. Ще й досі там є залізнична стан-ція тієї ж назви. Відтоді він почав зватися «пан з Доманова» або Доманицький (згідно з того-часною транскрипцією – »Доманецький»). Так виникло родове прізвище. Козак з шаблею в лівій руці прикрашав герб Доманицьких.

Чи не найхарактернішими рисами останніх представників того роду були пошана до знан-ня й патріотизм. Цими ж рисами відзначалися й предки Доманицьких. Згідно з усними пере-казами чимало Доманицьких навчалося по різ-них школах в Україні і за її межами, а потім займало адміністративні посади. Наприкінці XVII століття один з них вчився в Острозькій

Академії. Приблизно тоді ж родина зазнала особливо гострих політичних переслідувань. Наслідком цього стала втрата своїх посілос-тей, відтак довелося переключитися з лицарської на священичу діяльність, що було ха-рактерним для тодішніх національне свідомих родів, які протистояли денаціоналізації.

Близько 1750 року, напевне, тікаючи від репресій, на Київщині з'являється уніатський священик Доманицький. Прийнявши право-славну віру, він з усією родиною оселився в селі Колодисте Звенигородського повіту (нині це – Тальнівський район Черкаської області). Відтоді, безперервно, аж до 1917 року, тобто протягом майже ста сімдесяти років його на-щадки були священиками цього села. Коло-дисте недарма називають ще другою колис-кою роду Доманицьких, що з часом сильно роз-галузився. Ще тіsnішим цей зв'язок із селом став завдяки тому, що брат Яків і сестра Ага-фія повінчалися з місцевими селянами й започаткували два нові роди: селянський рід До-маницьких і Гапчуків. Останній походив від на-родної форми імені Агафія – Гапка. Обидва роди існували ще до першої світової війни й були свідомі своїх основоположників.

Отець Микола Доманицький, син о. Михаїла, був останнім священиком у Колодистому. Народився він 1854 року, а помер 1917 року, напередодні революції та багатьох інших по-дій. Його чотири брати також були священи-ками, а один – лікарем. Батько Василя Дома-нницького одружився з Парасковією Афанасіїв-ною, попівною з Канівщини, яка походила зі старого старшинського козацького роду Заві-новських. Була це струнка, чорнява, вродли-ва жінка, весела, жвава й господарна. Нато-мість о. Микола був серйозний, авторитетний. На взаємній пошані й довірі він будував свої відносини з родиною і парафіянами. Хоч бать-ко Василя Доманицького і не належав до ре-форматорів чи громадських діячів, не втручав-ся в громадське й політичне життя, але був свідомий необхідності багатьох реформ і не забороняв синам діяльності саме в цьому на-прямі.

¹ Відомостями про історію роду Доманицьких ми зобов'язані його молодшому братові Віктору Доманицькому (1893-1962). Докладніше про це див.: Оксана Дучимінська. Віктор Дома-нницький. (Українська Вільна Академія Наук. Серія: Українські вчені. За ред. М.І.Мандрики. Ч. 12-13) Вінніпег, 1963-1964. С. 10-13.

До своїх обов'язків священика о. Микола ставився з великою увагою, але часом мав конфлікти з церковною владою. Це траплялося тому, що він твердо дотримувався староукраїнських традицій й протистояв русифікації поряду. А одного разу, внаслідок діяльності своїх синів він був засланий на деякий час на карну парафію. Засмучений політичними відносинами та безсиллям духовенства, він вирішив дати синам добру цивільну освіту, щоб вони, влаштувавши своє життя, могли вільно працювати для загальної справи.

Парафія, хоч і велика (тисяча душ), не могла забезпечити необхідних для навчання синів коштів. Тому, коли діти були ще зовсім малі, о. Микола використав добру нагоду й купив неподалік більший земельний маєток. Лише це вмогливило освіту синів, а також дорогое лікування та перебування закордоном сина Василя.

О. Микола мав чотири сини й дві дочки, з яких одна померла дитиною, а друга, Антоніна, довго залишалася при родичах, допомагаючи їм у господарстві, й пізно вийшла заміж. Усі чотири брати Доманицькі дістали завдяки батькові вищу освіту у Київському університеті. Василь закінчив історико-філологічний факультет, Михайло – правничий, Платон і Віктор – природничий. Про найвизначнішого з родини – Василя буде мова нижче. Тут лише згадаємо, що за спогадами брата Віктора, Василь був, як людина, винятково мiliй, відзначався аристократичними манерами і високою культурністю. Мав великий вплив на всіх, хто з ним зустрічався, і був для своїх братів, зокрема, для наймолодшого Віктора, духовним провідником.

Михайло – другий за чергою з братів Доманицьких – працював правником у Сибіру, де в 1918 році й помер. Віддалене місце праці на чужині не дало йому змоги виявити себе на громадському полі, на якому він був активним у студентські часи. Платон усє своє життя працював у кооперації, зокрема, очолював «Украйнбанк». Після першої світової війни перебував на Волині, де під кінець другої світової

війни помер на сухоти. І хоч обставини не дозволили йому там повністю розгорнутися, але він мав чималі заслуги у розвитку місцевої кооперації. Він єдиний з усієї родини мав сина, доля якого невідома. Нарешті, Віктор Доманицький працював лектором і доцентом Української господарської академії в Подебрадах, приват-доцентом, а потім надзвичайним професором Українського Вільного Університету. У квітні 1945 року вийшав з Подебрад до Німеччини, де працював професором УТГІ, у 1945–1947 рр. обирається ректором УТГІ, дійсним членом НТШ. 1949 року переїхав до Америки, де й помер в Міннеаполісі.

Василь Миколайович Доманицький народився 7 березня 1877 року в селі Колодистому на Київщині. Освіту здобував у першій київській гімназії. Саме в цей час з ним познайомився відомий український діяч Олександр Лотоцький (виступав під псевдонімом О. Білоусенко). Уже в той час Василь Доманицький виявив риси, якими визначався і в пору своєї зрілості, згадував Ол. Лотоцький. «Це був надзвичайно рухливий працьовитий юнак, завше був захоплений якимсь ділом, якоюсь справою, і весь цілком оддавався тій справі. Він був душою гімназичного українського гуртка, скликав, збирав, єднав, мирив дражливих «громадян», вишукував теми і матеріали для рефератів, здебільшого сам писав, або хоч виправляв ті реферати, взагалі ніс на собі усю чорну роботу, уступаючи усім більш близкучі громадянські ролі другим і сам незмінне остаючись в тіні.»²

Вступивши після гімназії на історико-філологічний факультет Київського університету, Василь Доманицький став одним з найулюбленіших учнів професора Володимира Антоновича. Під його керівництвом він розпочав дослідження української старовини. Внаслідок цих студій з'явилася, зокрема, його студент-

² О. Білоусенко. Пам'яті В. М. Доманицького («Рада», Київ. – № 206. 11 вересня (24 жовтня) 1910.

ська робота «Козаччина на переломі XVI-XVII» друкувалася в «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» у Львові і вийшла окремим виданням); ця розвідка мала всі риси серйозного наукового дослідження.

I в студентські роки, в студентській українській громаді Василь Доманицький залишався фактичним робітником і справжнім організатором багатьох потрібних справ. Тільки тут його робота вже набуває настільки серйозного характеру, згадували друзі, що виходить за межі академічного гуртка і вже відтепер має ширше громадське значення. Він пробуджує зацікавлення українськими справами серед широких студентських кіл – і через особисті знوسини, і через відповідну літературу. На село, згадував Ол. Лотоцький, В. Доманицький звичайно їздив з великими пакунками українських книжок, які не пропадали в його руках даремно. З просто неймовірною рухливістю міг він переноситись з Київщини на Полтавщину, з Полтавщини на Чернігівщину, готовувати літературні та драматичні вистави, в яких брали участь самі селяни. Між однією і другою виставами він десь зникав на два-три тижні. Це означало що він натрапив на якусь бібліотеку, день і ніч не виходив з неї, аж поки, «як та бджола, не висмокче з неї увесь той мед, що було йому потрібно.»

Друзі В. Доманицького відзначали: книжка і взагалі друковане слово якось містично тягли його до себе. Він не міг спокійно пройти повз книгозбирню, книгарню, взагалі повз таке місце, де була книжка без того, щоб принаймні не переглянути її. Він звичайно заплюки давав лад книгозбирням усіх своїх знайомих, не було, здавалося, більшої приємності для нього, як розбирати та розкладати книжки. Особливо бібліотеки В. Антоновича, В. Науменка, О. Лазаревського, І. Луцицького були для нього тим невичерпаним джерелом, яке живило скарбами знання його жадібну до пізнання душу.

Ще будучи студентом, В. Доманицький увійшов до складу редакції «Киевской старини». Видання це на той час мало сухий, архівний

характер. Василь Доманицький вмілим веденням відділів хроніки поточних новин і бібліографії значною мірою спричинився до пожвавлення часопису і зростання його успіху серед читачів. Разом з Сергієм Єфремовим, Олександром Лотоцьким та іншими Василь Доманицький входив до гуртка молоді, яка заходилася видавати у Києві українські книжки. Так виникло видавництво «Вік», яке спершу видало дрібні книжечки, а потім випустило у світ ювілейний збірник української поезії «Вік» (1900). «Василь, або як ми в товариській компанії його звали – Вітер, узяв на себе коректування наших виданнів, – згадував згодом Сергій Єфремов. – Він тоді вже коректував «Киевскую старину» і з нас усіх був найбільш доцільною в цій справі людиною.

Він був справді – Вітер. Надзвичайно жвавий, вічно веселий, вічно розхристаний, він раз-у-раз кудись поспішався. На лекціях в університеті я стрівав його з купою книжок під пахами, на вулиці – з паками коректур, газет (тоді він вже працював для хроніки «Киевской старини»). Часто можна було бачити, як, ждучи трамвая, він примоститься, бувало, десь на стовпчику й справляв свої коректи, або перечитує газети, означуючи олівцем те, що треба було взяти до хроніки. Розхристаний і з величезними паками газет і коректи прилітав він і на наші зібрання.³

Закінчивши 1900 року університет, В. Доманицький зайняв місце викладача в одній з київських гімназій. Багатьом зі своїх тодішніх вихованців молодий педагог посіяв у душу першу іскру української свідомості й любові до всього рідного. Добрий знавець історії Рідного краю, він вмів зацікавити юних слухачів життю оповіданнями про історичні часи, а та-кож про археологічні розкопки, якими тоді займався. Проте невдовзі В. Доманицький захворів на сухоти і був змушений залишити вчи-

³ Сергій Єфремов. Пам'яті Василя Доманицького («Рада», № 203, 7 вересня) 1910.

тельську працю. Відтоді він цілком віддається науковій і публіцистичній діяльності, вміщуючи свої розвідки в таких виданнях, як «Україна», «Нова Громада», «Літературно-Науковий Вістник», «Громадська думка», «Рада» тощо.

Приміром, у першій українській щоденній газеті «Громадська думка», яка виходила у січні-серпні 1906 року в Києві, він друкується і під своїм іменем, і під псевдонімом Колодянин. У січні газета друкує його «Що діється на селі (лист з Звенигородщини)», у лютому – статтю «Національність в Шевченкових творах», у березні – цикл статей «Пекучі питання» (а найпекучішим тоді було питання про землю). Також у березні «Громадська думка» починає друкувати його розвідку «Селянська доля», у якій він пише про долю селян у Західній Європі – Норвегії, Швеції, Італії, Англії, Прусії, Данії, Австро-Угорщині, Німеччині, Франції та Росії і завершує свій огляд аналізом селянської долі в Україні. Згодом «Селянська доля» вийшла окремим виданням. Також у «Громадській думці» друкується цикл його статей «Про сільську кооперацію» (також видано окремо), статті «Петербурзькі вісті. Перші збори українського парламентського клубу», «Хто ми? що ми? і чого нам треба?», «Новознайдені твори Шевченка» тощо. Як бачимо, доробок В. Доманицького-журналіста різномірний і продуктивний. В українській періодіці ним видрукувано чимало цінних досліджень з історії і історії літератури, не рахуючи маси дрібних статей, фейлетонів, заміток, рецензій тощо. З окремих видань Доманицького виділяється «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка» (спочатку друкувався на сторінках «Київської старини»), що стало першим дослідженням тексту «Кобзаря» за всіма відомими автографами поета.

Окрім того, Доманицький написав низку чудових популярних книжок – «Товариські крамниці», «Про сільську кооперацію», «Селянська доля», «Як хазяють селяне по ріжних краях». «Смерть за правду (Іван Гус)», «Про Галичину», «Про Буковину», «Словаки». Завдяки цим брошурам автор здобув популярність ім'я в народній українській літературі.

Перебуваючи 1905 року у рідному селі Колодисте, Василь Доманицький багато працював для піднесення свідомості селян, оборони їхніх прав від тих, хто зазіхав на них. Селяни з цілої Звенигородщини, – писала газета «Рада», – йшли до нього на пораду, у нього шукали доброго слова собі на розвагу. Його статті в «Громадській думці» про насильство гр.(афа) Потоцького над селянами с. Гусакової (з приводу так званого виводу селянських садків з панського лісу) перші звернули увагу громадянства на цю голосну справу. Зате ж і небіжчикові не минула дурно ця оборона селянських інтересів. Коли почалося славнозвісне втихомирювання, то повітове начальство зробило з Доманицького найнебезпечнішого ворохобника, і врятувався він од тюми тільки тим, що виїхав за кордон.⁴

Василь Доманицький мав великий вплив на всіх, хто з ним знайомився ближче, відзначав Ол. Лотоцький. Найкраще виявилося це тоді, коли він жив під час своєї недуги у рідному селі Колодистому. Захопившись ідеєю кооперації, він зумів прищепити її не тільки в своєму селі, але і в усій околиці. Як звичайно, сам він працював найбільше за всіх. Наслідком цієї роботи стала поява в селі товариської крамниці та першого на Київщині позичково-ощадного товариства, з оборотами у понад сотню тисяч карбованців. Крамниця завела безпосередні зв'язки з фабриками та заводами, виписувала товар з перших рук вагонами, організувала продаж безпосередньо за кордон різних селянських продуктів. І вже за рік, за два змогла збудувати сільський народний дім, де були крамниця, рада позичкового товариства, магазин для комісійного продажу збіжжя і навіть зала для зібрань, читань і вистав. З усієї околиці їхали селяни в Колодисте побачити та повчитися кооперативній справі, і почали рости кооперативні заклади, як гриби в дощ. Селяни полюбили молодого поповича, звертали-

⁴ Василь Доманицький (некролог) («Рада», № 197, 31 augusta (13 вересня) 1910

ся до нього з усіма своїми справами, з усім кривдами. І він робив все, що міг, – вчив наново закони, радив, писав, телеграфував. Народ вірив йому і послухався його, коли мав бути єврейський погром у Тальному. І через те з того погрому нічого не вийшло. Але це достаточно озброїло проти нього усі місцеві чорносотенні сили.

Переїхавши того ж року до столиці Російської імперії Петербурга, В. Доманицький друкується в «Рідній справі» – органі української фракції в Другій Думі. «Усяке надужиття, насильство запалювали його вогнем святого гніву, і іскри сипались з-під пера його, – згадував Ол. Лотоцький. – «Рідна справа»... найкраще свідчить, який великий громадянський темперамент таївся в скромній, тихій, лагідній постаті небіжчика.

Ще бувши у рідному селі, Доманицький дістав пропозицію відредагувати нещодавно перед тим дозволене видання творів Шевченка. В Петербурзі він гаряче взявся за роботу над Шевченковою спадщиною. І як наслідок – 1907 року в Росії з'явилося перше критично опрацьоване і повне видання «Кобзаря». 1908 року в Петербурзі вийшло й Друге видання, до якого він додав свою статтю «Життя Тараса Шевченка». (В «УПЕ» помилково замість 1908 року подано 1918 рік написання статті).

Окрім діяльної участі у виданні в Петербурзі «Украинского вестника» (1906) та «Рідної справи» (1907), Доманицький працює над упорядкуванням посмертних творів Марка Вовчка та редактує «Історію України-Руси» М. Аркаса. Але Петербург відіграв і свою фатальну роль в його здоров'ї. Застигнувшись, він став погано почувати себе. Стан його здоров'я настільки погіршав у листопаді 1907 року, що його петербурзькі друзі вирішили пошидше відправити його за кордон. Він звернувся у Петербурзі по закордонний паспорт, несподівано той паспорт дістав і одразу виїхав на спокійний курорт Закопане. Друзі поспішали пошидше відправити Доманицького за кордон і з інших причин – вже 10 грудня 1907 року вийшла постанова міністерства внутрішніх

справ – вислати Василя Миколайовича на три роки на Вологодщину, північ Росії «в адміністративному порядку! На щастя, цей вирок вийшов у той час, коли хворий письменник вже знаходився за межами Росії. Він клопотався, аби заслання у Вологодську губернію було замінене трирічним засланням за межі Росії. На його клопотання зважили. Та повернутися в Україну він вже не зміг...

Дмитро Донцов, який навесні 1908 року познайомився з Доманицьким у Закопаному, лішив цікаві спомини про цей період життя людини, яка стала його щирим другом. «Що мене найбільше дивувало в йому, – писав Дм. Донцов, – то це його надзвичайний пропагандистський талант, талант, який давав йому змогу заінтересувати тою справою, яка була найважнішою для його – українським питанням, майже кожного, з ким він сказав хоч пару слів.»⁵

Особливо пошаною оточував пам'ять про В. Доманицького і відомий український письменник та вчений Богдан Лепкий. Він любив називати Василя Доманицького «єдиним правдивим українським європейцем». А інший видатний українець Вячеслав Липинський, дізнавшись про смерть Доманицького, відгукнувся про нього, як про людину кришталевої душі, одного з тих, хто не занепадав духом, був сівачем доброго зерна.

Перебуваючи в різних санаторіях – спочатку в Закопаному, а потім в Аркашоні, на півдні Франції, Доманицький не залишав літературної праці – навпаки він з подвоєною енергією, мовби бажаючи якомога продуктивніше використати цей час, продовжував працювати над розвідками, статтями, популярними брошурами. Людина невисипутої праці, він не витрачав марно й хвилини. А здоров'я його все погіршувалося. «Якщо кілька літ пощастить мені проскрипти, – писав він 16 квітня 1909 року Сергієві Єфремову, – то тільки в такому Зако-

⁵ Дм. Донцов. З споминів про В. Доманицького («Рада», № 217, 25 вересня (8 жовтня) 1910.

паному: ні в Києві, ні в якому місті жити мені вже годі, і максимум може на 2-3 місяці можна було б приїздити. Отже, можете мене вважати за викresленого з живих людей. «Перед від'їздом на лікування до Аркашону Василь Доманицький подарував Богданові Лепкому свій єдиний примірник «Кобзаря» другого видання й усі шевченківські матеріали. Богдан Лепкий продовжив розпочате Доманицьким, видавши «Кобзар» і дослідження шевченківської тематики.

Підступна хвороба підточувала здоров'я письменника, і 28 серпня 1910 року (за старим стилем) в Аркашоні, куди він війшав за порадою лікарів, його не стало. Тіло його перевезли на Україну і поховали в рідному Колодистому. Похорон Василя Доманицького перетворився на яскраву національну маніфесацію. 1912 року київське видавництво «Вік» видало збірник на пошану Доманицького «Чистому серцем». І ще один призабутій факт відзначення талановитого письменника. Влітку 1910 року в Катеринославі (Січеславі) проходила Південно-російська обласна виставка. На ній В. Доманицький з містечка Тальне Київської губернії та Є. Чикаленко з Києва були відзначенні великою срібною медаллю по науково-сільськогосподарському відділу. Так були відзначенні написані і видані ними науково-популярні книжки українською мовою для українських селян.

Радянська влада прохолодно ставилася до наукової і літературної спадщини Василя Доманицького, свідомо недооцінювався його вагомий внесок у шевченкознавство. Тому тут лише побіжно згадаємо про деякі факти посмертного вшанування В. Доманицького.

1925 року, коли ще свіжо була пам'ять про особу та діяльність Василя Доманицького, виникла думка за межами України, в Чехії засувати видавництво його імені, пише біограф Віктора Доманицького Оксана Дучимінська. Ясна річ, Віктор Доманицький, брат Василя, належав до фундаторів видавництва. Видавничий кооператив «Кооперативний фонд ім. Василя Доманицького» було засновано в Подес-

брахах, де жила тоді і працювала значна кількість емігрантів з України. Фонд виник за спів участі визначних діячів недавнього українського відродження. На жаль, життя видавництва виявилося недовгим: чеська влада відмовилася затвердити статут організації, складеної із самих бездержавних чужинців. І все ж таки кооперативний фонд встиг видрукувати чотири видання, в тому числі один збірник. Віктор Доманицький був членом правління цієї організації й виконував функцію заступника голови, а після несподіваного її занепаду перебрав на себе й сплатив всі фінансові зобов'язання кооперативу.

Ще один промовистий факт: «Пам'ять і пієтизм до родини Доманицьких збереглися в народі. В час другої світової війни, як тільки большевики відступили, на місці, де був копись похованний Василь, виросла негайно насипана могила, завершена дубовим хрестом.»⁷ Михайло Кутинський, автор довідника «Некрополь України», повідомляє, що могилу Доманицького було упорядковано 1965 року. Краєзнавчий актив села зібрав експонати для створення музеївого кутка в хаті, де він народився («Літературна Україна», №99, 1965). Той же автор подає інформацію до історії могили: «Тепер могила на майдані, а була біля церкви, яку зруйновано, огорожена штакетами. 18.IV.1966 приведено до ладу надгробок давній з написом: «Василь Миколайович Доманицький, український письменник і діяч, народився 7 березня 1877, помер 28 серпня 1910 р.»; з правого боку: «Ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою. Т. Шевченко.»; з лівого – слов'янськими літерами: «Блажени чисті сердцемъ яко тій Бога узрять.»⁸

Чудово, що бодай частка спадщини Василя Доманицького повертається нині до нас.

⁶ Оксана Дучимінська. Віктор Доманицький. Вінніпег, 1963-1964. С. 35.

⁷ Там же. С. 13.

⁸ «Дніпро». – Київ. – 1991. – №7. – С. 203.

МОЄ НАЙБІЛЬШЕ БАГАТСТВО – У НЕРЕАЛІЗОВАНИХ ПІСНЯХ І НЕПРОДАНИХ КНИЖКАХ

**Інтерв'ю з лемківським етномузикологом,
композитором та диригентом Іваном Майчиком**

Живе він у Львові на затишній вулиці ген. П. Чупринки, в прекрасно упорядкованій квартирі, де все знаходиться на своєму місці. На фортеп'яно бюст Шевченка, на чільній стіні – портрет С. Людкевича та барельєф Чайковського, а між ними сернячі ріжки на різьблений дерев'яній підкладці. «Це майже єдина пам'ятка, яка залишилася в мене з рідної хати в Одреховій», – пояснює гостинний господар. На столі в його кабінеті розчитана книжка Я. Либга «Шведская народная музыка» (Москва, 1981), в шафах – пакунки його власних нотованих збірників, виданих здебільшого на власні кошти. А видав він їх вже 17. Остання – 360-сторінкова монографія «Українські народні пісні в обробці для голосу в супроводі фортепіано» (Львів, 2002). «Вклав я в неї понад десять тисяч гривень (позичених), але тішуся, що вона побачила світ Божий, бо це – вершина моого художнього доробку. Яка-така пам'ятка по мені залишиться потомкам», – пояснює композитор, – любовно гладячи книжку, немов малу дитину або кохану дівчину. Та й своєю зовнішністю він – зразок досконалості: високий, стрункий з посивілим волоссям й виразними рисами обличчя; завжди гарно одягнений: модний піджак, біла сорочка з золотими спинками на рукавах, яскрава краватка або «метелик», вилещені черевики.

В бібліографічному довіднику «Хто є хто в Україні» (Київ, 2000, с. 284) про нього сказано:

«Майчик Іван Іванович, заслужений діяч мистецтва України (1993); композитор, диригент, етномузиколог; Львівське державне музичне училище ім. С. Людкевича, педагог (з 1972). Народився 26.12.1927 (с. Одрехова, Польща); українець; син Тарас (1964) – піаніст, Канада; син Остман (1967) – піаніст, педагог Львівського педагогічного училища. Освіта – Львівська державна консерваторія ім. М. Лисенка, диригентсько-хоровий факультет (1956-61). З 1960 – музичний редактор, звукорежисер, диригент хорової капели при Львівському обласному комітеті радіомовлення і телебачення. З 1964 – диригент заслуженої хорової капели «Трембіта». З 1972 – викладач Львівського державного музичного училища ім. С. Людкевича. Автор понад 400 творів вокально-хорової музики на сл. Олександра Олеся, О. Ольжича, М. Вороного, Б. І. Антонича, Б. Лепкого, Л. Костенко, В. Стуса, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін. Видав збірки; «Співаночки мої» (1967), «Лемківські народні пісні в обробці Дрималика» (1969), «Українські народні пісні з репертуару Соломії Крушельницької» (1971), «Українські народні пісні з репертуару Павла Кармана».

люка» (1976), «Українські народні пісні» (1980), «Українські народні пісні з репертуару Олександра Брабеля» (1982), «Хорові твори І. Майчика» (1989), «Хорові твори І. Майчика» (1997), «Романси та вокальні ансамблі І. Майчика» (1999), «Хорові обробки І. Майчика (1999) та ін. Співавтором «Одрехова в минулому. 1419-1999р.» (1999), автор понад 30 статей. Володіє польською, німецькою мовами. Захоплення: композиція».

В такому ж плані характеризує його і «Encyclopedia of Ukraine» (т. III, Торонто, 1993, с. 270), «Мистецтво України» (Київ, 1997, с. 387) та інші довідники.

Я з Іваном Майчиком познайомився, здається, в 1965 році під час свого аспірантського побуту у Львові, однак близче ми пізнали один одного набагато пізніше. При кожних відвідинах Львова я не оминаю гостинної хати свого побратима-лемка, в якій і я, і моя дружина, почувавши себе немов у себе вдома (хоч часом буває не зручно, коли господар дає в наше розпорядження свою шикарну спальню, а сам лягає на підлозі у вітальні, бо на розкладачку, заради боргів за книжки, ще не спромігся). [Речення в дужках Магда велить викинути; нехай рішає ювіляр]. Ніколи не забуду на його зворушення під час відвідин моого рідного села Курова, коли він вперше під час багатьох років почув лемківську говірку в її природній функції: в хаті, на вулиці, корчмі, з вуст маленьких дітей і сивоволосих дідів. Вражало мене його захоплення співом сільських жінок і дівчат на фестивалях у Свиднику, Зиндранові, Ждині і його аж «побожне» ставлення до фольклору і народних традицій взагалі.

Цими днями І. Майчику минає 75 років. Виїжджаючи зі Львова, я дав йому кілька письмових запитань. З відповідями він не забарився. Гадаю, що його відповіді зацікавлять і широку громадськість, тому публікую їх повністю без найменших змін і «редакторських» втручань.

Як запам'яталося тобі рідне село Одрехова в Сяноцькому повіті на Лемківщині, яке ти покинув зрілим юнаком?

В моєму серці закарбувалась щедрота незбагненого співу, який з колиски супроводжував мене, та й досі не гасне. Часом мені здається, що спів одрехівців був необхідний в житті, щоб глушити біль і кривду, важке життя. Це не означає, що спів появляється лише в біді. Тут можна сказати словами поета О. Олеся: «З журбою радість обнялась». Словом, музика, співи, полегшували життя селянина, додавали сили у праці, в боротьбі за існування. Величезну роль відігравала навколоїшня природа: чисте повітря, чиста вода, ліси, спів птахів, шум ялиць, шепот потічків. Глибоко запали в душу сільські обряди, святкування, вони безцінні, незбагнені. Рідне село, рідний дім, завжди в моєму серці.

Молодим хлопцем тебе було направлено на примусові роботи в Німеччині. Як довго ти там був, що робив і з якими враженнями повернувся?

Мені було чотирнадцять літ і три місяці, як я змушений був покинути батьківський дім. Опинився я 160 км за Віднем, біля міста Лінц, в горішній Австрії. Працював я помічником мельника (Гільфсарбайтер) в триповерховому млині. Це була дуже важка праця, бо було нас лише двох ро-

бітників на цілий млин: полонений француз і я. Стандартний мішок муки важив 85 кг, а я майже половину менше. Та я швидко адаптувався і майже рік витримав цей тягар. Тоді я ще не знат, що жив в історичних околицях, де в свій час жив геніальний австрійський композитор В. А. Моцарт, який тут написав свою «Лінценську симфонію». Інший композитор – А. Брукнер в сусідньому селі Санкт-Фльоріані працював майже 20 літ. А село Рорау, в якому народився Й. Гайдн, також недалеко від містечка Еннс, де я працював. Мені імпонувало домашнє австрійське музикування, їхнє веселе життя, хоч йшла жорстока війна. То був 1942 рік. Щоправда, німці тоді перемагали, мені здавалось – завоюють цілий світ.

В 1946 році тебе з сім'єю було переселено із Лемківщини в Україну. Як виглядало ваше переселення, де Ви зупинилися і які були початки вашого життя на нових місцях?

На жаль, мені й досі не вдалось описати це страшне примусово-насильницьке виселення, яке супроводжувалось рабунками на зупинках радянськими пограничниками та гарнізонами, жорстокими вбивствами та зневажливим ставленням до нас. Дев'ять транспортних поїздів за кілька днів вивезли селян Одрехова і розсипали у більш як в 40-ка населених пунктах Тернопільської, Станіславської та Дрогобицької областей. З поїзда нас скинули на станції Озерки – 35 км від Тернополя. Довелось два місяці шукати притулку. Прошу собі уявити: два місяці під голим небом, а був це кінець лютого, ще сніг, а потім – дощі. Нарешті чотири сім'ї поселились у двох кімнатах в хаті з глини. Хата без вікон, без дверей, а най-

гірше – не було чим палити. Нас чекала голодова смерть. На щастя, ми вижили завдяки переселенцям – вигнанцям з інших регіонів.

Коли ти відчув перші музичні уподобання, де і під чиїм керівництвом ти здобув музичну освіту?

З музикою я пов'язаний з дитинства. Можна сказати, наш дім споконвіку був осередком своєрідного музикування. Є згадка, що мій дідусь (також Іван), який у 1808 році брав шлюб з Анною де-Бобак, знаменито грав на скрипці. Майчиківське музикування передавалось з покоління в покоління. Мій батько самотужки вивчив ноти, керував невеличким оркестром із п'яти, часом семи музикантів. Сам він грав на флейті, трубі, контрабасі. Кожну суботу в нашому домі відбувались репетиції (проби), а як була якась визначна імпреза, чи важливе свято, то і двічі ня тиждень. То ж з самого дитинства я наслухався і мав змогу чути різновидну музику. Крім ансамблю, яким керував мій батько, в селі Одрехова було ще чотири сільські оркестри, які між собою конкурували і змагались. Були також чотири читальні «Просвіти». Був хор просвітянський, церковний і шкільний. Шкільний хор в Одрехові вперше засновано в 1862 році, а диригентом був В. Дуда. Я з шкільних літ співав у хорі. Потім – війна, переселення, важкі умови – життя відсували мої прагнення вчитись професійної музики. Повинен зауважити, що мое визначення (і то тверде) стати диригентом, зродилось ще в Австрії, коли диригент військового оркестру м. Еннс зауважив, що в мене є абсолютний слух.

В 1947 році з великим зусиллям я спромігся купити акордеон. Тоді я

вже організував свій оркестр, згодом, навіть два роки працював акордеоністом в районному будинку культури. В 1950 році я, 23-річний переросток, поступив у дитячу музичну школу і за два роки закінчив п'ять курсів по класу акордеона на відмінно. В 1952 році поступив у Львівське музичне училище на диригентський відділ, який закінчив з відзнакою. Моїм першим вчителем по диригуванні був Андрій Лабазов – людина високої культури та інтелекту. Величезну творчу допомогу надавала мені концертмейстер Дарія Содомора-Довбенко. В 1956 р. я поступив у Львівську консерваторію ім. Лисенка. Зі мною тоді поступили і вчилися на одному курсі, згодом видатні мистці: Степан Мурчак, Ігор Лацанич та Богдан Завойський.

Хрущовська відлига... Почався розквіт українського мистецтва. Знаменитий студентський хор під керівництвом В. Василевича, фольклорні експедиції, в яких я брав участь, повернення з Сибіру інтелігенції, засланої на каторжні роботи, нарешті видатні професори, композитори – Ст. Людкевич, Р. Сімович, В. Барвінський, А. Кос-Анатольський, Є. Козак, молодий тоді М. Скорик: композитори польського походження – А. Солтис, А. Нікодемович – усі ці особистості сприяли розвитку та відродженню українського мистецтва і впливули на мою професійну орієнтацію.

Коли і де розпочалася твоя педагогічна та концертна діяльність? Чи вдалося тобі передати своє диригентське мистецтво хоча б декому із своїх учнів?

Дозволь почати не з педагогічної діяльності а з концертної. Власно кажучи, ці два види діяльності в мене

йшли поруч. Так склалось, що будучи студентом, я змушений був працювати, щоб вчитись і допомагати батькам, які на цей період були вже в старшому віці. Ото ж, я, ученъ музичного училища, створив досить престижний хор в середній школі №24 з польською мовою навчання. Згодом в цій же школі дали мені вести уроки співу в старших класах. Там я працював майже чотири роки. Навчаючись у консерваторії, п'ять літ керував загальним студентським хором Українського поліграфічного інституту. Це була творчо-виконавська диригентська практика, яку я сам створив. Одночасно керував шкільним хором і вів уроки співу у СШ №62. Будучи студентом 5-го курсу, я організував хорову капелу при Обласному комітеті по радіомовленню і телебаченню, а по закінченні навчання очолив там дві посади: став музичним редактором та звукорежисером.

У 1964 році Львівське обласне Управління культури та керівництво Львівської обласної філармонії запросили мене на посаду художнього керівника та головного диригента Заслуженої хорової капели «Трембіта». Здавалось, моя мрія здійснилась. Окрім першими успіхами, радів, що мені довірили професійну капелу, що збагачу репертуар українськими творами, піднесу професійний рівень капели. Та сталося все по-іншому. Попередній диригент капели «Трембіта» П. Муравський, покидаючи Львів, залишив престижне помешкання у центрі міста, яке мені обіцяли надати в обкомі партії. Але це помешкання сподобалось і тодішньому начальнику управління культури. Він, маючи неабиякий

вплив, почав діяти проти мене кадебістськими методами. Його грубі манипуляції були безпощадними. Я терпеливо працював і успішно виступав з капелою на престижних сценах України. Але коли я довідався, що мої документи (які рік тому було здано для висилки у Київ на затвердження в міністерство, згаданий чиновник затримав у себе і шукає за мене заміну, я, не роздумуючи, подав заяву про звільнення з роботи. Не хотів чекати, поки мене скинуть за якісні там «націоналістичні збочення». Ніхто тоді мене не зрозумів. Навпаки, вся музична громадськість засудила майбутнього вчинок, і я залишився майже пів року без роботи. Згодом я знов повернувся до хору Львівського обласного комітету по радіомовленню і телебаченню. Та скінчилася «хрущовська відлига» і тут, в радіокомітеті, через те, що репертуар виступів був диктований цензурою і треба було вихвальти горе兹існу компартію та її вождів, я залишив і цей хор. В 1972 р. мене запросили на роботу в музичне училище, де я колись вчився. Тут я працюю по нинішній день.

За кілька десятків років виховав я 24 диригентів; із них 16 закінчили консерваторію. Деякі мої учні успішно працюють не лише в Україні, але і за її межами. Вже 30 літ веду у цьому училищі клас вокальних ансамблів. Серед розмаїття композиторських стилів я у державні іспитові програми залучаю і свої композиції.

Перші твої музичні книжки появилися у київському видавництві «Музична Україна». Як тобі, мало-відомому лемкові, вдалося проникнути у це престижне видавництво?

Думаю, що мої успішні концерти з заслуженою хоровою капелою «Трем-

біта» у Києві в 1965 році посприяли тому, що редактори видавництва «Музична Україна» прихильно поставились до моїх видавничих пропозицій. Крім того, краса лемківських пісень збагачувала концертні програми, а звідси виникала необхідність зібрати, упорядкувати і видати ці твори. Мені здається, що цього прагнуло і видавництво.

Моїми першими збірками були:

- 1) Хорові обробки лемківських пісень «*Співаночки мої*» 1967.
- 2) *Лемківські народні пісні в обробці для голосу в супроводі ф-но Б. Дрималика.* 1969 р.

А згодом – серія збірок під рубрикою «*Українські народні пісні з репертуару народних артистів*»: С. Крушельницької, П. Кармалюка, О. Врабеля...

Які із своїх музичних композицій ти вважаєш найвизначнішими?

Відповісти на це питання майже неможливо. Усі твори, які я написав, дорогі мені. До кожного поета, вірніше – кожен поєт свою поезію вливав у мою творчість свою свіжість, новий світ багатства, своєрідну мелодику.

Дозволь згадати тих поетів, чиє слова я поклав на музику: Б. І. Антонич (22 творів), О. Олесь (19), Т. Шевченко (17 творів), М. Вороний (16), Леся Українка, Ст. Чарнецький (по 5), І. Франко, В. Стус, Б. Стельмах Л. Костенко (по 4), Б. Лепкий, Д. Павличко (3), М. Петренко (3). О. Ольжич (2). Понад 20 композицій маю на власні слова. На жаль, усі ці твори, їхню мелодику, гармонію, колористику, знаю і чую тільки я сам, хоч всі вони вийшли друком. Повинен зауважити, що крім оригінальних композицій я опрацював для хору понад

100 народних пісень. Виконавство завжди спізнюються за творчістю, інколи й, на кілька десятків років, тому я й не дивуюсь, що мої композиції ставлять рідко. Часом композиції написані, вірніше створені мною, докучають мені, не дають спокою, звучать у вухах, ніби кричать, стукаючи в двері: «Не замайай нас! Та все ж я щасливий, що майже всі мої твори видані друком! А це понад 400 композицій вокально-хорової музики. Недавно вийшла моя збірка, яка містить 110 обробок народних пісень для голосу в супроводі фортепіано.

Коли ти вперше після виселення побував на рідних землях і з якими враженнями повернувся?

Мое рідне село Одрехову вперше я відвідав в 1966 р., по 20-тіох роках виселення. Зі Львова їхала делегація вчителів до м. Жешова. Приїхавши в Жешув, я потай найняв авто і на 20 хвилин заглянув «додому». Піznати село було неможливо. Із 560 хат, залишилось 90. Сусідні польські селяни розтягнули наші дерев'яні хати, а багато з них спалили. Враження було гнітюче. Кілька одрехівців, які повернулись в село вже після виселення із західних земель, розмовляли рідною мовою, оглядаючись крадькома, чи їх хтось не підслуховує. Як тільки з'явився поляк, усі заговорили польською.

В яких країнах, крім Польщі, ти ще побував?

З країн, в яких я побував: Австрія, Чехія, Словаччина, США, Канада, Росія (Далекий Схід, Сибір, де гастролював з хоровою капелою «Трембіта»).

Ти листувався з багатьма музикознавцями, композиторами, культурними та громадськими діячами.

Що можеш сказати про це листування?

Не так багато, але декілька цікавих особистостей моєму епістолярному архіву є. Почну з нашого з тобою листування; здається, недавно, а вже охоплює кілька десятків листів. Понад 100 листів від Олекси Приходька – диригента та адміністратора української хорової капели під керуванням О. Кошиця (жив у Празі). Кілька десятків листів – від диригента та педагога Юрія Костюка з Пряшева. Також кілька десятків – від піаніста-педагога братиславської консерваторії Романа Рихла. Маю кільканадцять листів від композитора А. Нікодемовича з Любліна (Польща), а також два листи від етномузиколога, редактора 70-титомника «Dziela wszystk O. Kolberga» – J. Burszty (Й. Буршта).

З української кореспонденції: 2 листи від композитора М. Дремлюка, 8 – від композитора Г. Гейбери, кілька десятків – від М. Головацького, дуже цікавий лист – композитора Б. Лятошинського, 2 листи від диригента О. Мінківського, 2 листи від диригента Г. Ширми з Білорусії, один – від композитора А. Кос-Анатольського, кілька десятків – співака та музиканта Льва Рейнаровича з Нью-Йорку та його дружини Марії. Кілька десятків листів – від музично-го критика цього ж міста Теодара-Терека Носькова. Зберігаю також декілька листів моїх друзів-однокурсників, видатного співака З. Баб'яка та знаменитого диригента С. Турчака. Ага, листуюся дуже давно з диригенткою з Австрії О. Тарнавською. Всі ці листовні зв'язки торкалися проблем української музики: репертуару, виконання, часом видавничих справ. Є

в них багато розмаїття: поради, роздуми, запрошення, критика, вибачення, побажання, а, найголовніше – турботи про долю і майбутнє українського мистецтва і культури.

Рідній Одрехові ти присвятив окрему монографію. Заразgotуєш її перевидання. Які нові матеріали вона буде містити?

Багато нових документів, що стосується с. Одрехови, я знайшов у Львівському центральному архіві, а також у Центральному архіві м. Перемишля, цікаву книгу шкільних метрик, яка доповнить і злагатить новими прізвищами монографію, я приїзд з Одрехови минулого року. Від селян Одрехови зібрали ще понад 30 світлин з давніх часів.

Як тобі вдалося видати аж 17 книжкових публікацій і які з них вважаєш найвизначнішими?

У видавництві «Музична Україна» я зустрівся з немалими видавничими проблемами. Не все йшло так гладко. Майже половину творів з кожної збірки вилучили, найчастіше – з ідеологічних міркувань. Та я докучав, доказував, сперечався. Мені, як авторові, який виконав кілька редакційних замовлень (а серед них зібрання та підготовка до друку п'яти збірок композитора В. Барвінського – вокально-хорової музики), було легше пропонувати свої книжки. Коли Україна стала самостійною державою і не дас собі ради з видавничими справами, я зрозумів, що тільки власними силами можна видати українську книжку. Шукаючи спонсорів, я переконався, що ще є люди в Україні, яким дорого наше пісенне надбання і які не байдужі до нашого українського мистецтва. Перший, хто відгукнувся і допоміг у виданні, був пан Володимир

Кашицький, а згодом і його син – та-кох Володимир. Потім надала підтримку пані Галина Филипів – директор фірми «Гольф». Останню мою збірку «Українські народні пісні для голосу в супроводі фортепіано» допомогла видати пані Любов Філіпова-Завійська. Завжди вдячний за допомогу панам: Богдану Колодію та Андрію Тавпашу. Власно кажучи, усім вище згаданим добродіям я безмежно вдячний.

Мої музичні збірки (як і вся моя творчість) просякнуті лемківським колоритом, її щирим мелодизмом, її незображенним чаром. Які з них найвизначніші? Покаже час. Я шаную і тішусь усіма, найдорожчі ті, які вивдав сам!

Якби була можливість повернутися на рідні землі, чи ти би повернувся? За яких умов?

Повернення в рідне село можливе лише тоді, коли Лемківщина вийде в межі самостійної України. Тоді я би повернувся.

Від 2003 року буде діяти візовий режим між Україною і Польщею. Як ти оцінюєш цей факт?

Візовий режим? Це повернення в минуле! Дальше приниження нашої національної гідності.

Що ти ще хотів би у своєму житті досягнути?

Осягнути? Вже пізно, але хотів би почути свої твори – починаючи від обробок народних пісень, романсьв та вокальних ансамблів, до хорових творів – у високопрофесійному виконанні.

Я щасливий, що мені вдалося стати продовжувачем славної традиції наших незабутніх творців музики, які поєднували композиторство з диригуванням.

М. Мушинка

Микола НЕВРЛИЙ

Рецепція Гуса в українській літературі

Гус і гуситство, які уславили геройчний етап чеської, але й світової історії, і формували духовність чеського народу, займають в українській літературі почесне місце. Твори з цієї проблематики розглядаємо в нашій праці в хронологічному порядку. Так виразніше буде простежити хто, коли, де і як сприйняв і зобразив Яна Гуса в Україні. Попередніх дослідників цієї теми, наскільки нам відомо, не було, хоч варто при цьому згадати глибоко продуману передмову київського богоємства Володимира Житника до його видання Шевченкового «Еретика» слов'янськими мовами (К. 1991), де є натяки на деякі твори з нашої проблематики. До певної міри це знамените видання інспірувало нас ширше й значно глибше освітлити рецепцію цієї універсальної постаті в українській свідомості.

Першим визначним твором в українській літературі, присвяченім Гусові й гуситству, є – як відомо – історична поема Т. Шевченка «Еретик» («Іван Гус», 1845), присвячена П. Й. Шафаріку. В ній у високо артистичній формі оспівується геройчна боротьба чеського реформатора проти церковної ієрархії й німецького засилля, яка індульгенціями, буллами та іншими злочинами осквернила вчення Христа, переслідувала й палила на вогнищах еретиків, тобто тих, що відступили від доктрини пануючої церкви. Гус у Шевченка – патріот і революціонер, борець за бідноту й права чеського, народу» Він не тільки релігійний реформатор, продовжувач вчення Вікліфа, але передовсім трибун поневоленого чеського народу, закликає його прозріти й боротися за свої права. Композиція твору сконденсувала найважливіші етапи цієї боротьби: проповідь Гуса у Вифлєємській каплиці проти індульгенцій і булл Ватикану, Церковний собор (концил) у Констанці, страта Гуса на костриці й початок гуситських війн, які охопили майже всю Європу і у вигляді гуситських «houfnic», тобто гармат, докотилася аж на Запорізьку Січ, де стали збросю запорізьких козаків.

Такий підхід і різке протиставлення двох сил виявилось у поемі високим напруженням. Образ Гуса Шевченко зобразив у геройчному плані. Він у нього – сильна особистість, оборонець прав свого народу, який йому вірить і після його страти розпочинає збройну боротьбу проти католицької реакції, феодального гніту й німецького поневолення. Не менш геройчно змальовано й полководця гуситів Яна Жижку, який очлив повстання гуситів: «Старий Жижка з Таборова махнув булавою». Шевченко намагався дотримуватись історичної правди, яку з натхненням черпав із розповідей О. Бодянського, котрого знову особисто, з дисертації про Гуса болгарина С. Палаузова, з праці П. Й. Шафарика і Я. Коллара, а також із автопсії чехів, які поетові будь-де зустрічалися. Про Гуса згадав Шевченко теж у частинні автобіографічній повісті «Художник» (1856).

Окремої уваги заслуговує «Посланіє славному Шафарину», включене до поеми того ж 1843 р., але трохи пізніше. Вважаючи глибокі наукові заслуги Шафарика на полі слов'янознавства, Шевченко його з натхненням увіковічнив:

Слава тобі, Шафарину,
Во віки і віки!
Що звів єси в одно море
Слов'янської ріки!

Згідно з І. Франком у цьому посланні «уперше є найкраще сформульовано ідею слов'янської федерації»¹. Возвеличуючи Гуса як мученика й борця проти зла і неправди, Шевченко гаряча бажав,

Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І еретиками
Отакими, як Констанцький
Еретик великий!

Відомо, що Шевченко, повернувшись із десятилітньої каторги, передав автограф посвяти і неповного тексту поеми (вся поема знаходилася з 1847 до 1906 р. у сховищах «Третього отделения») П. Й. Шафаріку до Праги. Перший чеський переклад «Еретика» здійснив Й. В. Фріч, приятель Марка Вочка, автор драми «Мазепа» (1865), програмової статті «Хай живе Україна!» (1867) та ін. творів з української проблематики. До нині існує п'ять чеських перекладів Шевченкового «Еретика». Перекладений він також на інші мови. Його революціонізуючий пафос допомагав поваленню царизму. Ще у рік смерті Шевченка студенти в Петербурзі співали перефразовані рядки початку цієї поеми:

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.
А на російському престолі
Кабан годований сидить.

Цей самий варіант співали також робітники на протицарських демонстраціях, досить часто і в російській інтерпретації:

Кругом неправда и неволя,
Народ замученный молчит.
А не прадедовском престоле,
Палаch всяя Руси сидит.

«Еретик» Т. Шевченка пробудив на Україні зацікавлення до чеської історії, зокрема до її безсмертного Гуса, а тим самим – і до гуситства, яке розпочало національно-визвольний рух чехів. Здається, що першим віршем у цій інтенції була «Гусова маті» Светоплука Махара, яку І. Франко в своєму перекладі публікував 1898 р. у «Літературно-науковому Вістнику». Твір чеського поета в українському одязі знайомив таким чином українців із соціальним корінням чеського національного героя, зобразив зморену працею селянку, її втішні згадки на молодість і єдиного синка, який буде служити Богові й своїм батькам забезпечити «куточок у своїй небесній славі». – Говорячи тут про І. Франка, треба згадати в цьому ж плані його «Католицький панславізм» (1881), де читаємо: «Згадаймо про спалення Гуса, про Білу Гору і страшну руйну чеського краю та чеського народного життя, головко за приводом католицького духовенства».²

Першою українською розвідкою про Гуса була невеличка, але глибоко промислена книжечка Василя Доманицького «Смерть за правду» (Оповідання про Івана Гуса), видана 1906 р. у Петер-

¹ Шевченківський словник, том I. Київ 1976, с. 216

² І. Франко, Зібрання творів у 50 томах, Київ 1986, том 45, с. 69 Важливі до цієї праці два коментарі: 1) «... спалення Гуса – 1415 р. за рішенням церковного собору в Констанці було спалено чеського діяча Реформації, процесора й ректора Празького університету Яна Гуса (1371-1415); 2) Про Білу Гору – Під час 30-літньої війни (1618-1648) відбулась битва на узгір'ї Біла Гора під Прагою 1620 р. між чеськими військами (Протестантська унія, тобто гусити – МН) й імперсько-баварською армією (Католицька ліга). Після поразки в цій битві Чехія втратила національну незалежність. – Там таки, 513.

бурзі. Той же В. Доманицький (1877-1910) є також автором першої на Україні праці про словаків³, але головна його вага в українській культурі в тому, що він вперше опублікував ряд невідомих творів Т. Шевченка і здійснив перше, повне на той час, видання «*Кобзаря*» (СПБ, 1907), що його високо оцінив І. Франко.

Свій виклад про Яка Гуса, виразно названий «*Смерть за правду*», В. Доманицький поділив на п'ять хронологічно поданих розділів: I. Католицька церква і римські папи (3-8), II. Молодість Гуса і проповідь у Вифлєємській каплиці (8-15), III. Гус на вигнанні (16-19), IV. Гус у Констанці (19-25), V. Суд над Гусом і смерть його (25-31). Все сказане, а також чорно-білі ілюстрації, свідчать про те, що автор цієї праці користувався чеськими джерелами. Все те, що кожному чеському читачеві було відомо ще з перших років шкільного навчання, для українця було в тій послідовності новиною. Вся розповідь Доманицького пройнята глибокою любов'ю й пошаною до Гуса і його послідовників, гнівом і ненавистю до його ворогів. Глибоко й історично вірно пояснено теж національний аспект гуситства: «Але хоч чехам не доводилося битися з татарами та іншими хижаками, то зате вони мусили довго й завзято боротися з німцями, щоб своє слов'янство зберегти.» (9).

Історично вірно зображене також собор у Констанці, який був «не тільки духовний, але й політичний. Світські князі сиділи тут поруч з єпископами, мало не всі європейські володарі прислали своїх послів. Три патріархи, 29 кардиналів, 33 архієпископи, щось із 150 єпископів, сила аббатів (ігуменів) з монастирів, 300 професорів богослов'я, сила принців та вельмож – от з кого складався той з'їзд». (21-22). Цим В. Доманицький підкреслив боязнь «сильних» того часу перед Гусом, вчення якого близьковичношилось по всій Європі. Описавши докладно страту Гуса у Констанці, автор його увіковічнив у пам'яті людства: «Він здобув собі мученицький вінець, а його свята пам'ять повинна бути дорогою усім чесним людям, якої б віри чи якого б народу вони не були». (31).

З глибоким пітєтом до чеського реформатора ставиться теж Зенон Бачинський у монографії «*Іван Гус*», виданій у Львові 1932 р.⁴ Автор її – засновник українського євангелічного руху в США, де редактував кілька органів українських протестантів. Саме це й зумовило спрямування його книжки, опрацьованої виразно на чеських джерелах. У відмінності від праці В. Доманицького він підкреслює сутно релігійні розходження й комплікти в середньовічній римській церкві. Він охоплює значно більший комплекс питань, ніж його попередник, що видно вже з розподілу дев'яти тематично різних розділів: Рідний край і часи Гуса; Молодість і перші праці Гуса; Гус у боротьбі з архієпископом; Гус противиться папі; Гус на вигнанні; Гус на константськім соборі; Суд над Гусом; Смерть на кострі; Після смерті Гуса.

Подане у вступі геополітичне становище Чехії, оточеної з усіх боків німцями, є, здається, першим на Україні. Природно й історично вірогідно змальовано також моральний розклад того-часної римської церкви, яка хворіла схизмою, взаємною боротьбою пап-самозванців та ін. (26-27). Чутливі на соціальне й національне поневолення чехи скоріше, ніж інші народи виступили проти папства Й Риму. В пол. XIV ст. на чеськім королівськім престолі засів Карло IV, який щиро піклувався чеською культурою. Добу його панування названо Золотою. Заснований ним 1348 р. університет у Празі, ректором якого був і Ян Гус, став вогнищем боротьби не тільки за релігійну, але й за національну свободу. Гусові проповіді проти упадку католицької церкви, виголошенні чеською мовою, мобілізували чехів не тільки проти негідних пап, але й проти німецького засилля. Переказуючи, а то й цитуючи листи Гуса з вигнання (58-61), автор монографії знайомить з його життям і діяльністю той сумний період. З болем переказав Бачинський теж 8-місячне ув'язнення

³ Василь Доманицький, Словаки. Про їх життя та національне відродження. Київ 1909, с. 60. В своїй праці про нього й цю книжку М. Мушинка (*Vasyly Domanickýj a jeho kniha o Slovácoch. – Slovenský národopis* 49, 3, Bratislava 2001) підкреслює, що ця книжечка була взагалі першою, виданою закордоном книжкою про словаків (с. 356).

⁴ Ця праця вийшла вперше в ж. «Українська Реформація», яку 1931-32 р. редактували в Коломиї євангелічні пастори З. Бачинський і В. Федів. У Львові вийшла книжкою 1932 р. в друкарні НТШ.

нення Гуса в Констанці, де він написав приятелям аж 50 листів. (70-74). Зворушливо також подано допити й спалення Гуса (81-86, 93-106). Мученицька смерть Гуса, – читаємо в книжці, – зробила його апостолом і народним мучеником: «Увесь народ відчув велику кривду й образу, бо через смерть Гуса він втратив не лише релігійного, але й народного провідника» (107).

З книжки З. Бачинського довідємося також чимало цікавих подробиць з життя цієї великої людини. Гус любив грati шахи. (13). Коли був ще малим, зробив з хліба ложку і їв з нею горох, а опісля з'їв і саму ложку (13). Будучи вже студентом, він заробляв співом на вулиці й у церквах. Сто літ пізніше так заробляв собі Й Мартин Лютер. На одному будинку в Констанці й досі видніє напис на німецькій і чеській мовах: «Мешкання чеського реформатора Яна Гуса, 1415.» (66).

До своєї монографії вклав галицький свангелік З. Бачинський всю глибину свого розуму й запал свого серця: «Пам'яті Гуса не могли спалити всі вогні Констанці, він живе у наших серцях і буде для нашого українського народу правдивим слов'янським апостолом» (підкр. З. Б.)

Вельми цікава історія вірша Дмитра Павличка «Ян Гус» (в деяких виданнях «Аутодафе»). «Я написав його, – писав мені поет, – 1967 року після свого перебування в Празі на курсах чеської мови. Це був час Кундери, Вацліка та інших великих протестантів. Досі пам'ятаю проф. Гунячека, який оповідав нам про цікаві речі з чеської історії. Мій вірш – то була реакція на події, що вже наближалися. Власне, коли я повернувся додому, відчув, як кремлівські верховоди ненавидять Чехію і готуються погасити полум'я нових ідей – «соціалізму з людським обличчям». Це було мені відчутно вже у Празі, де з радянського посольства ішла ненависть до реформаторів, переважно письменників».⁵

Як бачимо, саме Прага та її тогодчасна напружена атмосфера, що вилилась у Празьку весну а Дубчеком на чолі й завершилась московською окупацією Чехословаччини, інспірувала талановитого українського поета написати вірша про єретика Яна Гуса. Кращого заміру годі було й шукати. Поет, який, як і багато його друзів, ще вчора свято вірив у ідеали комунізму, раптово прозрів, бо ж «людське обличчя» соціалізму притягувало також його, але й тисячі інших інакше мислячих людей Радянського блоку. А ерудовані виклади Вацлава Гунячка з чеської історії, особливо з його «домени» – чеської реформації XIV-XV ст., наштовхували поета порівняти цю реформацію з сучасними реформаторськими тенденціями в комуністичному русі! I хоч у вірші Д. Павличка це явно не сказано, кожному читачеві це було зрозуміло. Середньовічним єретиком був Гус, сучасним – спалюваний Москвою чехословакський комуніст Дубчек, який став у словаків легендою. Analogій було чимало. Так, як колись папа накликав на єретичну Прагу інтердикт, так тепер московський генсек Брежнєв послав на непокірну Прагу танки. Тогочасний читач Павличкового «Яна Гуса» інакше його не розумів.

Епічний вірш Д. Павличка «Ян Гус», з відповідно «довгими» рядками, зображує останні мученицькі хвили героїчного життя чеського реформатора – його спалення на кострищі в Констанці 6.7.1415 р.⁶ За канонами класичної поетики ерудований поет у десяти хвилюючих катренах мастерно відтворив не тільки моторошну сцену аутодафе, але й багату шкалу думок і почувань

⁵ З листа Д. Павличка до мене, датованого в Києві 22.8.2002 р. Стисло коментую тут імена діячів Празької весни, яких вія згадує та які не всім відомі. Людвік Кундера – чеський поет, перекладач і публіцист. Почавши із сюрреалізму, дійшов до критики догматизму й культу особи. Його молодший брат Мілан Кундера – тем поет, прозаїк і перекладач. Разом із ним відвідав я 1955 р. П. Тичину в Крамаржовій вілі у Празі, до якої він прибув як голова парламентської делегації Рад. Союзу. М., Кундера вручив тоді йому збірку своїх, Ф. Грубіна та ін. перекладачів з його поезії «Осек а пěña». Людвік Вацлік – чеський письменник, редактор і ліво-орієнтований публіцист. Разом із братами Кундерами відіграв визначну роль у процесі Празької весни. Вацлав Гунячек – чеський філолог, професор Карлового університету, де викладав чеські реалії та ін. Був довший час секретарем Міжнар. літньої школи славістичних студій. Його близькі виклади здобули реноме між закордонними слухачами.

⁶ Науково перевірена дата страти Яна Гуса взята із: Slovník českých spisovatelů, Praha 1964, s. 176

Гуса, а також злобу й сичання кардиналів і прокльони його недавніх друзів і зрадників з лав гуситів. Ідеину напругу виникає – і то вже у першій строфі – стилістичне повторення:

І вишив Гус на стрімке костище.
І вужищем його прип'яли до стовпа.
І підходила мовчки – все ближче і ближче –
Закосичена смолоскипами чорна товпа.

Цей засіб художнього зображення проходить і в дальших строфах. З успіхом ужитий теж прийом соціального контрасту, що увиразнює два протилежні табори:

І вже бачив Гус, як у вогнище серце пада,
Як попелом розсипається його голова.
І показались два пальці, ніби явище гада,
З позолоченого кардинальського рукава.

Драматизм цієї поетичної перли відбито також не тільки в прокльонах «ситого святенництва», але й перевертнів – колишніх гуситів, але особливо бабусі з фанатичної юрби, яку помилково прийняв Гус за рідну матір. Вона, однаке, запопадливо ламала хмиз і підкидала його до палаючого вогню. В зображенні цього образу поет не відступив від історичної правди: тогоджі хронікарі запримітили старшу жінку, яка з прокльонами підкидала хмиз до костища. Фінальна сцена цієї квітки на гріб Гуса – в його непохитній лобові до свого народу –

І, входячи в пломені темні й холодні проломи,
Над нещастям, народу своєго ридав Єретик.

Поталанило з Гусом також поету Станіславу Тельнюку. Його поетичний триптих «Ян Гус» (1986), побудований на діалогах темних сил з єретиком і на його внутрішніх монологах, які виявляють незломність Гуса, його моральну перевагу над ворогами. Першу частину триптиху автор назавв «Діалогом про душу перед смертю й безсмертям». На лицемірні прохання, а потім і вимоги інквізиторів єретик відповідає:

...Гасіть свої кадила!
Їхній дим мене не застрашить.
Хай горить мое убоге тіло,
Та душа моя ніколи не згорить.

Не згорю! Хай полум'я шалене
Гуса проковтне, мов та змія,
Не згорю я, бо душа у мене –
Чехія нескорена моя!

Використовуючи тут прийом художнього акценту на беззастережну любов і прив'язаність Гуса до своєї батьківщини, зобразив український поет переростання релігійного в національне в гуситському русі. Саме так розумів цей рух Ф. Енгельс, так він характеризується і в працях сучасного чеського дослідника гуситства.⁷

Подібні художні засоби вживає С. Тельнюк і в другій частині триптиху, названого «Слово Яша Гуса до ниших рабів». Особливої експресії додає кілька разів повторюване Гусове звертання до катів – «Підкидайте хмизу!» Вельми дошкульно воно вдаряє по власних зрадниках – празьких патриціях і вчораших гуситах:

Підкидайте хмизу, підкидайте живо,
Хмизу підкидайте, землячки!..

⁷ F. M. Bartíš, Husitská revoluce, díl I., II., Praha 1965-1966

Фінальна третя частина триптиху – «*Невмирущі Яни*» – є апофеозом борцям за щастя людини і людства, усім Янам, які за ці ідеали пожертвували своїм життям. Спалений ворогами постуپу Гус, у поемі оживає – оживає у боротьбі його послідовників – гуситів:

Він оживав у Жижці. І металом
Ішов той дух на поле бойове...
І вся Європа з жаху трепетала,
І пали шепotalи: «Гус живе!»

«О чехи, чехи! – вигукуне поет, – Невмирущі Яни!» Яни – це каменярі на шляху людського поступу. Вірою в їхню перемогу, торовану слов'янами, бренить остання строфа цього сугестивного триптиху:

Живуть слов'яни, невмирущі Яни!
Ваш човен у майбутнє виrusha.
У вас-бо Жижки тіло нездоланне
І непідкупна Гусова душа!

Художньо найбільшим твором про Гуса й гуситство є в Україні віршовий роман Леоніда Горлача «*Слов'янський острів*» (К. 1986, с. 238), який за своїми композиційно-стильовими ознаками можна вважати також епічною поемою, як пропонує Д. Наливайко у післяслові до цього твору. Хронологічно він охоплює час від від'їзду Гуса на собор у Констанці 1414 р. – до смерті Яна Жижки від чуми під час облоги Пржебиславу 11.X.1424 р. В цьому десятиріччі розігруються динамічно події й воєнні баталії. Кульмінаційним пунктом першої частини є спалення Гуса в Констанці (82-85). Цю сцену змальовано вельми сугестивно й художньо досконало. На тлі подій бачимо образ гетьмана Жижки, який очолив боротьбу гуситів проти церковних верховодів, німецького засилля і зрадників з патриціяту (94-104). Основний задум твору – ідея слов'янської дружби – здійснює Горлач на тлі історично вірогідних походів литовсько-українського князя Корибута⁸ в Чехію на допомогу гуситам проти хрестоносців. Ця ідея висловлена в лаконічно-натхнених словах Корибута до Жижки: «вогонь боротьби наші душі слов'янські зрайднів!» (230)

В другій частині подана кривава розплата чеського простолюдя з німецькими, але й своїми патриціями на староміській ратуші (104), де владно верховодить Ян Желівський. Все те, що вимагає історичний жанр – дух і колорит «часу й простору»; канва подій, виразні портрети героїв, прецизне відношення до реалій – у творі Л. Горлача є. Жанр твору забезпечив йому також право на поетичну фікцію: зустріч Корибута з Єронімом Празьким, цікаві сцени залишання Ольги до Жижки та ін. До художніх вартостей твору відноситься теж вільне володіння «коротким» і «довгим» віршем, які згідно з розгортанням і динамізацією сюжету чергуються, майстерність у внутрішніх діалогах (Гус на інквізиції, стриманість Жижки до Ольги та ін.), вміння відобразити настрої революційних мас і замішання у ворожому таборі. Деякі вислови Л. Горлача сприймаються майже як афоризми –

Завжди лицарі вмирали,
щоб у славі жив народ. (180)

В такому плані твір українського поета нагадує відомий роман А. Ірасека «*Проти всіх*» (1894). Гус як центральна постать чеської історії давно став чеським національним героям. Так його сприймає і українське письменство. З кожного українського твору про Гуса відчувається глибока любов і пошана до безсмертного генія чеського народу.

⁸ Див. про нього й русинів, тобто українців, у гуситському війську: F. Palacký, Dějiny národa českého. Díl III. Praha 1931, с. 326-336, 339-341, 351-353

Микола МУШИНКА – дослідник славної родини Січинських

В особі Євфимія Сіцінського і його сина Володимира Січинського українська наука, українська історія і мистецтво має справжніх, але забутих, майже невідомих науковців, знавців історії українського мистецтва, церковної архітектури, глибоких дослідників в галузі історії та суміжних з нею ділянок.

Постать Євфимія Сіцінського, яка залишила значний слід в науково-культурному і громадсько-просвітницькому, релігійному житті Поділля, ї досі недостатньо вивчена. Географія наукових пошуків відомого краєзнавця, історика та етнографа Є. Сіцінського обмежується в основному територією Поділля, його містами та селами (Бакота, Бар, Вінниця, Болохівська земля, Зіньків, Кам'янець-Подільський, Кептинці, Кукавка, Мазники, Піков, Привороття Маковецьке, Сatanов, Смотрич, Сутківці, Шаргород, Яришів та ін.) і лише поодинокими розвідками про інші місцевості, такі, як Брусилів, Галицьке князівство, Прикарпатську Русь та Угорську Україну. Праці Є. Сіцінського, а їх більше 200, були в основному видруковані російською (офіційно до 1917 р.) мовою і лише більше десятка – українською мовою. Географія ж дослідників життя та творчості Є. Сіцінського також не дуже велика, в основному це науковці, історики та краєзнавці з Хмельницького, Кам'янця-Подільського, Києва, Вінниці, Львова, Дніпропетровська та Пряшева (Словаччина). Окрім напрями його діяльності, через відсутність монографічних та дисертаційних робіт ї досі залишаються не дослідженими та мало-

вивченими, праці не перевидані, а десятки їх залишаються в рукописах. Лише в окремих краєзнавчих розвідках, в книгах О. Кошуля «Між церквою і наукою. Історичний нарис діяльності Подільського церковного історико-археологічного товариства (1865-1920)» (Київ-Кам'янець-Подільський, 1998), Ю. Земського «Подільський спархіальний історико-статистичний комітет» (Хмельницький, 1997) та в його ж кандидатській дисертації «Подільський спархіальний історико-статистичний комітет (1865-1920)» (Дніпропетровськ, 1999) фрагментарно висвітлюються деякі сторони життя, діяльності і творчості Євфимія Йосиповича Сіцінського.

Розглядаючи ж географію наукових досліджень його сина Володимира Січинського, визначного архітектора, мистецтвознавця і графіка, історика й краєзнавця, ми бачимо, що вона вже більш широка і охоплює велику територію, він написав, як вказує Микола Мушинка, один із відомих сучасних дослідників його життєвих і творчих шляхів, – невеличкі, але вичерпні монографії про такі міста, як Бардіїв, Пряшів, Зборів, Кам'янець-Подільський, Крехів, Переяславль, Полтаву, Холм, Хотин та ін. В своїх мистецтвознавчих та історико-краєзнавчих працях, монографіях, нарисах та статтях Володимир Січинський не обмежувався лише кордонами України, а розглядав мистецтво і архітектуру українців поза її межами, зокрема в Чехословаччині, Польщі, Румунії, Югославії, США, Канаді, а також в Англії, Австрії, Бельгії, Болгарії, Бразилії, Німеччині, Росії. Наукові та інші праці В. Січинського друкувалися українською, німецькою, англійською, французькою, чеською, польською, іспанською та італійською мовами у Львові, Києві, Варшаві, Празі, Відні, Нью-Йорку та інших містах.

Також дещо ширша географія дослідників творчості В. Січинського, за географію дослідників творчості його батька. Його творчі здобутки вивчали і продовжують вивчати науковці з Торонто (Канада), Пряшева, Свидника (Словаччина), Керхонсона, Едісона, Тройта (США), Ка-

луги (Росія), Львова, Києва, Полтави, Чернівців, Хмельницького, Івано-Франківська, Вінниці, Кам'янця-Подільського. Найбільший внесок у дослідження життя і творчості Володимира Січинського та його батька Євфимія Січинського він і продовжує вносити професор Пряшівського університету, доктор філософських і філологічних наук, закордонний академік Національної Академії Наук України Микола Мушинка, який органами радянського КДБ був занесений до «чорного» списку українських авторів, переданий кадебістами для виконання в цензурний комітет України весною 1973 р., яких було заборонено цитувати і згадувати в публікаціях. В ньому наведено 50 імен, серед них І. Огієнко, В. Січинський і М. Мушинка як єдиний представник країн «соціалістичної співдружності». Доробок пряшівського науковця досяг немалих розмірів, бібліографія його складає 1756 праць, опублікованих у 1957-1997 рр.

Проте постати Володимира Січинського, як і постати його батька, що залишила значний слід в науково-просвітницькому, культурно-громадському житті України і Поділля, ї досі недостатньо вивчена. На жаль, констатує М. Мушинка, сучасні творці української науки і культури ще недостатньо знають велетенський доробок української політичної еміграції. І на одному з перших місць Україна повинна пізнати багату спадщину мистецтвознавця, історика, архітектора та графіка Володимира Січинського, біографія, науково-громадська, мистецька діяльність якого сповнена суперечливих свідчень сучасників і діаметрально-протилежних оцінок. Окрім напрямки його діяльності ї досі залишаються мало знаними, відсутні дисертаційні роботи про Володимира Січинського, про його життя, діяльність і творчість, як закордоном так і в Україні. Відсутні також монографічні праці в Україні, і лише дві монографії видано за межами України. Першу монографію опублікував у 1958 р. канадський дослідник, відомий мистецтвознавець Іван Кейван «Володимир Січинський – архітектор, мистець-графік, мистецтвозна-

вець, дослідник», в якій проте подав неповну його біографію та бібліографічний покажчик праць, в якому значиться більше 550 робіт, в тому числі 55 книжкових видань. Після виходу цієї монографії, понад тридцять сім років Січинський був не визнаний не лише в рідному краї, але належно не оцінений ні в еміграції, його життя, діяльність і творчість через неоднозначне сприйняття та заборону не вивчалися як українськими, так і закордонними істориками та краєзнавцями. На довгі роки припинилася робота по виявленню, вивченю та оприлюдненню наукової і творчої спадщини Володимира Січинського. Лише у 1995 році професор Пряшівського університету М. Мушинка підготував і видав другу монографію «Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини», присвячену народознавчій діяльності колишнього професора УВУ у Празі та Мюнхені В. Січинського, в якій розглянув його не лише як етнографа, але як історика, мистецтвознавця, інженера-архітектора, графіка та вперше подав його біографію і відкрив заново для сучасних дослідників постаті майже забутих українських вчених світового значення Володимира Січинського та Євфимія Січинського.

Проте значна частина творчого доробку Володимира Січинського і досі залишається в рукописах та зберігається в багатьох архівах світу. До недавнього часу його ім'я було відоме лише вузькому колу спеціалістів і то не в усій багатогранності його творчості, а лише в окремих її напрямках. У більшості енциклопедій, словниках, довідниках та підручниках, виданих в Україні, ім'я Володимира Січинського відсутнє, або згадується як «буржуазний націоналіст». Професор Микола Мушинка, збиравши матеріали для своєї монографії про Володимира Січинського, досліджуючи творчі та життєві шляхи славної родини Січинських, підготував і видрукував також декілька статей та праць про нього «Будівник церков у Михайлівцях та Комарнику» (1989), «До історії нижньокомарницької церкви», «Заповіт предків: 40 років свята культури ру-

синів-українців Словаччини: [Про наукову конференцію], «Січинський В. Із «Спогадів 1900-1960 рр.», «Володимир Січинський і Пряшівщина», «В Кам'янець-Подільському вшановано Володимира та Юхима Січинських», «На батьківщині його називали «зрадником» (всі 1994), «Три конференції про Володимира Січинського» (1995), «Місце Володимира Січинського в історії української науки та культури» (1996) та інші. У великий науковий статті, опублікованій у 1995 р. в Науковому збірнику Державного музею українсько-руської культури у Свидниці (Словаччина) «Місце Володимира Січинського в історії української науки та культури (До 100-річчя від дня народження)», підав, як додаток бібліографію праць Володимира Січинського про культуру українців Карпатського регіону, в який включено 174 праці.

Володимир Січинський, – пише професор Микола Мушинка в своїх дослідженнях про Володимира Січинського, – був одним з тих небагатьох людей, якого природа обдарувала винятковим талантом не в одній, а в декількох ділянках, він був визначним мистецтвознавцем, істориком, архіектором, графіком, краєзнавцем і педагогом. Та в першу чергу, він був справжнім українським патріотом, для якого батьківщина була не формальною фразою, а альфою і омегою життя. На чужині він в українському стилі проектував величаві церкви, в тому ж українському стилі він оформляв книжкові публікації, проектував пам'ятники. На чужині він влаштовував виставки, видавав альбоми, карти, історичні документи... твердо вірячи, що настане час, коли Україна скине кайдани і стане вільною суворенною державою і що потім і його доробок стане її у пригоді... Ті ідеали, за які він ціле життя боровся, здійснилися. Україна стала суворою демократичною державою.

Визначний знавець історії архіектури, мистецтва та культури України Володимир Січинський, людина, яка проживаючи за межами України все своє життя, свої вміння, знання віддала служінню українському народові, збиранию, вив-

ченню і збереженню національної, культурної та історичної спадщини України. Він дуже інтенсивно виступав проти безглазого нищення комуністами пам'ятників культури в Україні та проти фальсифікації ними української історії. Майже все своє життя працював викладачем малювання, історії, географії, архітектури, краєзнавства та інших предметів, які він викладав в Українській гімназії в Модранах, Українській академії образотворчого мистецтва, Українському високому педагогічному інституті ім. Драгоманова, Українському технічному інституті, Українському вільному університеті у Празі та Мюнхені, Українській студії пластичного мистецтва у Празі, Львівській академічній гімназії, у художніх школах Америки і виховав десятки майбутніх художників, мистецтвознавців та істориків.

Досліджуючи життєві шляхи Володимира Січинського, сучасний дослідник, професор Микола Мушинка, голова фундації «Карпати», яка заснована в 1995 році з метою видання публікацій з ділянки карпатознавства, пише в своїх працях, що Володимир Січинський народився 24 червня 1894 р. в Кам'янці-Подільському, в тому краї, з якого перед 600 роками прибув на Закарпаття князь Федір Коріято-вич з дружиною. Мабуть, і тому він мав до Карпатського краю особливо близьке ставлення. І його батько, і діdo, і прадіdo – були православними священиками. Батько протоієрей Євфимій Січинський був визначним істориком Поділля, краєзнавцем, археологом, етнографом та музеєзнавцем.

Володимир був молодшим сином у сім'ї Січинських. Він від дитинства виростав у творчому середовищі, бо квартира Січинських була одночасно і музеєм, і місцем громадських зборів, і редакцією. Ко-жен учений чи письменник, який завітав у Кам'янці-Подільській, – згадував 19 грудня 1954 р. Володимир Січинський на святкуванні свого ювілею у Нью-Йорку, – у першу чергу відвідував отця Євфимія. В колі близької рідні і друзів отця Євфимія були найвизначніші інтелектуальні сім'ї Поділля: Вікули, Беднаровські, Ле-

вицькі, Гжицькі, Приходьки, Чехівські, Колінські та інші. Він їх часто відвідував, здобуваючи від них «громадський вишкіл». У 1905 р. Володимир поступив у Кам'янець-Подільське середнє технічне училище, яке на той час було «винятковою» школою, в якій навчання велося на високому професійному рівні, де він протягом шести років здобував ґрунтовні знання з математики, фізики, природознавства, рисування, ручних праць, з філософії, історії, географії та чужих мов. У школі панувала творча атмосфера. Паралельно з наукою в училищі він відвідував вечірні курси мистецької школи в Кам'янці, на яких навчився малювати і здобув солідні знання з мистецтвознавства.

Академік Микола Мушинка, характеризуючи період навчання та становлення Володимира Січинського і оцінюючи атмосферу в сім'ї його батька показує, що найліпшою практичною школою була для Володимира, «школа» власного батька Євфимія. Батько вже дев'ятирічного сина брав в археологічні, етнографічні та архітектурні експедиції, привчаючи до скрупульозних розкопок, обмірів, зарисовок, вивчення архівних джерел. Цим експедиціям батько присвячував майже кожні канікули. Дома Володимир допомагав батькові в упорядкуванні зібраних матеріалів та навіть у редактуванні наукових праць свого батька, визначного дослідника Поділля. Мати – Марія (дівоче ім'я Тлустовська) – вміла створювати в сім'ї справжню родину атмосферу, атмосферу спокою і злагоди. Крім того вона переписувала рукописи чоловіка та ексентрувала для нього статті із преси.

Володимир Січинський, успішно закінчивши Петербурзький інститут цивільних інженерів, на прохання своїх друзів переїхав у 1917 році на Україну, де в Києві допомогав їм заснувати Український архітектурний інститут і певний час працював у ньому асистентом. З Києва Володимир Січинський повернувся у рідне місто Кам'янець-Подільський, де став архітектором Подільської губернської управи, відповідальним за побудову шкіл, на По-

діллі за його проектами було побудовано декілька шкіл та будинків культури. В Кам'янці-Подільському він брав активну участь в культурно-просвітницькому русі, за що Подільське товариство «Просвіта» обрало його своїм секретарем і делегувало на Український національний конгрес у Києві, що відбувся 17 листопада 1918 р. З осені 1918 р. Кам'янецька «Просвіта» видавала щоденну газету «Життя Поділля», головним редактором якої був Володимир Січинський. У січні 1919 р. редакцію «Життя Поділля» очолив по приїзді до Кам'янця Михайло Грушевський, якого в лютому 1919 р. В. Січинський вже супроводжував як особистий секретар до Станіслава (тепер Івано-Франківськ), де на той час знаходився уряд України.

В. Січинський, – наголошує далі Мушинка, – протягом цілого життя зберігав велику повагу до свого батька і збирався написати про нього монографію, перевидати його наукові праці, розкидані в різних періодичних виданнях та видати його неопубліковану спадщину, зокрема альбом його фотографій архітектурних пам'яток. Емігрантські умови та стан здоров'я не дозволили Володимиру Січинському реалізувати цей задум.

Микола Мушинка, вказує у своїй праці, що уряд України в 1926 р. посередництвом празького радянського торгпредства запросив В. Січинського повернутися на батьківщину. Йому обіцяли дуже вигідні матеріальні і побутові умови: місце викладача на кафедрі історії українського мистецтва в Київському державному художньому інституті та асистента в одній із майстерень архітектурного відділу цього інституту, квартиру, високу платню. В цей час Володимир Січинський, вже маючи учений ступінь доктора філософії з історії мистецтва, займався науково-літературною діяльністю, тому його, – писав у автобіографії його батько, – вибрали професором Київського Художнього Інституту, але не дали візи в пов-предстві. Володимир неодноразово піднімав прохання перед Радянською владою про дачу йому дозволу приїхати в Київ, і

що він бажав працювати в Радянській державі. І тому дуже добре, що так склалися обставини і що Володимир не повернувся в Радянську Україну, що він не впіймався на вудочку радянської пропаганди і залишився в еміграції, де наперекір несприятливим побутовим умовам, міг вільно творити, збагачуючи саме українську культуру науковими працями, архітектурними спорудами, живописом та графікою. Інакше Україна втратила б ще одного визначного історика, мистецтвознавця, вченого. Його чекала б доля багатьох репресованих сталінським режимом інтелігентів України за сфабрикованими справами ДПУ.

Проте Володимир Січинський, не звертаючи уваги на всі перипетії долі, налагоджує у 1927-1930 рр. за посередництвом М. Грушевського тісну співпрацю із Всеукраїнською Академією наук у Києві, публікуючи свої праці на сторінках її піордичних видань: «Науковий збірник», «Україна» та «Бібліографічні вісті». За три роки він опублікував у цих виданнях чотирнадцять наукових статей та рецензій. І тільки коли на Україні запанував жорстокий сталінський режим, коли по надуманій справі Спілки Визволення України заарештували його батька, Володимир Січинський припинив усі свої зв'язки з Україною.

Микола Мушинка, збираючи матеріали про сім'ю Січинських (Сіцінських), неодноразово приїздив в Україну, відвідував місто Кам'янець – Подільський, в якому жив і працював Євфимій Сіцінський, де народився, де пройшли дитячі і юнацькі роки Володимира Січинського. Про свої враження щодо України Микола Мушинка написав декілька праць, у тому числі книгу «Три місяці в Україні», яка вийшла у Фундації «Карпати» (Словаччина), а про Поділля – статтю «З краю Федора Корятовича». На цьому він не зупиняється, а продовжує уважно стежити за подіями в незалежній демократичній Україні, досліджуючи українознавчі проблеми, проблеми історії України, друкує свої статті та праці про Україну, про її життя та проблеми. Так з приводу виходу у світ пер-

шого тому праці ігуменії Серафими Шевчик «Історія Києво-Печерської Лаври» він написав статтю «Як московська монахиня спотворює історію Києво-Печерської Лаври», в якій констатував, на превеликий жаль, що цей опус написано з позиції великородзинного російського шовінізму... «Не було, нема і бути не може ніякої української мови й українського народу», – твердив україноненависник міністр внутрішніх справ Московської імперії Валуєв, а за ним – уся офіційна Росія. «Не було, нема і бути не може Української Православної Церкви без Московського патріархату», – твердить авторка опусу ігуменія Серафима.

Висвітлюючи всі перипетії та аспекти життєвих шляхів і відзначаючи наукові та творчі здобутки відомого професора Миколи Мушинки, його вклад у вивчення карпатського регіону, Фундація «Карпати» видала про нього книгу «Колеса крутяться».

Примірник монографії про Володимира Січинського Микола Мушинка подарував Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці (ОУНБ) у 1996 р., а також подарував ОУНБ 14 серпня 2002 року свою наступну монографію «Курів у минулому і сьогодні. Ч. I. – Історія і сучасний стан», видану в 2002 р. і присвячену 670-річчю першої письмової згадки про рідне село, яка була підготовлена до друку ще у 1988 р., однак комуністична цензура її забракувала з огляду на автора, який мав тоді сувору заборону друкуватися з політичних причин. У вересні 2002 р. Микола Мушинка в черговий раз передав ОУНБ свої книги та монографії, всі вони принесуть велику користь дослідникам та краєзнавцям, які тепер мають вільний доступ до творів відомого українознавця та захисника прав і свобод України Миколи Мушинки.

Анатолій ТРЕМБІЦЬКИЙ
завідувач кафедри всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського державного
педагогічного університету

Олександр Духнович... у 2003 році

Про значення життя і творчості найвидатнішого культурно-освітнього діяча українського Закарпаття 19 століття Олександра Духновича написано багато, останнім часом переважно правильно та об'єктивно, хоча до сьогодні не видано всю його спадщину та остаточно не досліджено жодну з важливих ділянок його багатогранного та заслуженого життя.

У 2003 році минає 200 років від народження цього діяча, який, зокрема за останніх сорок рогів, не випадає з поля зору численних дослідників його життя та різних галузей його діяльності. Скоріше навпаки. Інтерес до його життя та діяльності зростає, а результати досліджень стверджують, що його значення для українського Закарпаття, (але й для всієї України!) було і є більшим, ніж ми дотепер думали й припускали,

Оскільки не кожен «видатний» діяч (навіть з тих, яких записували в історію «золотими буквами») «доживає» до святкування свого 200-ліття від народження, дозвольте поставити питання (і відповісти на нього) – чим саме Олександр Духнович, «людина без сумніву доброї волі і не малих здібностей», проте «невідчимо заплутана у язикові та політичні доктрини» (Іван Франко, «Стара Русь», ЛНВ, т – XXXIII, с. 384) заслужив собі, що ми плануємо гідно відмітити його великий круглий ювілей?

Серед дотеперішніх оцінок значення життя й діяльності Олександра Духновича можна знайти найрізноманітніші, навіть прямо протилежні. Від таких, які ще за життя вважали його «отцом словесності і зачинателем народності нашої» («Орел Татранський»), які твердили, що мовою і хистом своїх творів «він доганяє і руських класиків» (Іван Раковський), які називали його «другим Мойсеєм», «пророком» тощо, аж до таких, які твердили, що всі закарпацькоукраїнські письменники 19 століття (в тому числі також Духнович – Ю. Б.) «не полишили вони нічого корисного для рідного народу, а змарнували себе самих, спричинились немало до застою на цілі десятки літ нашого народно-культурного розвитку», що «своєю творчістю створили вони той ретроградний напрям, яким пішла ціла плеяда більше і менше талановитих людей Закарпаття.» (Іван Созанський), що «ненічию була їх (закарпатських письменників – Ю. Б.) любов і праця до свого власного народу», що їхня любов до народу «се іронія і безприкладна в яким-небудь другім народі гіпокрізія», що вірші Духновича не становлять «найменшої літературної стійкості», що все це, разом узяте, – «макулатура, не література.» (Детальніше про це: Юрій Бача, З історії української літератури Закарпаття, Пряшів, Filozofická fakulta PU, 1998, від с. 7 і наст.)

Пізніше оцінки життя і творчості закарпатських письменників та культурно-освітніх діячів, серед них, насамперед, оцінки життя і творчості Олександра Духновича, ставали об'єктивнішими, хоча аж до 50-х років 20-го століття не було бодай трохи усталеного об'єктивного погляду на справжню вартість та реальні заслуги життя та діяльності тих діячів та на їхнє значення в справі збереження та розвитку літературного та культурно-національного життя українського Закарпаття. На перешкоді цьому було перш за все відірване життя українців Закарпаття від життя решти українського народу та московофільські погляди закарпатських та російських політиків та дослідників Закарпаття, які виходили з невизнання самого існування українського народу (а звідти і його мови, історії, культури, літератури) та зі значної переоцінки «допомоги» Закарпатту з боку російської політики та культури. Бо хоч (у згоді з Іваном Франком) визнаємо, що орієнтація Закарпаття на Росію пробуджувала сили на боротьбу проти мадяризації та підтримувала бодай «яке-таке» літературне життя, все-таки московофільське не визнавання самого факту існування українського народу було тою непереборною перешкодою, яка не давала реальної можливості працювати на користь то-

го, кого існування не визнавалося. Отже, всі ті «давні», «історичні», «величезні» російські «впливи», «допомоги», «заслуги», про які десятиріччями так широко і гласно писалося та й до сьогодні пишеться від Москви аж до Америки, могли бути (і були) лише суб'єктивно прогресивними, могли лише частково допомагати (і допомагали) окремим особам чи товариствам не потонути в чужомовному та чужоземному морі, в той час як факт не визнавання існування українського народу, його історії, мови та культури, був об'єктивною кардинальною перешкодою на шляху розвитку своєї культури, служіння своєму народові. (Детальніше про це в наших працях «Будітельство – як концепція» «Дукля»; 39; 1991; 5-6; 41-49; та: «Степан Добош – дослідник будителів Закарпаття» у кн.: *Rosica Slovaca VI*, zborník z Medzinárodnej vedeckej konferencie, venovanej výročiu... Štefana Doboša., Prešov, FF PU, 1998, 102-108).

Однак і тзв. радянський період дослідження історії та культури Закарпаття (після приєднання його частини до України у 1945 році) довго не приносив остаточних оцінок заслуг та значення кращих діячів його минулого. Об'єктивному дослідженню історії та культури Закарпаття радянськими дослідниками весь час заважало «попівство» та консерватизм закарпатських діячів, (в країному разі їхній лише «лібералізм», а не «революційність») та у значній мірі надалі ще й залишки колишніх пануючих москофільських поглядів дослідників Закарпаття, які майже однаковою мірою найчастіше вели як до переоцінки російської допомоги, так і до недооцінки діяльності, заслуг та значення самих культурно-освітніх діячів Закарпаття.

В нелегкій боротьбі з впливом наведених тенденцій, де найменша критика москофільства сприймалася як критика політики Радянського Союзу, (який по відношенню до України справді продовжував в політиці шовіністичної царської Росії), де кожна спроба довести, що і в житті та діяльності «попів» могло бути щось позитивного, що й буржуазна інтелігенція могла хоча б до деякої міри розуміти потреби народу і хоча б потроху якщо не боротися, (бо «боролися» тільки комуністи), то хоча б працювати в інтересі народу, (див. Нашу статтю «Хто такий Духнович?» Дружно·вперед, 15, 1965, 3, 9-10) сприймалися як залишки буржуазного розуміння історії Закарпаття, спільними зусиллями чехословачьких (зокрема пряшівських) та українських «радянських» (зокрема закарпатських) дослідників (зокрема протягом 60-х років 20-го століття) було досягнено не одного успіху (чи, навіть, перемоги) в цьому питанні. Від початку 60-х років ХХ століття було видано монографію про Духновича як видатного педагога (М. Риchalka), нашу монографію про Духновича як невтомного та жертовного культурно-освітнього діяча та письменника, як організатора шкіл та першої спілки українських письменників, як видавця букваря, народної педагогії, короткого землепису для молодих русинів, (де окремо від Росії наведено Малоросію), короткою «общої» історії та інших видань для шкільних потреб та потреб народу, таких, як: літературних альманахів, народних календарів, молитовників, катехизисів, розвідок з етнографії та історії Закарпаття тощо, було видано три томи (з запланованими чотирьох) його зібраних творів (О. Рудловчак та кол.) і було остаточно доведено, що все його багатогранне і жертвенне життя та різноманітна і величезна організаційна та культурно-освітня діяльність мала неабияке позитивне значення для збереження але також – для помітного розвитку культурно-національного життя українського населення Закарпаття протягом всього XIX століття та майже до половини ХХ століття, а для українського населення Чехословаччини ще й у другій половині того століття.

Однак після подій 1968 року в Чехословаччині та, зокрема, від початку нової хвилі русифікації всього українського в «радянській» Україні, в окремих дослідженнях про Закарпаття, знову можна зустрітися з необ'єктивними, здавалося, давно науково поборотими та розвіяними москофільськими тенденційними оцінками окремих явищ та національного характеру корінного населення Закарпаття, зокрема знову з переоцінкою величезного російського впливу та значення російської культури та літератури для розвитку літературного та культурного життя українського Закарпаття.

Таку тенденцію можна помітити навіть у колективній двотомній праці істориків Закарпаття (керівник проф. Гранчак, «Нариси історії Закарпаття», Ужгород, 1997, 1998), яка окрім від українського народу, його мови, історії та культури визнає ще існування окремого русинського народу, його мови, історії та культури. З подібною тенденцією можна зустрітися в кандидатській дисертації Валерія Падяка, яку він кілька років тому захистив. (Може, саме тому наш відгук на його працю, який вказував на наведену тенденцію, поштою загубився.) Виразніше ця тенденція проявилася в його новішій роботі, («Слово про вченого: Олена Рудловчак», в якій він кладе «фундамент нової дисципліни – русинської історіографії, знаходить «ціле русинське століття», в якому саме Духнович – «ключова і епохальна постать русинської історії, «не має аналогів у русинській літературо-зnavчій традиції»), надрукованій у книзі «Олена РудловЧак – бібліографія праць та літопис життя», яку видало саме в-во В. Падяка в Ужгороді у 2001 році.

Роботу колективу науковців Закарпаття ми навели як приклад тому, щоб довести, як широко розрослася названа тенденція навіть між науковцями «найвищого рангу». Наперекір тому, що у всій своїй майже тисячасторічковій роботі вони не наводять жодного, справді жодного, бодай найменшого доказу про те, щоб попри українській історії, культурі, релігії та мові Закарпаття, існували (чи вони помітили) якісь інші, окрімішні явища в тій історії, культурі, боротьбі, релігії, які б не вміщалися у поняття українського народу, його історії, – культури чи мови, вони наводять, що між джерелами, які вони вивчали перед написанням своєї були документи, написані десятма мовами, в тому числі й українською та русинською мовою.

Значно скромніші і менш важливі праці значно молодшого Валерія Падяка ми, як приклад, навели тому, бо саме він, після понад півтора сторіччя знову оживляє одну з давно розбитих та давно забутих думок та тверджень про роль та значення Олександра Духновича як месії для Закарпаття.

Оновлюючи давно розвінчані тенденції, названий автор нехтує конкретними результатами досліджень окремих ділянок життя і діяльності Духновича за останні десятиріччя, як також результатами досліджень в інших областях історії та культури України та її народу, заплутує та ускладнює досліджені питання з історії українського Закарпаття і доходить до того, що «найвидатнішого» – це правда! – проте далеко не геніального (а хоч би й геніального!) Олександра Духновича знову, як в часи першого некритичного захоплення Духновичем, повторює зі значенням Пушкіна для Росії, Шевченка – для України, Гете, Шекспіра, Колара, Шафарика... для своїх народів, їхніх культур, мов, літератур тощо.

Справді видатний і найбільш відомий та найбільш заслужений представник українського Закарпаття, може, й справді не тільки XIX століття О. Духнович в дечому дійсно був і є найвидатнішим і, на превеликий жаль, в дечому до сьогодні неперевершеним. Для свого часу і, переважно, для русинів Закарпаття він справді мав велике значення і немалі заслуги, багато в чому він і до сьогодні має не тільки історичне значення і не тільки для Закарпаття, проте в літературній творчості, наприклад, він якоїсь високої художньої вартості ніколи не представляв (і давно не представляє, хоча детальна оцінка його літературної спадщини довела, що й тут можна знайти не одну патріотичну, але й соціально загострену думку про «народ бідний, нагий, розтерзаний», який «від голоду мліє і йому, умираючому, нема кому води подати»). Проте в ряді інших аспектів творчості чи діяльності Духнович вже давно не є найкращим, чи й від початку був консервативним та й значно обмеженим, проте, в цілому, Шевченком він ніколи не був... – бо для кого???

Шевченком для всіх українців, в тому числі також для всіх русинів-українців Закарпаття, як і для всіх русинів-українців у Польщі, Румунії, Югославії чи будьде інде у світі був і є тільки Тарас Шевченко і, як ми уже в 1967 році писали: «Немає другого Дніпра!»... і жодного другого чи іншого Дніпра, ні другого Канева, ні другої України нам не треба!» («Немає другого Дніпра!», «Дружно вперед», Пряшів, 17, 1967, 10, 24. Передрук цієї праці у нашій книзі: «Добрий день, Україно! Вибрані статті про Україну». (Пряшів, 2002 р., с. 23-24). Нашому наро-

дові, як і кожному іншому народові у світі, завжди потрібні дальші нові геніальні діячі в різних ділянках життя народу, проте другого Шевченка для нашого народу (чи для його окремих частин) не було, не буде і не треба!

Подібні тенденції почали швидко розростатися зокрема після 1985 року та в роки незалежності України і розрослися у справжню антинаукову та явно антиукраїнську політику найгрубішого калібу у формі тзв. політичного русинізму, який неприкрыто виступає проти найголовніших інтересів українського народу та основних принципів його держави – проти єдності українського народу та його держави, – а навіщі державні представники того народу і тої держави не тільки не дають належно! відсічі такій антидержавній та антиукраїнській політиці, але, часто, навіть відкрито (чи лише трохи прикрито) потурають такій ганебній політиці явних ворогів нашого народу та його держави.

Та повернімося до суті питання, – чим же, – все-таки! – Олександр Духнович актуальний і потрібний українському народові, його історії та культурі ще й сьогодні, тобто, чим він заслужив того, що ми вважаємо необхідним в наступному році широко відмітити його ювілей?

Щоб відповісти на це питання, потрібно умовно поділити всього Духновича на його життя, на його творчість та на його діяльність, проаналізувати, в яких умовах та життєвих труднощах він жив, як він ті складні й страшні умови використав – повністю, на половину чи, може, й на понад сто відсотків? – і, оцінивши все це окремо, – подати цілковиту загальну, об'єктивну правдиву оцінку ваги і значення всього його життя, літературної творчості та багатогранної культурно-освітньої діяльності як для тогочасного життя українського населення Закарпаття, в середовищі якого і для потреб якого він жив, творив і діяв, так і визначити немінучі заслуги, а тим також сучасне і майбутнє його значення для всього українського народу, його історії та культури та визначити належне йому місце серед інших видатних діячів українського народу.

Перш за все не тяжко переконатися, що українська література Закарпаття, в тому числі й українська література українців Чехословаччини, вже в першій половині ХХ століття мала куди кращих поетів та прозаїків, рівно ж фольклористів, етнографів чи істориків, ніж яким був Олександр Духнович. Олександр Духнович, навіть як письменник (лише) Закарпаття ніколи великим чи видатним не був. В нього є «гарні» окремі патріотичні й ліричні вірші, він є автором перших (й непоганих) драматичних творів, в прозі він не представив себе нічим помітним, отже, в тій сфері життя – в літературній творчості – він ніколи не був (тим самим і не є) ні зразком, ні помітною бодай вершиною. Подібно він не був і не є ні істориком, географом, фольклористом чи етнографом, хоча з проблематикою тих наук йому довелось зустрічатися, зокрема як авторові підручників та організаторові культурно-освітнього життя.

Зовсім інакше виглядає вартість, значення і заслуги величезної і багатогранної організаторської і власне культурно-освітньої діяльності Олександра Духновича між українським населенням історичного Закарпаття. Досить познайомитись з основними фактами його життя та головними сферами його діяльності і ми не зможемо не помітити і не зрозуміти, що в сфері суспільної діяльності, в організаторській та власне культурно-освітній діяльності він (найчастіше) був і першим, і (часто) єдиним, і (надовго) видатним, і, навіть, та на жаль, (до сьогодні) неперевершеним діячем. Тут ми до сьогодні справді не маємо ні крашого, ні активнішого, ні жертвовнішого діяча, служителя ї соціальним але передусім культурно-національним інтересам та потребам народу.

Дозвольте вказати бодай на три причини такою стану:

По-перше, якщо Олександр Духнович дотепер зістає нашим найвидатнішим організатором культурно-національного життя історичного Закарпаття та найактивнішим культурно-освітнім діячем українського населення цього краю, тобто, якщо ми дотепер не перерости й не перевершили його, то це може означати лише одне. А саме те, що ми слабо і не на всю потугу працюємо, що ми активно й переважно успішно працюємо лише в окремих ділянках духовного життя народу, що ми не є настільки жертвовними, яким був Духнович, не є настільки сміли-

вими чи відважними, яким був Духнович, не віримо настільки своєму народові і не відчуваємо таку велику потребу працювати для його захисту, для збереження його історичних надбань та для його подальшого розвитку, не віддаємо всього себе і все, що маємо, для потреб нашого народу.

По-друге, в організаторській, видавничій та багатогранні практичній культурно-освітній діяльності Олександр Духнович таки справді був великим і видатним, і також тому ми його до сьогодні не перевершили.

Справді, видати таку чудову, демократичну і доступну дітям і неписьменним їхнім батькам «Книжицю читальну для начинаючих», яку видав Олександр Духнович у 1847 році і протягом кількох років кілька разів перевидав загальним тиражем – до десять тисяч книжок, і все це за свої гроші, і всі ті книги дослівно роздати учням в руки прямо у школах, видати таку на європейському рівні прогресивну та демократичну і доступну як народним учителям, так і батькам школярів «Народну педагогію в пользу шкіл і учителей сельських», яку видав Духнович, самому «71 системизувати (заснувати – Ю. Б.) школу», заснувати першу спілку українських письменників – «Літературне заведені Пряшевське» і зорганізувати 72 людей за її членів, заснувати видавництво при цій спілці і видати десяток книжок, розпочати видавати літературні альманахи, народні календарі, молитовники, катехізиси, короткі землеписи та «загальні» історії для молодих русинів, допомагати селянам викупитися з панщини, радити батькам як здобувати засоби для посилання дітей у школи та як краще ґаздувати, утримувати на своїй квартирі та на свій рахунок галицьких студентів і допомагати їм, – і так далі, і так далі – майже за кожну з наведених діяльностей інші народи високо поважають своїх діячів-патріотів, а ми за всю ту величезну і заслужену роботу, разом узяту, аж дотепер все ще належно не поцінювали його.

I, по-третє, умови життя і діяльності в часи Духновича і в наш час настільки відмінні, – інколи краї, інколи й гірші, – що на сьогодні значно зменшенні можливості бути універсальним діячем на народному полі, і тому зовсім можливо, що ми ніколи не перевершимо того скромного попа, людину без сумніву доброї волі і не малих здібностей, хоч і невільно заплутану у політичні та язикові доктрини.

Проте в наш час існують умови, яких не було в часи Духновича і які дозволяють нам сьогодні зробити більше для свого народу, ніж для нього зробив Духнович. Зокрема натякну (лише) на те, що ми, сьогодні маємо державу свого народу з її величезними атрибутами різноманітних можливостей; питанням лише зістає, чи маємо стільки порозуміння для самовіданої праці для народу, чи усвідомлюємо значення збереження життя окремих частин нашого, народу для історії, сучасного Існування та розвитку всього народу, одночасно усвідомлення непоправних втрат від ліквідації окремих частин народу для всього народу, стільки жертовності для праці-боротьби при всяких умовах нашого сучасного життя, стільки вміння й бажання для координації такої діяльності, і так далі, і тому подібне.

Отже, на наше переконання, є за що пригадувати собі життя і творчість видатного мужа нашої української історії та культури, є за що по-справжньому і на загальнонаціональному рівні відмічати навіть двісті років від його народження, проте ні він, ні наш український народ не потребує робити з нього другого Шевченка ні для «сього нашого народу, ні для окремих його частин, які в різні часи і довгими сторіччями жили й страждали під гнітом чужих панів і чужих імперія.

Отже, на наше глибоке переконання, з нагоди 200-річчя від народження Олександра Духновича українська громадськість, а точніше Україна, мала б сказати вагоме слово не стільки про історичні заслуги та значення ювіляра для колишнього Закарпаття, скільки про необхідність захоронити життя, історію та культуру тієї частини українського Закарпаття, якій Олександр Духнович віддав все своє життя. Інакше бо вся його величезна діяльність, безмежна жертовність і все його життя, повністю віддане народові, рівно ж немалі заслуги його послідовників та продовжуваців його справи, в наслідок нашої байдужості та невміння зберегти те, що він і йому подібні врятували, стане зайвим і пропаде.

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Поет Петро Засенко разом з прозаїком Григором Тютюнником у Лубнах над Сулою. 1973 р.

Петро ЗАСЕНКО

ПАМ'ЯТИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Серед статечних і юних
Хтось мене часто питає:
Де ж оце Григорі Тютюнник,
Чом його з нами немає?

Де ж він – нещадно потертий
В жорнах жорстокого часу,
Дужий козак-характерник,
Справжній достойник Парнасу?

З болем виходив на люди –
Ні, не ховався за спини.
Де ж він, і гнівний і любий –
Муж із душою дитини?

Там, де він мешкав, – з простору
Віють вітри – аж чотири...
Сумно на Байкову гору
Дивляться вікна квартири.

В Шилівці, може? В колисці
Рідного слова? В Полтаві?
Там не присутній у списках –
Там він присутній во славі.

Бачите, згорблені гноми
І потаємні убивці, –
Два напрацьовані томи
Стали на вічній поліці.

Там типажі всім відомі,
Мова-речиста, сторіка...
Кожна сторінка у томі –
Нашої долі сторінка.

Поет Петро Засенко виступає на Шевченківському святі у Рівному.

Радний з усім нашим родом,
З доброю славою впарі
Він розмовляє з народом
На всенароднім базарі.

Рад би, та ніяк додому –
Поле житейське безкрає...
Десь він до третього тому
Горе народне збирає.

НА СВЯТО ДО МАМИ

Петляю, мов тать, між домами,
Знаходжу дорогу, як суть –
Я нині зібрався до мами,
На серці волошки цвітуть.

Гуляє Дніпро під мостами,
Зоріє зоря світова...
Я іду сьогодні до мами,
І міст піді мною співа.

Сумні забуваються драми
І смуток втекти поспіша.
В дорозі до рідної мами
Моя оживає душа.

На трасі машини рядами
Несуться сюди і туди...
Мені ж на схід сонця – до мами,
Як завжди було, як завжди.

За Дарницею, за борами
В автобуснім бачу вікні –
З ласкавістю тихою мами
З'являється сонце мені.

Колись те бувало: з братами –
Утрьох, як орли молоді –
Злітались ми в хату до мами
Зігрітись в родиннім гнізді.

Самі вже ставали батьками,
Та мов до живої води,
Тягло нас додому до мами
У край лепехи й лободи.

Брати мої часу морями
Спливали у човнах домовин...
До нашого двору, до мами
Уже поспішаю один.

Біжать осокори рядами
Обабіч дороги в село,
А сонечко з ласкою мами
Дарує осіннє тепло.

Село задиміло димами –
Повсюди димлять димарі,
У хатах, таких як і в мами,
Пильнують вогонь матері.

Село задиміло димами –
Стовпи піднялися до хмар...
І тільки над хатою мами
Не дихає в небо димар.

Стою в самоті коло брами,
Шукаю очима в вікні
Лице незабутньої мами,
Що бачу так часто вві сні.

На ганочку брязну ключами,
У двері зайду тихкома...
Повіяло смутком, бо мами
У маминій хаті нема.

Немає її за полями –
Згубилися в росах сліди...
Я ж їхати буду до мами
Як завжди було, як завжди.

В леваді верба під вітрами
У мене про неї пита...
І холодно в світі без мами,
Хоч сонце теплом огорта.

Немає її за горами,
Та думка святиться одна:
Якщо поспішаю до мами,
То, певно, – є в світі вона.

Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ

Країно чорних брів й важких, повільних губ,
Темнавих губ, що їх не процілуєш,
Як тепло ти лежиш, як тепло ти німуєш,
І понад нами місяць-однолюб.

Лиш очерет навстоячки щось пише,
Навпомацки по шепітній воді,
І над водою й очеретом тиша
Виводить в небо зорі молоді.

Там час себе по ниточці тороче,
А тут, а тут, де все тривога й щем,
Де до душі душа притислася і хоче
Іще, іще, але куди ж іще?..

Понад лугом сіра сіречина,
І намет мій – мокриво сумне,
Кропить дощик в лузі корівчину,
Чорногуза, чаплю і мене.

І ніхто не йде, не проминає,
А як пройде хто, то не признає,
Пробухика й мовчки промине,
Лише дощик, дощик беззупину
Моче в лузі темну корівчину,
Чорногуза, чаплю і мене.

РЕЦЕНЗІЇ

Поезія – його сповідь

«На стіл покласти точне, мовби
хліб,
або вода. Або
поміж двох пучок сіль. –
Он що поезія».

(Мілан Руфус)

Отак розуміє поезію словацький поет Мілан Руфус. По-різному її характеризували поети світової слави. Згадаймо хоча б французького поета Шарля Бодле-ра: «Предметом поезії є тільки вона сама, а не дійсність». Щоб зняти, так би мовити, теоретичну, академічну напругу щодо цих висловів, то обов'язково треба додати думку англійського поета і теоретика Кольріджа, що «поезія – це найкращі слова у найкращому порядку».

Сучасний словацький поет Йозеф Лайкерт в жодному випадку не хоче бути схожим на інших. Він вважає поезію своєю єдиною сповіддю. Що характерне для його поетичної манери? Максимальна лаконічність, і так перед шанувальниками поезії постас поезія у згущеному просторі.

Якщо розглядатимемо сучасний поетичний дискурс, який проходить у Словаччині, але не менше з ним зустрічамось і в Україні, то приходимо до висновку, що він утруднений і тим, що поети виявляють значну зневіру до вже затверджених засобів виразності. Це можна віправдати і тим, що з їхньої поетичної енергії у слово передається лише невеличка частка. Повернувшись до вже згадуваного питання, що таке поезія, напрошуючись думка, що це у першу чергу намагання втілити у слові усе

те, що дуже легко і надзвичайно швидко розчиняється у часі та просторі.

Як бачимо, роздуми над сенсом поезії та її осмислення на початку ХХІ століття набагато складніші, ніж на перший погляд може здаватись. Часто наявіть появляється певного роду скепсис, ніби всі поетичні експерименти вже випробувані, перепробувані, про все вже написано, і тим самим не може дійти до ніякого відкриття. Але ж напевно не у цьому прихована магічна сила поезії. Вона знову і знову підносить нас над «дрібноти пересічного життя».

Як у ці роздуми про поезію вписується творчий доробок словацького поета Йозефа Лайкера?

Перед читачем постас складна гама почуттів, і разом з тим його поезія пронизана філософськими роздумами. Тут і нерозгадані таємниці буття, і спокуса відчинити або заглянути у «тринадцять кімнату». Ми маємо можливість перевірятися, що межа філософії і поезії дуже ілюзорна, бо ж буває, що гама почуттів переноситься і у мову філософії.

Який же духовний світ поета Йозефа Лайкера? Він дуже обережно працює зі словом, відчуваючи тягар відповідальності, який у наш час кладеться на поета. Його поетичні символи – це своєрідна трансформація бачення світу, бо, «відкриваючи» світ, поет водночас відкриває для нас, читачів, себе. Робить так заради того, щоб ще раз перевірити, чи твір витримує випробування життям. При сучасній техніці, сучасній комп’ютеризації життя постас питання, чи можна поезію вважати засобом пізнання. Справжня поезія не лише дає відповідь на отакі екзистенційні питання, справжня поезія витримує усі ці сучасні випробування. Поезія повинна створити противагу сучасному перетехнізованому світові. І вона завоює своє місце. Бо так бажас людина.

Сучасні прояви віршування – це вже не лише справа технічна або формальна. Ви ж подивітесь навколо себе – доходить до зміни ритму життя, доходить до змін ритму нашого відчуття. Це не може не відбитись і у поезії. І нічого дивного, якщо мистецтво слова у письменника стас способом життя. Творчість є часто компенсацією свободи.

Творчий доробок Йозефа Лайкерта (1955) насправді багатий. Він автор документальної прози – «Вранці прийшла ніч» (1989), «І день повернувся» (1993), «Заповіт совісті» (1996), «Повернення відходів» (1997), «Доля так веліла», «Закулісся слів» (1999). Але повернімось до поезії Йозефа Лайкерта. окремими книжками вийшли його збірки поезії – «Стиха» (1995), «Відтяті дзвони» (1997), «Покошена глина» (1999), «Шепіт кроків» (2000), «Голе обличчя» (2001). Поетичні твори Йозефа Лайкерта перекладено на італійську, болгарську, чеську, російську, польську мови, незабаром появляться й по-німецькі.

Київське видавництво «Веселка» за всю історію свого існування завжди значну увагу приділяло поглибленню українсько-словацьких літературних відносин. І зараз «Веселка» порушує незрозумілу й дивну мовчанку, яка нині панує у взаємних літературних зв'язках. Свідченням цього є і поява вибраного з поетичного доробку Йозефа Лайкерта під назвою «Вечоріння»* у перекладі українського перекладача і поета Словаччини (живе і працює у місті Бардії) Віталія Конопельця. Паралельні тексти (словацький і український) надають можливість заглянути у перекладацьку майстерню Віталія Конопельця.

Оцінка перекладу повинна виходити із ставлення перекладача до першотвору, але, правда, й інших моментів, з якими пов'язаний процес перекладу. Ставлення перекладача до першотвору може бути різноманітне. Тут можна простежити кілька варіантів. У зв'яз-

ку з перекладом віршованих творів Йозефа Лайкерта йшлося не лише про трансформацію його поезії в іншу мовну систему. У цьому випадку треба взяти у увагу ще один дуже важливий факт – поет Віталій Конопельець перекладав поета Йозефа Лайкерта. І тому не може бути й мови про так званий дослівно точний переклад, тому й порівняння з оригіналом на основі певних зсувів ніяк не може бути мірою оцінки перекладу. Це буде дуже спрощений погляд на процес перекладу взагалі. Аналізуючи переклад поезії, слід виходити з позиції слова як лексикальної одиниці, яка с передусім носієм значення, образного вислову, емоціональної насыщеності. При перекладі не йдеться про «заміну» слів, але передусім про певну «заміну» усієї структури художнього твору. Саме з таких позицій треба розглядати переклад поезії Йозефа Лайкерта. Перекладач Віталій Конопельець свого часу про поезію написав, що вона не підлягає розумовій препаратії, її можна тільки відчути. Ми знову повернулись до розміркувань про сенс поезії. Нічого дивного, бо поезія словацького поета Йозефа Лайкерта спонукає і до таких роздумів.

Іван Яцканин

* Йозеф Лайкерт. Вечоріння. Переклад Віталія Конопельця. «Веселка», Київ – 2002.

Незнаний мистецький світ

(Альбом «Національний музей Тарас Шевченка». Упорядники Тетяна Андрющенко, Сергій Гальченко; вступна стаття Сергій Гальченко, в-во «Мистецтво», Київ – 2002 р.)

«Монархом в мистецтві був і є – Геній, його ж царствію не буде кінця. (...) Мистецтво не предмет для домашнього вжитку і тому воно зникає рівнобіжне процесу популяризації його (...) В ньому голубом існує Дух Святий – і не спіймає його натовп ніколи, хоч відвіку мріє обдерти й цьому голубові крила...

Але юрба зі зловісним гуканням і зойком, затуляючи очі від нестерпної спілучості його крил, кричала йому славу. I стреміла до нього. I віддавала йому свої молитви і зітхання. Бо в натовпі є інстинкт мистецтва».

(Євген Маланюк, 1922-23 рр.)

Українці Словаччини сприймають творчість Тараса Григоровича Шевченка не в якомусь протиставленні – Шевченко-поет і Шевченко-художник, але компактно. Українська громада Словаччини часто розочарована, але й обурена тим, що в тій же Україні знайдуться люди, які спроможні за чужий гріш опльовувати те, що для інших в цивілізованому світі святе. Його шанують, на ньому виростають цілі генерації. А в Україні? Появляються комусь так потрібні спекуляції навколо долі Тараса Шевченка. За цим, правда, не треба бачити лише «сенсаційні» відкриття кількох газетариків, але продуману боротьбу проти українства, проти української свідомості. Куди не глянеш – такого не побачиш. Німці ж такого не витворяють із своїм Гете, поляки з Міцкевичем, словаки з Гвєздославом... Виникає питання, чи можуть люди в Україні, які хронічно не люблять Україну, глянути на того ж Шевченка, Л. Українку, О. Кобилянську та інших по-людськи? Чи нарешті знайдеться у них бодай трішечки внутрішнього спокою, щоб зупинитись?

Питання абсолютно риторичні. Не можуть, і не знайдеться, бо за усім цим слід бачити дзенькіт чужих монет...

До таких міркувань приходимо, гортуючи сторінки здебільш російськомовних газетних видань в Україні і беручи в руки альбом Національного музею Тараса Шевченка. Альбом відкривається частиною «З літопису Шевченкового дому», в якій генеральний директор Національного музею Тараса Шевченка у Києві Сергій Гальченко наблизив генезис відкриття музею, процес поновлення фондів

музею, знайомить читача з виставками, які вже у своїх першопочатках намагалися донести до широкої громадськості багатство спадщини Т. Г. Шевченка. Сергій Гальченко пише про неабияке зусилля окремих представників української культури щодо збереження і поновлення муzejної колекції. Надзвичайно цікаво подана

й історія будинку, в якому нині знаходиться музей.

Дальша частина альбому «З колекції Національного музею Тараса Шевченка» спонукає до міркувань про те, наскільки ми знаємо творчість Шевченка – художника. Не перебільшимо, коли скажемо, що крім кількох, так би мовити, хрестоматійних маллярських робіт Шевченка та ще із своєрідним заідеологізованим трактуванням, ми його, по суті, не знаємо. Але ж треба, щоб перед нами розкрився досі нам незнаний мистецький світ Тараса Шевченка. Згадуваний альбом пропонує поповнити цю прогалину, про яку дуже влучно написала історик мистецтва Тетяна Андрющенко:

«Ми продовжуємо і надалі успішно не знати мистецької спадщини Шевченка, намагаємось припасувати її до свого розуміння, познаного здебільшого заангажованим сприйняттям його постаті та укоріненими штампами» (ж. «Образотворче мистецтво», ч. 2, 2002 р., с. 20).

Картини Т. Шевченка певною мірою дають відповідь на незнані періоди життя поета, художника. Нагадаємо, що його серія офортів була визначеною подією у тодішньому культурному житті України. «Вона сприяла утвердженню національної самосвідомості народу. А в українському мистецтві завершила жанроутворення» (Володимир Яцюк). У його офортах відбиваються «поетичні метафори самої України». Акварелі, олівцеві рисунки, сепії, офорти розкривають масштабність мистецького таланту Шевченка. Романтичне і реальнє знаходить втілення у його ма-

Т. Шевченко. У Києві. Папір, офорт. 1844.

Т. Шевченко. Видубицький монастир. Папір, офорт. 1844.

Т. Шевченко. Судня рада. Папір, офорт. 1844,

лярських роботах. Дослідник української образотворчої класики Олексій Новицький (1862-1934), знаходячи аналогічне в поетичному та живописному відтворенні природи у творчості Т. Г. Шевченка, висловлює думку, що Шевченко зображає природу такою, яка вона є, зовсім не підправляючи її, але вміє угледіти в ній якусь ідею, що закладена в кожному мотиві, і передати це у своєму малюнку або в своєму вірші.

І так ми маємо змогу у наш швидкоплинний час на мить зупинитися і роздивлятися, як, наприклад, виглядали українські краєвиди у часи Тараса Шевченка. Більше того, як зазначають самі музеїники, зберігання акварельних та олівцевих творів Тараса Шевченка є справою дуже специфічною, тому й доступ до них обмежений. Вашій увазі пропонований альбом розв'язує і це питання. Знавці, але й шанувальники образотворчого мистецтва мають нагоду вивчати композиційні засоби, оригінальний засіб освітлення постатей у художньому творі, виявити місце архітектурного пейзажу у творах Шевченка, аналізувати техніку його олійного і акварельного живопису. Альбом розкриває шлях Шевченка як художника, його пошуки у мистецтві, одвічне зуспилля кожного справжнього митця – внести у мистецтво свою власну печать.

Твердження, що образотворчий доробок Т. Г. Шевченка надзвичайно багатий, і що ми його не знаємо, аж ніяк не може бути виправданням, бо в такому випадку треба серйозно задуматись і запитати самих себе, наскільки ми знаємо творчість Тараса Григоровича Шевченка взагалі, без усвідомлення собі суті цього запитання, нам не допоможе й час від часу влучно процитоване з «Кобзаря».

І такі асоціації навіює альбом з творчої майстерні Національного музею Тараса Шевченка у Києві. А все ж таки напрошується запитання до видавця. Чи може це чудове, дуже потрібне видання задоволити всіх, якщо воно з'явилось лише 5-тисячним тиражем? Мабуть, це замало для Києва, не кажучи вже про Україну. А що, наприклад, дістанеться українцям за кордоном? Чи українській діаспорі судилося читати тільки позитивні рецензії на це видання?!

/ія/

Голод в Україні в розповідях очевидців

Олесь Воля: МОР. Книга буття України. Київ. Видавництво «Кобза», 2002. – 1152 стор.
– Тираж 4000 прим.

Коли в 1986 р. в Лондоні з'явилася книжка англійського дипломата та історика Роберта Конквеста «Скорботні жнива» (*The Harvest of Sorrow*), в якій були наведені переконливі факти про штучно викликаний голод в Україні 1932-33 років, жертвою якого, на думку дослідника, стали мільйони людей, світ був приголомшений. Радянська влада протягом півстоліття запречувала існування голодомору у своїй країні. В 1988 році понад 600-сторінкова наукова монографія Р. Конквеста в тому ж Лондоні з'явилася в російському перекладі. Згодом її було перевидано в Москві і лише в умовах самостійної України – в Києві українською мовою. Голодомор став загально визнаним і незаперечним фактом, хоч комуністична влада ще довго намагалася багателізувати його розміри й наслідки. Мовляв, голод в деяких областях України був спричинений неврожаєм і «саботажем куркулів», що не погоджу-

валися з колективізацією, однак масовим явищем не став, бо радянська влада його швидко подолала.

Книга Олеся Волі (псевдонім Олександра Міщенка) «Безкровна війна», видана на переломі 80-90 років стала бестселером в Україні і розійшлася протягом кількох місяців. Друга його книга на цю тему «МОР» (630 стор.), видана в Києві 1993 року, стала подію загальноукраїнського значення і теж дуже швидко розійшлася. В книзі було подано півтори сотні автентичних розповідей очевидців, що пережили голодомор. У кожного автора наведене прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місцевість і район. Отже, кожен факт в книзі зразково задокументований. В переважній більшості це історії окремих сіл (Бреусівка, Винники, Улинівка, Рибалки, Васильківка, Кармазинівка, Мануйлівка). Про кожне з них подана коротка довідка з числами жертв голодомору (від сотні до тисячі).

Очевидці розповідають про страшні наслідки голодомору, неймовірну жорстокість комуністичних функціонерів та активістів, які в рамках виконування планів здачі зерна державі та «розкуркулювання» позбавляли селян останнього майна й продуктів і цілі села залишали на голодну смерть. За наказом з Москви сотні тисяч заможніших селян було вивезено в Сибір як «класових ворогів». Розповідачі-

очевидці говорять про численні випадки людоїдства, про вимирання цілих сімей та родів, про масове божевілля тощо. Здавалось би, що жахливішу картину, як подав Олесь Воля і придумати не можна. «Пекло» Данте в порівнянні з тим – невинна карикатура радянської дійсності.

І ось перед нами друге значно доповнене видання цієї знаменної книжки. 1152 сторінками великого формату воно щодо розмірів втрічі перевершує перше видання, а кількість розповідей в ньому доведена до 513. Нові розповіді набагато жахливіші, ніж ті, які були записані ще за радянської влади. Це – не відумані, а правдиві свідчення про найжахливішу подію в історії України, яка в мирний час у жахливий спосіб позбавила життя п'ять мільйонів невинних людей. Вони вмерли страшною голодною смертю цинічно запланованою виродком людства Сталіном і його комуністичними прибічниками. Кожне з цих 513 оповідань – це роман з трагічним кінцем. Зокрема жахливими є розповіді очевидців про людоїдство. Ось назви деяких оповідань: «Людожерка Гробльова», «Боже, не суди матір!», «Сестру сестри зарізали й з'їли», «Канібалізм», «З'їли Катьку», «Мене не встигли кинути в яму», «Наш тато мученик», «Де ж то могилочка мамина» і т. п.

В кінці книжки подано «Покажчик імен з посиланням на контекст» (с. 1042-1112). Це –

імена майже двох тисяч жертв голодомору, про яких говориться в книжці. Є тут і кілька сотень імен винуватців голодомору: суддів, прокурорів, слідчих, міліціонерів, голів колгоспів, партійних діячів, активістів тощо. «Покажчик географічних назив» (с. 1113-1138) охоплює майже тисячу населених пунктів з різних регіонів України.

Книжка Олеся Волі «МОР» – це документальна повість, яку не можна читати одним дихом. До неї, як до Біблії, треба поверталися багато разів. Мали б її читати не лише ті, хто зазнав голодомору, їх діти та внуки, але, зокрема, ті, хто ще й нині тужить за комуністичним ладом, коли, мовляв був «порядок»: кожен мав працю, заробіток, а ковбаса й горілка були набагато дешевші, ніж зараз. На перший погляд, може, це і так. Але за яку ціну? За ціну мільйонів жертв чесних людей, провіна яких полягала лише в тому, що вони любили землю, на якій жили й працювали і не визнавали комуністичної моралі. Нехай Бог боронить, щоб ці часи повернулися!

Книжка закінчується закликом автора надсилати йому для нового видання дальші розповіді про голод 1932-33 років (письмові чи на магнітних плівках), фотодокументи, вирізки з газет тощо (Київ, Банкова 2, Олесю Волі). Щиро підтримуємо заклик. На цій адресі можна й придбати цю цінну книжку.

- ММ -

32 РОКИ В РАДЯНСЬКИХ ТАБОРАХ

Михайло Андрусяк: Брати грому. Художньо-документальна повість. В-во «Вік». – Коломия 2001. – 800 стор. – Тираж 5000 прим.

Про Українську Повстанську Армію (УПА) та її воїнів написано сотні праць. На жаль, переважна більшість з них видавалася за межами України, бо на Рідних Землях ця тема довго була під суворою забороною. Про УПА можна було писати лише як про організацію «бандитів», «фашистських недобитків», які, ніби уникаючи від «справедливого» покарання за свої «злочини», після війни скривалися в лісах, тероризували мирне населення, вбивали представників радянської влади, а коли наступав іх кінець, силоміць намагалися пробитися до своїх «хлібодавців» на Заході через Польщу та Чехословаччину, стріляючи по дорозі все, що їм перешкоджало в здійсненні їхніх планів. В такому дусі написана, наприклад, монографія словацького комуніста Б. Хньоупка «Бандерівці», який як міністр федерального уряду Чехословаччини мав доступ до найсекретніших архівів.

Та й в літературі про ГУЛАГ-и куди більше місця присвячувалось (і досі присвячується) людям, які вірно служили радянській комуністичній системі і стали її жертвами, ніж воїнам, які зі зброєю в руках воювали проти цієї диявольської системи майже до половини 50-х років. Широка громадськість України, зокрема на східних землях, і по сей день не знає що таке УПА, за

що вона боролася і якою була доля її воїнів після «визволення».

Переконливу відповідь на ці питання дає 800-сторінкова художньо-документальна повість коломийського письменника Михайла Андрусяка «Брати грому», ілюстрована понад тисячею фотографій. В дотеперішній українській літературі – це унікальна книжка. В її основу покладено біографію одного з воїнів УПА – сотенного Мирослава Симчича (псевдо Кривоніс) з Вишнього Березова, 1923 року народження, який шість років (1943-1948) воював в УПА проти німецької і радянської влади в Україні, а ставши жертвою зради, понад тридцять років провів у найсуровіших радянських в'язницях і концентраційних таборах. Диву дaeється, як можна було видергати неймовірні тортури і знущання і залишиватися людиною. А М. Симчич, вірний військовій присязі, залишився справжнім героєм. Навіть у найжахливіших умовах Колими, Воркути чи Мордовії він не втратив людського обличчя. Первісно його засудили на кару смерті, яку після кількамісячного чекання на страту було змінено на 25 років таборів і п'ять років заслання. Після 15 років (в грудні 1963 р.) його звільнili, однак суворо заборонили жити у Західній Україні. В жодному місті його не прописували, а без прописки на роботу не приймали. Нарешті він поступив на роботу в Запоріжжя, одружився з чесною дівчиною, яка народила йому двох синів і стала вірною супутницею його життя. Та його знов заарештували і після двох років слідства засудили на 15 років таборів суворого режиму за явно сфабрикованими «доказами». В таборі до «політичної» статті долучили ще десять років «кримінальної» статті (за побиття провокаторів). Знов табори, заслання,

непосильна рабська каторга, штрафні ізолятори. Але й нові зустрічі, на цей раз з такими людьми, як Зиновій Красівський, Іван Світичний, Євген Сверстюк, Ігор Калинець, Валерій Марченко, Іван Коваленко, Тарас Мельничук та сотні інших. В книжці прекрасно описано дружбу М. Симчича з японськими військовополоненими, але й вимушене співжиття з кримінальними злочинцями. На волю вийшов лише в травні 1985 року з підриваним здоров'ям, але бадьорим духом.

Отже, герой книжки – не вигадана постать, а конкретна особа, яка нині живе у двокімнатній квартирі в місті Коломиї без будь-яких вигод та привілеїв. Автор, ведучи розмову від імені головного героя, «навіshaw» на його особу сотні інших біографій, здебільшого людей, з якими М. Симчичу доводилось зустрічатися в боях, у в'язницях і таборах. Деякі з цих біографій переростають у цілі підрозділи, наприклад, про Дарію Кашак (Христю), Юрія Павловського (Жука), Мирона Миця, Миколу Харука (Вихора), Михайла Москалюка (Спартана) та багатьох інших.

Прекрасно окреслені в книжці і другорядні епізоди, наприклад, зустріч М. Симчича з 16-річним юнаком Дмитром Павличком (майбутнім поетом, дипломатом та громадським діячем) в сотні Спартана.

Без хвилювання не можна читати і заключний розділ книжки «Кінець червоної привидів» (с. 786-797). Вже після другого звільнення з тaborів ГУЛАГу в запорізькій газеті «Індустриальне Запорожье» з'явилася розгромна стаття про бандерівця Симчича, який «багато комуністів убив, ледь не живцем їх поїдав, бідолах». В умовах, коли комуністична система Радянського Союзу вже розвалювалася, ця

стаття неочікувано придбала М. Симчичу чимало нових друзів-однодумців, які допомагали йому в багатьох справах і навіть побудували йому в таборах вимріяну «дачу».

Підсумуючи пройдений шлях, в'язень комуністичних тaborів зауважує: «*До Незалежності я готовий був давено, адже змагав за неї все своє свідоме життя. Не вважаю, що вона впала з неба, або хтось подав її нам готову. Неправда. За неї пролито море крові, виплакано океан жіночих сліз. Десятками мільйонів кращих своїх синів і дочок пожертвуvala Матір-Україна. Це і вбиті, і ненароджені. Вільна Україна є результатом енергії мрії мільйонів борців за її волю, мрії, втіленої в дійсність. Хай держава наша поки що не зовсім така, про яку мріялось у лісах і тaborах, але вона наша Держава. I нам її розбудовувати і зміцнювати, а не плакатись по закутках і нарікати. Основа закладена – Державу маємо! Треба взяти добре мітли і вимести з неї сміття, щоб аж курява до неба. Отаке мое розуміння. У житті моєму не було жодного дня, аби я бодай трохи не зробив щось для приближення Незалежності, а тепер для утвердження Держави. Працюю як умію і скільки можу*» (с. 789-790). Це думки справжнього патріота і далекоглядного політика! Таким би керувати Українською державою!

Книжка М. Андрусяка «Брати грому», написана на підставі реальних фактів, є вагомим внеском в історію УПА, яка цими днями святкує 60-ліття свого заснування. Хотілось би, щоб вона прискорила процес не формальної, а справжньої реабілітації воїнів цієї армії як борців за самостійну Україну. Дай, Боже, щоб так сталося як найскоріше!

M-ка

Про що розповідає персональна бібліографія проф. д-ра А. Червеняка

Вже перший побіжний погляд на «Výberovú personálnu bibliografiu» проф. д-ра Андрія Червеняка, доктора філологічних наук, яку до його 70-річчя від дня народження підготувала Мгр. Н. Муранська, канд. наук та видав Філософський факультет Університету Костянтина Філософа в Нітрі (2002), викликає у нас великий подив, захоплення і пошану, адже вона нараховує 784 позиції. Оскільки це лише вибіркова, а не повна бібліографія, яка ніби готується, очевидно, остання буде містити далеко понад 1000 позицій. Мало хто із словацьких літературознавців може похвалитися таким багатим літературознавчим вроџаєм. В бібліографії не зафіксовано сотні годин, відведених на безчисленну кількість лекцій, бесід, доповідей, консультацій, виступів по радіо, телебаченню, які перевершують кілька сотень позицій. Як бачимо, роботи А. Червеняка виходили словацькою, російською, чеською, українською, польською, болгарською, англійською і німецькою мовами, виходили у Празі, Москві, Ленінграді, Києві, Варшаві, Софії, Будапешті та інде.

Бібліографія твердить, що А. Червеняк видав 13 монографічних робіт, але знаємо, що поки готувалася дана бібліографія, вже вийшла друком 14 монографічна робота. Зразу треба сказати, що це не такі собі звичайні роботи. Кожна книжка А. Червеняка, яка вийшла друком, знаменувала собою новий етап, новий пошук у пізнанні даної проблеми, нове висвітлення російської, словацької чи іншої слов'янської літератури.

Відрядно констатувати, що свій науковий, літературно-критичний шлях А. Червеняк розпочинав у Пряшеві. Ще будучи гімназистом, він почав писати вірші російською мовою, активно втурчався в літературне життя українців-русинів, а після закінчення Філософського факультету Братиславського університету повернувся знов у Пряшів і тут працював асистентом, пізніше доцентом і замдеканом по науковій частині Філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика. Тут побачила світ його перша монографічна робота «Ваянський і Тургенєв» (1968), яка викликала великий інтерес серед наукових славістичних кіл Чехословаччини та в колишньому СРСР, бо була новим кроком у словацькій компаративістиці і позначила нове її спрямування. Тому й викликала стільки рецензій у словацькій і російській пресі. Нове прочитання творів обох письменників дало можливість А. Червенякові відкрити для словаців не лише Тургенєва, але й Ваянського. Потім довгі роки І. С. Тургенєв став предметом його наукового дослідження, що документує велика кількість окремих наукових розвідок і досліджень. Тут у Пряшеві розпочав А. Червеняк і свою літературно-критичну діяльність, друкуючи свої статті, дослідження і рецензії у таких реномованих журналах, як «Slovenské pohľady», «Revue svetovej literatúry», «Slavica Slovaca», «Romboíd», «Ruštinár» та інші, друкував статті і в популярних словацьких і чеських газетах і журналах, щоб якнайбільше наблизити свої погляди широким масам читачів. Тут, у Пряшеві, брав активну участь у літературно-критичному житті русинів-українців, друкуючи свої статті на сторінках «Дуклі», «Дружно вперед», «Нове життя», у створенні і формуванні Філії українських письменників Чехословаччини. Після вимушеної відходу в пе-

рід «нормалізації» з філософського факультету працював лектором в Українському національному театрі. Але ані тут на новій посаді не відпочивав. Поглиблював свої знання, зокрема в галузі театрології, багато читав, вивчав, полемізував з режисерами, артистами, драматургами, що було на користь не лише його особисту, але значно допоміг у художньому зростанні українського театру. Йому завдають многі артисти за художній ріст.

Після переїзду в Нітру (1977), все нагромаджене, обдумане почав друкувати. Знов прийшов з новими ідеями, новими рішеннями літературознавчих проблем. Він позитивно провокував дослідників і читачів. Тут у Нітрі виходять його новаторські монографічні роботи, які викликали відповідні і здебільшого позитивні рецензії. На кожну монографію з'явилася 10-15 рецензій, відгуків, що документує, який великий резонанс викликали у читачів. Він не уникав проблем, навпаки, сам піднімав наболілі і нерозв'язані проблеми, чи це торкалося проблеми соціалістичного реалізму, місця людини в літературі, словацько-російської літературної комунікації, нове читання творів О. Пушкіна, модернізм в російській літературі і зокрема цікавили його досі нерозгадані тайни і сини Федора Достоєвського та ряд інших проблем. Саме під кутом зору вивчення російської художньої і науково-критичної літератури, її результатів і вкладу у світову культуру подав оцінку словацької літератури та її окремих представників у монографії «Desať statí o slovenskej literatúre» (1998).

Погляд на список його друкованих робіт у наукових збірниках і журналах переконує нас, що він надрукував понад 20 наукових розвідок у престижних закордонних журналах і збірниках, що майже 600 наукових статей, досліджень, рецензій оригінального характеру, він інакше і не пише, опублікував у різних журналах і газетах Чехословаччини і Словаччини різними мовами, що був едитором і головним редактором більше ніж 30 наукових публікацій, збірників, що був автором 3 підручників з російської літератури 19 ст., що лише у пряшівській українській пресі має надрукованих майже 50 статей, рецензій тощо.

Оригінальність, високу ерудованість його монографій, досліджень, наукових розвідок і статей оцінило багато науковців слов'янського світу. Не було монографії, або важливого наукового дослідження чи розвідки, щоб не викликали відгук у славістичному світі. Лише ті відгуки на роботи, які вдалося зібрали укладачці Н. Муранській, а їх було понад 130, свідчать, який великий резонанс викликали. Автори залишки не лише позитивно писали про роботи, але, пишучи про подібні проблеми, ю часто цитували.

Складовою частиною персональної бібліографії є вступне слово доц. д-ра Андрія Антоняка, канд. наук, в якому оцінив значення і вклад проф. А. Червеняка в світову славістичну науку, з якою я повністю погоджуєсь, ба ще чого я б ще доброго додав, але про це ми вже сказали у ювілейній статті до його 70-річчя («Дукля» 2000, ч. 3).

Далеко більше роздумів викликає згадана «Вибіркова персональна бібліографія А. Червеняка», ніж ми назвали. Єдине, що вважаємо за потрібне ще підкresлити, – це той факт, що А. Червеняк наш земляк, уродженець села Шаришський Штявнік, що закінчив у Пряшеві тодішню російську гімназію, яка його вивела в життя, чим не лише він, але й багато дальших випускників, дозвів, що це не була периферійна школа. На все це ми – пряшівські українці – мали б бути горді і вдячні, що нас так добре презентував та й ще буде і в майбутньому.

Михайло Роман

Поезія – розрада одинока

Ці давно відомі слова можуть бути епіграфом не тільки до найновішої, вже десятої, збірки Тетяни Фролової «У вітру на крилі» (Львів 2002, с. 115), але, мабуть, і до всієї її вистражданої поезії. Свою коротку передмову вона розпочинає болючими словами: «Моя доля – підступна і лукава. З раннього дитинства вона позбавила мене зору...» Дальше з її слів довідусемось, що вона народилася «у найкращому в світі селі – в Білозірці» на Тернопільщині, що її чоловік Лайош Молнар, угорець за національністю, став українським кобзарем-бандуристом і несе людям українську пісню». Йому поетеса присвятила в цій збірці щирого вірша.

Заголовок першого вірша «Те, що болить, у слово переллю» – заспів до збірки. Поетеса просить вітра взяти її на крило, щоб разом із ним помандрувати до її рідного села, де вона «колись там залишила спід своїх маленьких босих ноженят», та де мати її «батька все очікує з війни», а сама вона хоче зачергнути сил з батькової могили. Щирі й безпосередні ліричні вірші поетеси присвячені рідній землі, її розкішній природі, батькам, вчителям і подругам, рідному народові й Україні, до якої її змалку приворожила мати:

Казала мама: «Це – Вкраїна, доню!»
І я, хоч зовсім ще була мала,
Подякувала Господу і долі,
Що зроду українкою була.

Високою національною свідомістю насычена вся її поезія. В кожному слові відчувається, що авторка – галичанка, свідома західнячка, від якої не вадило б повчитися патріотизму не одній східнячці. «Балада про дзвін», що його глибинне гудіння здалеку чути, та що «колись його таємно / Сховали люди від неситих рук», закінчується радісним акордом:

І б'ється серце дзвонові у груди...
– Я тут! – не чують, хоч і не кричи.
Ta Він на чатах, день і ніч вартує:
– Пильний! I Українустережи!

Особливо треба підкреслити чуттєво, але й ідейно насычені кінцівки віршів незрячої поетеси, яка не раз краще бачить, ніж зрячі. Згадуючи в нехитому віршику «Колиска» своє дитинство, ті дні, коли мати її колисала в колисці, поетеса зізнається –

Винна в тім, що я віршую,
та колисочка моя.

А у вірші «Гафійка» згадує сільську красуню, в якої батьків не було. Вона, будучи партизанкою, віддала життя своє за рідну Україну. Наприкінці поетеса признається:

Я Гафійку зовсім не знала,
Бо була занадто це мала,
тільки плакала і шкодувала,
що Гафійкою я не була.

Навіть за законами античної поетики мокна оцінювати її *arsis* і *thesis* у невинному віршику «Бездомне кошеня», яке прибилося колись до неї. Вона його взяла у хату й напоїла молочком. Згадала при цьому слова мамусі рідної:

У спадок я тобі лишаю скарб єдиний
І знаю, що його успадкувала ти:
нев'янучу любов до кожної билини
і крихітку тепла й людської доброти.

Ну, як при цьому не згадати колишнього чекіста Дм. Фальківського, який прозрівши, висловив сповідь власного серця і власне розуміння поезії:

А з мене досить вміти вкласти в кому
Хоч би одну краплиночку тепла.

Про якесь наслідування або навіть запозичення мотиву тут не йдеться. В обидвох випадках – це традиційна селянська етика, джерело якої в незіпсованому хворобливому цивілізацією людському серці, що його Сковорода вважав коренем добра і щастя. З цього погляду вірші щирої поетеси вельми сугестивні. В одному з них (с. 13-14) оповідається про бабусю, яка «вишивала словами спогади», а єдиний син її десь у Канаді... Вона про нього боїться й згадувати, бо ж ще «посіпаки не поснули, ще ходять крадькома вночі...» А що таке Сибір, вона добре знає... У фіналі цього зворушуючого вірша поетеса каже, що бабусі

... вже давно немає,
сумна хатина дожива,
і десь у світі не вгасає
її молитва і слова.

З глибоким розумінням дитячої душі написаний її цикл «До дитячого серця» (Про хлопчика Олега, Про Сашка, Про хлопчика Юрка і котика Мурка та ін). Явний вплив – і то велими корисний – гуморесок С. Руданського відчувається у циклі «Бувальщини та всякі дурниці». Але це не дурниці, кожний може в цьому переконатися.

Для наших читачів особливу привабу матимуть «**Посвяти**» талановитої поетеси. З них перша – нашому єдиному й непоборному академіку Миколі Мушинці (с. 46). Портрет його безпрецедентний!

Без теми говорили і по темі.
Я відчиняла прискринки душі.
Вусатий і статечний академік
Сидів у мене в хаті, як в коші.
Козацькі вуса, наче літ омана,
Та він, здається, про літа й забув...
Зійшов би він за пана отамана,
Якби він академіком не був.

Але доля розпорядилася на користь академіка, який гідно продовжує всеукраїнські традиції Мацинського. Присвячений йому в цій збірці вірш є свідоцтвом живих зв'язків пряшівських українців зі своїми братами в Україні. Хай вони й далі міцніють!

Микола Неврлий

Україна видає

«Повість минулих літ» – не просто літопис, пам'ятка української писемності XI-XII ст., а й високохудожня поетична книга, своєрідна хрестоматія, збірник епічних пісень, легенд та переказів; це перша, найдавніша історія українського народу, написана на замовлення Вічності. Вона є буварем нашої національної свідомості, глибоких патріотичних почуттів, перенесених народом крізь тисячоліття.

Київське видавництво «Веселка» в минулому році випустило вже третє видання (зі змінами) «Повісті минулих літ». Літописні оповіді для дітей переказав талановитий майстер художнього слова, лауреат літературної премії Лесі Українки Віктор Близнець (1933-1981). Проілюстрував «Повість минулих літ» видатний український художник Георгій Якутович (1930-2000). Його малюнки є сьогоднішнім вікном у далекі віки української історії.

Відомому поетові-шістдесятнику з трагічною долею **Володимиру Підпалому** близькими були роздуми ѹ життєва дорога мандрівного любомудра Григорія Сковороди. Життя і смерть, правда й неправда, високе й низьке, вибір долі й вибір слова – основні теми філософської поезії В. Підпалого, які появились у виданні «**Сковородинські думи**», яке вийшло у 2002 р. у київському видавництві «Веселка».

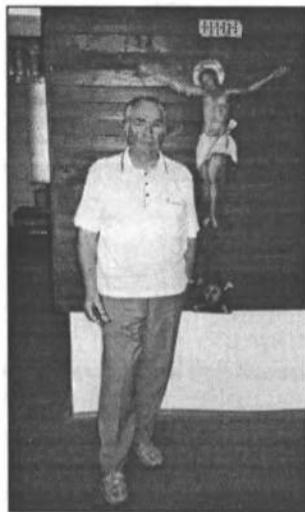
Володимир Олексійович Підпалий (1936-1973) – український поет-шістдесятник. Автор збірок: «Зелена гілка» (1963), «Повесіння» (1964), «Тридцяте літо» (1967), «В дорогу – за ластівками» (1968), «Вишневий світ» (1970), «Сині троянди» (1979), «Поезії» (1986), «Берег землі» (1986), «Кожна бджілка – немов лічилка» (1991).

Володимир Підпалий

Мандри

Стирас час і голоси, і лиця
із пам'яті. Біднішають поля,
та не міліє при шляху криниця,
бо ж кажуть: в того руки не болять,
хто вміє всім своїм з людьми ділиться.
На вітряки із крилами-хрестами
чумацькі зорі сиплються, як сіль,

хололі та байдужі, наче камінь.
А я шукаю в а с – не ваших сіл,
роздиданих між небом і зірками.
Де непробудно спить уся країна,
роstryньякавши і славу, і біду,
я омину все. І до в а с прилину.
Опісля того, коли в а с знайду, –
я поцілую руку України.

До 280-річчя від дня народження Григорія Сковороди кіївське видавництво «Криниця» видало документальну повість-подорож **Володимира Стадніченка «Іду за Сковородою»**.

Філософ і поет Григорій Сковорода залишив дорогоцінну спадщину: власноручний список своїх творінь і короткий напис на розгадку наступним поколінням: «Світ ловив мене, але не спіймав». Ось уже третє століття допитливі вчені й читачі ловлять втасманичено думку й чутне слово Сковороди: вибудовують його філософський світ, доглядають «Сад божествених пісень», вирешетовують перли афоризмів із трактатів і листів.

Автор книги Володимир Стадніченко (на фото у Галерей ім. Д. Миллого Музею української культури у Свиднику) теж не встояв перед манливою постаттю на горизонті, знявся із щоденного притултя й радісно пішов за Сковородою. І дякує козацькому сину, що той дозволив у ці роки побути разом з ним – у батьковій хаті в Чорнухах, у київській академії, у петербурзькому палаці, у європейській столиці, у Переяславській келії, у каврайському гаї, на слобожанських хуторах та пасіках, коло чистих криниць.

Ужгородське видавництво «Закарпаття» порадувало у 2002 році своїх читачів антологією «Закарпатське оповідання ХХ століття» (упорядкування, передмова, підготовка текстів, примітки та словник П. М. Ходанича). Це твори фундаторів нової закарпатської прози, членів Товариства українських письменників та журналістів Підкарпатської Русі (1919-1944) і членів Національної спілки письменників України (1945-2000 рр.). Різноманітність тем, багатство художніх форм і стилів, авторський колорит і самобутність, глибоке проникнення у психологію героїв, їх духовний світ – усе це робить книгу своєрідним художнім дзеркалом життя краю впродовж ХХ століття.

(p)

ІЗ РОДУ В РІД

ДАНІЄЛ ГЕВ'ЄР

за вікном грається моїх 13 дочок

з підводними човнами
з бритвами
з вогняними хробаками
з кислотами
з гільзами
з містами
з вежами
з військами
з каральними загонами
з ведмедями
з королівствами

грається моїх 13 дочок

на смітниках
біля складів вибухівок
біля божевілень
на дворах лікарень
над норами гадюк
при казармових плотах

грається моїх 13 дочок

а коли я до них наближаюсь
перелякано зникають
по той бік дзеркала

in memoriam джона леннона

я бачив
малюнок на якому
він був зображеній
як виглядатиме
у сімдесят

деталь подорожування нічним поїздом

йду
повз купе з розкритими дверима
незнайомка
в чорному
з напомадженими губами
викидає
блі лодочки з вікна
і з байдужою люттю
величезний ніж вганяє
у дозрілого кавуна

хтозна-що
їй потрібно
у собі
вбити

разом прогулюємося в парку

не доторкайся
листків
на землю
опалих

в них ще
пульсуює
струм
дерев

гамлет як завжди божевільний

комп'ютер й. с. бах
компонує музику
до телереклами
на крісла проти ожиріння

комп'ютер леонардо
малює тисяча перший оригінал
моні лізи
і посилки за списком передплатників
відправляє першим мільйонерам

комп'ютер хемінгуй
пише мемуари
збанкрутілим політикам

комп'ютер наполеон
готує
матеріали для нового варіанта
психodelічної війни

комп'ютер галілео
зрікається своєї теорії
еластичного всесвіту

комп'ютер сенека
виступає в оон про жіноче питання
і масове самогубство
китів

комп'ютер адам
і комп'ютер єва
виготовляють нові комп'ютери

комп'ютер гамлет
заклинило
некінченно повторює
якесь безглазде питання

наприклад так

як раз летітиму в минуле
з котрого я був зітканий
як розсипатимусь століттями секунд
мені можливо допоможе
що я
у цей порожній всесвіт докинув
і трохи люті власної
що по дорозі я розтратив трохи попелу
своїх кумедних

паперових крил

за путівником тут мав би бути собор

тут однак є дерево
з розгалуженою кроною
й круглим стовбуrom

входжу до середини
перед входом жебраки
через вікна ллються фарби

Бог сидить
на гілці
вдягнений у листя

чую як за мною
м'яко
закривається кора

я тебе благаю

будь обережною
пильний себе
щоб ти могла
зі мною довго бути
й мене пильнувати

вестери

симпатичне
впорядковане містечко
ось мерзотники
а ось порядні люди
є там і священик
і убивця
і місцеві шлюхи
на єдиній магістралі

з панночок лише одна згвалтovanа
із дітей лише одне позашлюбne

треба револьвер собi купити
на місцевому базарi
так велить бонтон

вже йдуть титри

відьма з дистанцiйним керуванням

прилетiла на триногiй милицi

пiд пахвою
в неї волохатий ворон

нацiляє в мене згнитий палець
i бурмоче
заклинання

а менi на вiддалi
до смертi стало сумно

256 альтернатива кiнця людства

були це дивнi люди
забували імена i назви
була в тiм хiмiя

чи
бозна-яке свинство

забували говорити
забували рухатися
забували видiляти
забували їсти i пити

скiнчилося це так
як i слiд було чекати
нарештi й те забули
як треба умирati

повернення динозаврів

напевно раз повернуться
так
як повернулися
туберкульоз
барочні композитори
спалювання відьом
віщуни
фольксвагени
і арфа до оркестру
не шукай у цьому біохімії
а дарвіна тим більше
все набагато простіше
вони постійно тут були
лише такі великі що ми їх не бачили
як всесвіт
як любов
як самоту

фотограф цвінтарів

екстравагантне ремесло?
я б не сказав цього
врешті-решт
нагробки не штовхаються
не шарпаються
не піdnімуть в останню хвильку руку
тримають над собою заіржавлений хрест
як парасольку
з якої лиш скелет зістався
найкращим аранжуувальником
є вітер
панянкам обсипає ніжки
дрібненьким листям
і дбає про те
аби нікого холод не проймав

€.

європа

ти ряба корова
що пережовує
прадавні пергаменти

твоє життя
історія піратів і злодіїв

пришелепувата навіжена баба

зловмисна більш з недбалства
аніж з переконання

ефемерна
egoцентрична
епігонська
екзальтована

європа
русалка
з обвислими персами
і лоном у якому
скрегоче щебінь

*Iз словацької переклав
Мілан Бобак*

МИСТЕЦТВО

Микола МУШИНКА

НОВЕ ІМ'Я В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

З приводу двох видань повісті-есе Івана Голубовського
про художника Олексу Новаківського

Восени 2001 р. у львівському «Дзвоні» було опубліковано художній твір невідомого українського письменника Івана Голубовського (1878-1957), під назвою «Боги при одному столі»¹. Мистецтвознавець Люба Волошин у вступному слові до публікації охарактеризувала автора, як «юриста з аналітичним складом розуму, широкою ерудицією та чуттям до мистецтва». Наприкінці 2002 р. з ініціативи Ганни Й Леонтини Новаківських та Фонду «Олекса Новаківський і його мистецька школа» у Львові було видано інший – набагато повніший варіант повісті-есе Івана Голубовського під назвою «Розмахом могутніх крил»². Ці рукописи із 40-х років ХХ століття вводять в українську літературу невідоме ім'я, тому я вважаю своїм обов'язком розкрити їх історію та в силу своїх можливостей розповісти про життя автора та людей з його найближчого оточення.

На самому початку зазначу, що версія, опублікована у «Дзвоні», є лише чорно-віям варіантом повісті Голубовського, який я у 1979 р. запозичив сім'ї Олекси Новаківського для внутрішнього ознайомлення. Одним з перших її читачів був учень Мистецької школи Олекси Новаківського Григорій Смольський, який мені 28 вересня 1980 року написав. «Той рукопис Голубовського про О. Новаківського є в мене... З великим коштом я дав його передрукувати на машинці і передав «знатокам», хай скажуть слово!»³. Слово «знатоків», як я довідався від Г. Смольського,

О. Новаківський. Портрет Івана Голубовського, 1905 рік. Колекція автора.

¹ Голубовський І.: Боги при одному столі. Повість-есе про Олексу Новаківського // Дзвін 2001. – № 9. – С. 20-73. (Назву безіменному творові дала редакція).

² Голубовський І.: Розмахом могутніх крил. Повість-есе. Підготували та упорядкували: Г. Новаківська, Д. Новаківська, М. Мушинка. П. Стешко, П. Рибка, Р. Марвінський та Я. Шульц. Літературний редактор А. Павлишин. Художній редактор У. Гриник. – ТзОВ «Аз-Арт». – Львів 2002. – 116 стор.

³ Всі цитати, при яких не наведено джерела, взяті з рукописного архіву автора.

було негативним. Про опублікування рукопису в Україні у той час не могло бути й мови з огляду на особи автора (закордонного емігранта, про якого тоді ніхто нічого не знав) та власника рукопису (який саме тоді опинився на списку п'ятдесятьох найнебезпечніших ворогів Радянського Союзу, імена яких ні в якому разі не сміли появитися в пресі України)⁴.

Не знайшовши порозуміння в Україні, я звернувся з пропозицією видати цей твір (у другому доповненному й виправленому варіанті) – до Наукового товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку, надіславши туди його детальний зміст та машинописні копії двох перших розділів. Справа в тому, що остаточна, набагато ширша, значно доповнена і перероблена версія рукопису Голубовського (268 стор.) залишилася в мене. В Нью-Йорку моєю пропозицією видати невідомий твір про найвизначнішого українського художника-імпресіоніста ХХ століття були захоплені. З ініціативи голови Світової Ради НТШ в Нью-Йорку Ярослава Падоха я підготував рукопис Голубовського до друку і машинопис (237 стор.+24 стор. вступної статті) вислав у Нью-Йорк в лютому 1989 року. Рецензент мною відредагованого рукопису Святослав Гординський (також учень Мистецької школи О. Новаківського, з яким я особисто познайомився ще у 1981 р. у Мюнхені, де він розмальовував українську церкву) дав їй таку оцінку: «Репортажна повість Івана Голубовського «Розмахом могутніх крил» є дуже вартісним мистецькоznавчим матеріалом, тим більше, що в наших трагічних умовах залишилося вже небагато живих свідків доби і що мало залишилося записів чи спогадів осіб, які були в близьких зв'язках з великим мистцем... Тому писання Голубовського про нашого мистця мають особливу вартість завдяки своїй автентичності... Цілість праці Голубовського творить багатий джерельний матеріал для пізнання особистого характеру і ширини мистецтва одного з провідних мистців України... Передмова д-ра М. Мушинки написана незвичайно добре і проглядно, а опис віднайдення творів Новаківського і їх придання читається як якась детективна історія. Вона повинна бути поміщена без змін».

Рецензію було написано в той час, коли тоталітарний комуністичний режим в Радянському Союзі та його сателітних країнах поволі розвалювався. Скориставшись новими вітрами, я тоді ж вилетів у Нью-Йорк і особисто обговорив з Я. Гординським питання друку повісті Голубовського. Вона мала появитися в його художньому оформленні, на крейдяному папері, з кольоровими репродукціями цілої моєї збірки картин О. Новаківського (понад 50 творів), з його післямовою, коментарями та обширним резюме англійською мовою.

Ta саме тоді центром зацікавлення Наукового товариства ім. Шевченка в США стала Україна. Крім того, я тоді на підставі матеріалів свого приватного архіву підготував для видання в НТШ у Нью-Йорку дві інші книги: збірник наукових праць з рукописної спадщини академіка Станіслава Дністрянського (1870-1935) та взаємне листування Івана Зілинського та Івана Панькевича. Тоді ж я працював над третьою книжкою – збірником на пошану Івана Зілинського⁵. Видання життєписної повісті Івана Голубовського було відсунуто на задній план.

I С. Гординський, і Я. Падох (врешті-решт і я), були тої думки, що повість Голубовського мала б появитися в Україні, де настали великі політичні зміни. Я почав вести в цій справі переговори з Львівським музеєм українського мистецтва, який очолював онук художника – Андрій Новаківський. Мої переговори виявились безрезультатними, на цей раз з-за нестачі коштів для видання.

⁴ Хмара С.: Генеральний погром – список // Українська газета. – Київ, 1994. – Ч. 17.

⁵ Збірник пам'яті Івана Зілинського (1879-1952). – Редакція: Ю. Шевельов, О. Горбач, М. Мушинка. – Нью-Йорк, 1994. – 583 стор.

Великі надії я покладав на влаштування виставки моєї збірки творів О. Новаківського в Меморіальному музеї його ж імені у Львові, яку я запропонував дирекції музею ще у 1986 році. Каталог, упорядкований Андрієм Новаківським (із вступними статтями Люби Волошин, списком усіх творів моєї колекції та їх тринацят'ома ілюстраціями) було видано, ще влітку 1989 року⁶, однак картини Новаківського з-за адміністративних і технічних ускладнень (дозвіл Посольства СРСР у Празі, міністерства культури Словаччини у Братиславі, митниці у Пряшеві, експертна оцінка, оплата кауції за картини, перевіз через кордон) я зміг привезти у Львів лише у лютому 1989 року. У її відкритті брали участь найвизначніші представники мистецтва Західної України, а відкривав її ректор Львівської академії мистецтва академік Еммануїл Мисько (1929-2000). Серед львів'ян виставка О. Новаківського мала величезний успіх. На ній виставлялися 24 олійні картини, дві акварелі, сім рисунків пером та 24 начерки, ескізи, зарисовки та карикатури О. Новаківського. Замість піл-новинних трьох тижнів, виставка тривала шість місяців. І в каталогі, і на вернісажі, і в інтерв'ю для преси, радіо та телебачення я наголошував на потребі видати твір І. Голубовського «Розмахом могутніх крил» окремою книжкою.

В жовтні та листопаді 1990 року картини О. Новаківського із моєї колекції було інстальовано в Державному музеї образотворчого мистецтва УРСР в Києві (з ініціативи директора Михайла Романишина); в лютому та березні 1991 р. – в Закарпатському художньому музеї в Ужгороді (з ініціативи директора Генадія Дехтярьова).

Всі три виставки були широко представлені в засобах масової інформації України. Провідний художній журнал України «Образотворче мистецтво» (головний редактор Микола Маричевський) опублікував скорочений текст моєї вступної статті до повісті «Розмахом могутніх крил» з трьома чорно-білими та трьома кольоровими репродукціями⁷. Одну з них – «Весна» (портрет Галини Голубовської) – на обкладинці. До 120-ї річниці від дня народження митця в тому ж журналі було опубліковано ґрунтовну розвідку Люби Волошин «Непізнаний Олекса Новаківський»⁸. В ній авторка посилається і на рукописну повість І. Голубовського «Розмахом могутніх крил», з якої цитує окремі висловлювання І. Голубовського про О. Новаківського.

Олекса Новаківський.
Автопортрет, олія,
1911 р. Колекція автомата.

Олекса Новаківський.
Князь Ярослав Мудрий,
олівець, вугілля, 1918 р.

⁶ Волошин Л.: Олекса Новаківський. Маллярство, графіка. З приватної збірки Миколи Мушинки, Чехословаччина. Каталог. – Львів, 1989.

⁷ Мушинка М.: Новознайдені твори Олекси Новаківського // Образотворче мистецтво. – Київ 1990. – Ч. 3. – С. 19-22. Див теж: Мушинка М. Невідомий Олекса Новаківський // Сучасність. – Мюнхен, 1990. – № 3. – С. 46-59.

⁸ Волошин Л.: Непізнаний Олекса Новаківський. Проблема символізму в творчості художника. – Там же. – 1992. – Ч. 5. – С. 12-16.

Успіх виставки в Україні викликав зацікавлення творчістю О. Новаківського серед українців багатьох країн світу, зокрема в США та Канаді. До мене зверталися представники кількох установ, щоб я влаштував виставку своєї колекції за океаном. Я охоче погодився. Правда, ні для перевозу, ні для застрахування картин у цих установ коштів не було. Все довелось робити на власний рахунок і риск. Щоб знизити витрати на мінімум, я картини ніколи не страхував. Вилітаючи на другі відвідини свого стрика Петра Мушинки в Торонто влітку 1992 р., я взяв із собою 50 творів О. Новаківського (з офіційним дозволом чехословацьких органів). В дорозі ціла моя збірка пропала. Авіакомпанія, не знайшовши її, запропонувала мені відшкодування в сумі 165 доларів (по п'ять доларів за кілограм). На щастя, шостого дня картини було знайдено в Нью-Йорку (хоч їх було адресовано в Торонто).

Перша виставка картин Олекси Новаківського із моєї збірки відбулася в Українському музеї у Нью-Йорку (з ініціативи її директора Марії Шуст) у червні та вересні 1992 року. До неї було видано гарний каталог зі вступом львівського мистецтвознавця Володимира Овсійчука, який саме тоді був на стажуванні в США, та десятьма репродукціями⁹. Із Нью-Йорка виставка пересунулася в Український освітньо-культурний центр у Філадельфії (вересень-жовтень 1992), звідти – до Українського інституту модерного мистецтва у Чикаґо (листопад 1992), в Осередок української культурної освіти у Вінніпезі у Канаді (грудень 1992 – січень 1993), а свою «подорож» по американському континенті завершила у Канадсько-українській фундації в Торонто (лютий-березень 1993).

Виставка в США та Канаді співпала із святкуванням першої річниці незалежності України. На її вернісажах були присутні посли та консули України, високі представники американського та канадського культурно-громадського та політичного життя та, зокрема, чільні представники української діаспори. Це була дуже вдала пропагація українського модерного мистецтва, якого Америка до того часу не знала. У Філадельфії комісаром виставки був загадуваний вже учень О. Новаківського Святослав Гординський. У своєму виступі він із захопленням говорив про Івана Голубовського (якого особисто добре знат) і навів цікаві деталі про своє навчання у Мистецькій школі О. Новаківського¹⁰.

У Торонто комісаром виставки був український живописець Павло Лопата (уродженець Пряшівщини). Він видав до виставки спеціальний бюлєтень¹¹ з рекламною статтею «Торонто гоститиме виставку творів Олекси Новаківського». Виставку в Торонто відкрив перший секретар з питань культури та інформації Українського посольства в Канаді Борис Біляшевський, а вступне слово виголосила мистецтвознавець Дарія Даревич. Мене, як власника збірки, на відкритті виставки заступав син Олесь, який саме тоді був на стажуванні у Торонтському університеті.

Після успіху виставки за океаном, я пустив її по галереях і музеях Словаччини. В 1994-95 роках вона презентувалася в Музеї українсько-руської культури у Свиднику, Шариській галереї у Пряшеві та Музеї модерного мистецтва ім. Енді Варгола у Меджилабірцях, де у її відкритті брали участь поважні гости з України: Дмитро Павличко, Роман Лубківський, Еммануїл Мисько та Василь Пилип'юк¹².

⁹ Твори Олекси Новаківського з колекції Миколи Мушинки. *Works of Oleksa Novakivskyj from the collection of Mykola Mushynka*. Англійський переклад: Марта Бачинська. Редактування українського тексту: Надія Світлична. Редактування англійського тексту: Ірина Демчишин. Мистецьке оформлення каталогу: Марія Шуст. – Нью-Йорк, 1992. – 20 стор.

¹⁰ Гординський С.: Олекса Новаківський. Слово на відкритті його виставки в Філадельфії // Дукля. – Пряшів, 1993. – Ч. 1. – С. 79-82.

¹¹ Інформаційний листок. Видає Канадсько-українська фундація. – Рік V. – Торонто, лютий, 1993.

¹² Про кожну із вищепереліканих виставок писала українська і словацька преса.

На цих виставках десятки тисяч, а посередництвом засобів масової інформації, зокрема телебачення – мільйони людей в Україні, США, Канаді та Словаччині познайомились не лише з творчістю видатного українського живописця Олекси Новаківського, але й з іменем невідомого шанувальника його таланту Івана Голубовського.

Другий варіант рукопису його повісті-есе «Розмахом могутніх крил» (в моїй редакторській обробці) широко використав львівський мистецтвознавець Володимир Овсійчук у найвизначнішій монографії про життя і творчість українського митця «Олекса Новаківський»¹³. Твір І. Голубовського став для автора основним і найавторитетнішим джерелом для біографічних та інших даних про українського митця. У своїй книзі він цитує його понад сто разів. У вступі В. Овсійчук дав йому таку оцінку: «Твір унікальний за донесенням творчого портрета митця і заслуговує особливої уваги хоча б з тих причин, що написаний людиною, яка була у приятельських стосунках з Новаківським упродовж трьох десятиліть. У творі присутнє гаряче бажання відтворити неповторність могутньої постаті митця, передати його роздуми, почуття, творчу особистість...»

Коли б ця річ Голубовського була надрукована, яскравіше постала б постати художника перед нами, повніше б заясніла неповторність його таланту і розкрилася б суперечлива складність характеру, що ставала перепоною для одних і притягальною силою для інших, бо Новаківський був дійсно творцем, не подібним ні до жодного з тих, які проживали у Львові у той період»¹⁴.

На жаль, історію створення, знайдення і переховування рукопису В. Овсійчук обмежив одним реченням: «До літератури про художника відноситься недавно знайдений рукопис Івана Голубовського «Розмахом могутніх крил», написаний у жанрі повісті-есе»¹⁵. Хто, де і коли його знайшов, хто є його власником, де зберігається оригінал та копія, якою автор користався, читач так і не довідався.

У своїй монографії В. Овсійчук широко представив перед читачем і колекцію картин Новаківського, збережену Голубовським, яка є зараз у моєму приватному архіві. Чимало картин цієї колекції В. Овсійчук піддав аналізові. Центральну картину колекції «Весна» (портрет Галини Голубовської) він вважає «вищим досягненням митця в царині модерну»¹⁶. В подібному плані оцінені й інші твори Новаківського із моєї (раніше Голубовського) збірки. Репродукції дев'ятнадцятьох з них В. Овсійчук опублікував у своїй книзі. Правда, у «Переліку елементів» (с. 328-330) лише у дванадцятьох з них зазначив, що вони походять із збірки М. Мушинки. Сім картин із колекції він помилково приписав родині художника¹⁷.

¹³ Овсійчук В.: Олекса Новаківський. – Київ: Інститут мистецтвознавства НАН України, 1988. – 334 стор.

¹⁴ Там же. – С. 9-10.

¹⁵ Там же. – С. 9.

¹⁶ Там же. – С. 241.

¹⁷ Щоб ця помилка не потрапляла у майбутні каталоги творів О. Новаківського, подаю перелік репродукцій творів О. Новаківського із моєї колекції, помилково приписаних родині Новаківських: Процесія в Могилі (с. 68-69), Портрет Сильвестра Голубовського (98-99), Пробудження (130), В'їзд Богдана Хмельницького в Київ (172), Перламутрове небо (213), Начерк до портрету невідомого (221), Портрет митрополита А. Шептицького (301). З моєї колекції є і остання папітра О. Новаківського з двома пензлями та автографами І. Голубовського, дуже вдало репродукована на форзаці монографії В. Овсійчука. Її місце зберігання та ім'я власника не наведено. Для повноти додам, що автором всіх кольорових репродукцій із моєї збірки, опублікованих в монографії В. Овсійчука, є пряшівський професіональний фотограф Ярослав Шуркала, директор фірми «Поліграф».

Як же ці картини та дві версії рукописної повісті-есе Івана Голубовського про Олексу Новаківського потрапили до мене?

Влітку 1970 року від фотографа Тараса Кущинського (1932-1983) я довідався, що у підвалі його працької квартири знаходяться українські книжки та рукописи, які він хоче здати у збірний пункт утильсировини (*zberu*), оскільки у Празі ніхто їх не бажає придбати, а три його дочки, на жаль, не вміють по-українськи читати. Книжки і справді виявилися дуже цінними. З-поміж рукописів мене найбільше зацікавив 216-сторінковий твір (30x20 см) без титульної сторінки, тобто без назви й імені автора. Прочитавши його, я побачив, що це літературно опрацьовані спогади про українського художника по імені Олекса, написані його близьким другом Іваном. У творі не було жодної дати, якщо не рахувати дату його завершення – травень 1945 року. А майже всі герої названі тут лише власними іменами, криптонімами чи псевдонімами. В особі Олекси не важко було віднайти Олексу Новаківського, однак питання авторства твору довго залишилося для мене загадкою.

Вписавши із рукопису кілька основних орієнтаційних пунктів (Іван, походженням із с. Боршнів на Львівщині, навчався на юридичному факультеті Ягеллонського університету у Krakovі, професія – адвокат), я розпочав розшуки. На першому етапі мені дуже допоміг колишній учень О. Новаківського Григорій Смольський (1893-1985), з яким я був знайомий від 1964 року. Він першим висловив думку, що автором рукопису міг бути адвокат Іван Голубовський, який до 1939 року жив і працював у Львові. Про його дальшу долю Смольський не знат, однакчув, що дочка Голубовського Галина, яку Новаківський малював у 1930 році, вийшла заміж за чеха і ніби живе десь у Чехословаччині (адреса, прізвище Галини в заміжжі ні йому не були відомі).

Я зробив репродукцію її портрета і розіслав кільком своїм знайомим у Празі, Західній Європі та Америці. Ніхто з них її не знат. Коли я вже втрачав надію, що знайду людину, яка б навела мене на слід Івана Голубовського, поштар приніс мені листа від старшого сина Олекси Новаківського Ярослава, в якому він, між іншим, писав: «Незвичайно зворушив мене Ваш лист зі згадкою про батька та його приятеля – добродія І. Голубовського. Правдоподібно це він є, а радше був автором цих спогадів про О. Новаківського. Останній раз бачився я з ним у Львові, весною 1941 року, після цього він поїхав і перебуває на території Чехословаччини, де й помер. В час війни загинув його син, а дочка, пані Галія Стон-Балтарович, живе у Празі, вул. Пельгржімовська, № 6. Вона піаністка, дружина відомого музиканта Балтаровича, що загинув трагічно десять років тому» (лист від 11 лютого 1974 р.).

Маючи отаку інформацію, я негайно написав зворушливого листа Галині Стон-Балтарович у Прагу, з рядом запитань та пропозицією на особисту зустріч. Через три дні пошта повернула мого листа з лаконічною приміткою: «Адресатка померла».

А що сталося з її спадщиною, в якій би мали бути і біографічні дані про її батька? Це питання не давало мені спати.

Наступного дня я поїхав у Прагу. Двері квартири були заклеєні паперовими стрічками з печаткою. Від сусідів довідався, що пані Стонова після смерті чоловіка Володимира Стона-Балтаровича (нар. 8 червня 1904 р. у Золочеві), який у 1968 р. у Празі, упавши під трамвай, загинув, ніяк не змогла знайти душевну рівновагу. Поїхала до родичів у Сполучені Штати Америки, але, не знаючи мови, привикнути до тамтешніх умов не змогла, тому повернулася у Прагу. Через певний час вийшла до родичів у Krakov, але й там не знайшла душевного спокою. Повернувшись у Прагу, вона мріяла про переселення в Україну, однак там у неї нікого з рідних не було. Самотність тягарем лягла на її плечі. Втративши сенс

життя, в стані душевної депресії, вона перед Різдвом 1973 року наклала на себе руки. Отруїлася газом. Все це розповіли мені сусіди покійної.

Я відразу ж виrushив до установи, яка опечатала квартиру померлої. Там я довідався, що оскільки родичів у неї не було, заповіту вона перед смертю не написала¹⁸, то згідно з чехословацькими законами її майно переходить у власність держави. Та перш ніж так станеться, спадщина Стонової мусить бути оцінена державним експертом.

Я пояснив, що мене цікавлять лише дані до біографії батька померлої, який написав працю про художника Новаківського. Після довгих наполягань квартиру було відкрито у присутності нотаріуса і мені дозволено взяти потрібні папери. І тут перед очима відкрилось справжнє диво: стіни трьохкімнатної квартири були густо обвішані картинами Олекси Новаківського. Твори майстра були настільки оригінальні, його індивідуальний почерк у них був такий виразний, що їх не можна було переплутати з творами жодного іншого художника.

– Що ж станеться з цими картинами? – питав я.

– Їх повинен оцінити експерт із Національної галереї. Коли якийсь музей буде зацікавлений у їх придбанні, вони потраплять туди, ні – їх продадуть з аукціону або в антикварній крамниці.

Усі документи, фотографії та письмові матеріали (без фінансової вартості) мені було дозволено взяти з собою відразу. Здобуті матеріали допомогли мені скласти основну біографію автора безіменного твору про Олексу Новаківського та навіть з'ясувати шлях, яким цей твір потрапив на квартиру Кущинських¹⁹.

Я попросив відповідну працівницю повідомити мене про час і місце здійснення аукціону і через декілька тижнів із Праги одержав листа, в якому повідомляють, що спадкова справа покійної завершена. Якби я хотів щось купити, можу приїхати 1 квітня 1974 року на аукціон.

Тоді я вже був звільнений з роботи в університеті (з політичних причин) і працював пастухом худоби в колгоспі рідного села. З грошима було тугувато (дружина, троє дітей) та все ж таки від швагра Степана я позичив певну суму, аби придбати хоча б одну картину Новаківського. На аукціоні мені сказали, що я єдиний покупець картин і зі спадщини покійної можу вибирати собі все, що завгодно за т. зв. «викличні» (vuyolavaci) ціни. Познайомившись із тими цінами, я вирішив купити всі картини, і мені з задоволенням продали не лише картини Новаківського, але й інших майстрів, а теж твори декоративного та прикладного мистецтва, а в додаток придали ще нікому непотрібну друкарську машинку з українським шрифтом.

¹⁸ Пізніше я довідався, що Галина Стон-Балтарович перед смертю все ж таки написала тестамент, згідно з яким все своє майно (а належала вона до багатих людей, бо чоловік був відомим лікарем, музикантом, філателістом, нумізматиком, колекціонером старожитностей) заповіла племінниці Іванні Голубовській. Мабуть, у стані передсмертної агонії заповіту не підписала і дати на ньому не поставила, отже, юридично він був не дійсним (інформація Емілії Голубовської).

¹⁹ Ця квартира колись належала українському видавцеві, філателісту та громадському діячеві Євгену Вировому (1889-1945), який, не хотічи потрапити в руки органів радянської контррозвідки («смершу»), 17 травня 1945 року вискочив із четвертого поверху своєї празької квартири перед машину, якою мали його відвезти (Мушинка М.: «Іду на вічність». До 100-ліття з дня народження Євгена Вирового // Сучасність. – Мюнхен 1990. – Ч. 5. – С. 100-103). Сталося це через день після масових арештів празької української інтелігенції (на похороні проф. Олександра Колесі). Є. Вировий, мабуть, готовувався до цього трагічного вчинку і щоб не наразити свої друзів на небезпеку арешту, знищив усі «компромати», в тому числі і першу сторінку рукопису І. Голубовського з його іменем.

Увечері того ж дня я вирушив із Праги у Пряшів з найбільшим своїм багатством – кількома десятками оригінальних творів одного з найбільших українських художників. Хоч половину з них становили дрібні рисунки, начерки та зарисовки, все ж таки була це колекція неабиякої художньої вартості. Пізніше вона поповнилася ще кількома роботами Новаківського і на сьогодні становить понад п'ятдесят творів²⁰.

Серед адрес, знайдених мною на квартирі покійної, була і адреса Емілії Голубовської (1903-1994) з міста Вейпти в Західній Чехії. Я їй написав, вона відповіла, і між нами зав'язалося дуже цікаве й інтенсивне листування. Згодом вона стала для мене джерелом основних інформацій про Олексу Новаківського, Івана Голубовського та їх оточення. Від неї я одержав також основні письмові матеріали про них та кілька картин, серед них одну Новаківського²¹.

Іван Голубовський народився 8 березня 1878 року в с. Перегінське Долинського пов. (нині селище міського типу Рожнятівського р-ну Івано-Франківської області)²² в сім'ї спадкового лісника.

Високооплачуваним службовцем державних лісів Австрійської імперії (одним з двох державних контролерів у східній Галичині – у 1830-40 роках) був уже його дід *Іван Голубовський*. Його пристрастю були коні і забави, головним чином, гра в

²⁰ Про свою знахідку я повідомив працівників Меморіального музею О. Новаківського у Львові, виславши туди інформацію про першу версію рукопису І. Голубовського, список та фотопродукції всіх новознайдених творів О. Новаківського. На жаль, у тодішніх умовах застою, в радянській пресі не можна було опубліковати навіть найменшої згадки про новознайдений рукопис та картини. Мої статті про вищенаведені знахідки були опубліковані у Польщі («Український календар на 1978 р.») Югославії («Нова думка», 1977, № 13) та США («Сучасність» 1990, № 3). У пряшівському журналі «Дукля» (1987, № 2) було опубліковано один підрозділ із рукопису Голубовського та репродукції сімнадцяти картин Новаківського із моєї колекції, без наведення моого прізвища.

²¹ Емілія Голубовська була дочкою українського географа, академіка АН УРСР Степана Рудницького (1877-1937), розстріляного більшовицькою владою після п'ятирічного ув'язнення в Сибіру. Втративши матір-німкенно, вона від раннього дитинства виховувалася в бездітній сім'ї тітки Софії – сестри батька (1882-1956) та Станіслава (1870-1935) Дністрянських у Відні. У 1922 році вийшла заміж за диригента хору «Боян» у Львові Івана Охримовича (1893-1942). Вчилися у Мистецькій школі Олекси Новаківського (1923-1925), а після смерті його дружини у 1925 році разом з чоловіком (тоді вже диригентом кафедрального хору), поселилися на його квартирі (в будинку школи, нині музею) і певний час (1925-26) була вихователькою його дітей Славка та Ждана. Через хворобу чоловіка вона мистецьку школу не закінчила. Майже п'ятнадцять років співпрацювала з журналом «Українська хата» (малювала модні проекти). У 1927-1928 роках працювала рисувальницею в Національному музеї у Львові. Після німецької окупації Львова працювала перекладачкою у міській управі. Овдовівші, 5 травня 1942 року вийшла заміж, за молодого лікаря Андрія Голубовського (народженого 31 жовтня 1915 р. в Граці), з яким вийшла в Австрію. Її чоловік працював лікарем на віденській клініці. Загинув під час бомбардування Туллну під Віднем 11 грудня 1944 року. Емілія (в шостому місяці вагітності) із сином з першого подружжя Олегом Охримовичем (народженим 25 листопада 1928 р. у Львові) переселилася до свекрів Івана та Ядвіги Голубовських у м. Хемніц в Саксонії. Там в неї 20 березня 1945 року народилася донька Іванна (Христина) пізніше – вчителька німецької та англійської мов, велика любителка кінного спорту та собак, мати двох синів (живе у Карлових Варах). В перші місяці після закінчення війни Емілія Голубовська разом з сім'єю переселилася в недалеке місто Вейпти у західній Чехії. Там я її відвідав на початку червня 1974 року і знайшов на її квартирі основну частину архіву Івана Голубовського.

²² В 1939 р. Перегінською нараховувало 9430 жителів – 8250 українців, 250 поляків та 920 євреїв (Кубійович В.: Національна статистика Галичини. – Wiesbaden, 1983, с. 21); в 1981 – 11.100 жителів (УРЕ, т. 8, 1982, с. 244).

карти. Умер на 35-му році життя на запалення легенів, залишивши у великій нужді дружину з п'ятьма малими дітьми, з яких вижили тільки двоє²³. Безпорадну вдовицю прихилила на своєму панстві шкільна подруга (теж вдовиця), надавши в її розпорядження сільську хату. Поховавши троє дітей, мати й сама померла від зліднів і непосильної роботи. Батька Івана – Сильвестра і його сестру взяла на виховання згадувана шляхтичка, яка виявилася деспотичною і примхливою жінкою.

Сильвестр Голубовський (нар. 13 грудня 1830 р. в Маєрові – помер 11 серпня 1911 р. у Брошневі) не витримав знущань опікунки і після чергового конфлікту втік від неї до Львова, де дуже важко пробивався життям. Працював слугою в аптекі, крамниці, на залізниці (без постійної стріхи над головою). Через п'ять років «ходжінь по мухах» дістав працю «судового урядника» та після кількох років поневірянь по селах (укладання земельних книг) втік від свого хлібодавця. Від батька Івана Сильвестр успадкував любов до лісу і коней, однак назавжди зрікся алкоголю, куріння і будь-яких забав, навіть танців. Частину скромного заробітку він відкладав та із заощаджених грошей купував книжки. Особливо цікавила його література про лісне господарство. Вивчивши її самотужки, молодий юнак склав іспити на лісника. Після чотирирічної практики став лісничим у призначенному йому державному ревірі в с. Могильниця Теребовлянського пов. Своєї чесністю і працьовитістю здобув довір'я у надлісничого і одружився з його єдиною доночкою. За її приддане (1800 гульденів) купив шістдесят гектарів землі, побудував хату, господарські будови і розбагатів. На жаль, все це, включно худоби і коней, хатнього устаткування, одягу – в його неприсутності – згоріло. Кохана дружина важко захворіла і наперекір старанням чоловіка та її батьків, які не шкодували коштів на її лікування – померла бездітною. На сьомому році щасливого подружнього життя.

В 1873 р. Сильвестр переселився у село Перегінське, де зайняв посаду надлісничого на великому лісовому комплексі. Там вдруге одружився з Йозефіною Гульфінською (нар. 19 березня 1855, померла 20 листопада 1923), яка породила йому двох синів – Івана та Йосифа (помер у дитячому віці) та доночку. На лісництві в Перегінську сім'я Голубовських прожила 28 років.

В 1901 р. Сильвестр переселився із лісництва в Перегінську в с. Брошнів того ж Долинського пов., де купив запущений маєток, який привів до зразкового порядку: побудував житловий будинок, господарські споруди, розвів сад, городи, запущені землі перетворив у родючий ґрунт. На жаль, його здоров'я і здоров'я дружини від непосильної праці сильно підупадало. На початку 1911 року грізний нирковий біль (хвороба Брайта) вперше в житті поклала його в ліжко. В стані глибокої депресії він несподівано (навіть без відома сина) продав усе майно в надії купити в місті (де є лікарі й аптеки) будиночок, в якому обое старих людей

²³ У своїх спогадах, написаних за сімейним переказом, Іван Голубовський так описав свого діда: «Дід, ім'ям Іван, мав бути талановитий, веселий, дуже товарищий, а фізично красунь... В молодому віці добився визначного становища контролера господарки державних лісів... Мав платню вісімсот гульденів річно... Ця платня вважалася в тих умовах надзвичайно високою... Тримав дві пари війзлових коней... Значно обайловіше піклувався кіньми, чим своїми дітьми... Перед смертю почав журитися, чи коні не збідніли без його догляду. Забажав їх бачити. Казав їх ввести до покою, в якому лежав... Виявилось, що коні були зависокою міри, щоб ввійти дверми. Тоді казав прорубати горішню стіну над дверми. Оглянув коней, тішався ними мов дитина і довго переговорював з довіреним візником над різними заходами для вдержання пружності ніг безчинно стоячих коней. Що бачить їх впосліднє, ані йому до голови не пришло. В шостому тижні хвороби помер у тридцятому п'ятому році життя» (Голубовський І.: На межах старого і нового. – Рукопис. – С. 154-157. – Архів автора).

збиралися провести осінь життя. Та переселитися ім вже не довелося. Через пів-року після продажу нерухомості – 11 серпня 1911 року Сильвестр Голубовський умер в тяжких болях у ним же побудованій хаті в Брошиневі. Згідно із передсмертним заповітом, похоронили його «в труні з негобльованих соснових дощок без будь-яких прикрас», в яку поклали небіжчика і вивезли на цвинтар «простим господарським возом не кіньми, а волами». Жодних прощальних промов не було, зате на поминки були запрошенні і добре погощені бідні люди з широкої околиці²⁴.

Іван в автобіографічній повісті «На межі старого і нового» присвятив батькові Сильвестру та його оточенню понад 50 сторінок (с. 157-208). Характеризує його як надзвичайно чесного, працьовитого, інтелігентного і розумного господаря, який обом дітям дав вищу освіту – дочці Галині – художню (музика та балет), синові Іванові – юридичну. Його постаттю був щиро захоплений і Олекса Новаківський, який увіковічнив його на кількох портретах.

Дитинство І. Голубовського проходило на лоні карпатської природи в Пере-гінську і було справді щасливим. Там він відвідував і початкову школу. В 1888 році поступив у перший клас Станіславської гімназії, який не закінчив. Привчений до волі, десятирічний хлопець ніяк не зміг звикнути до сурового гімназіального режиму. До того, професори (майже виключно поляки), з погордою ставилися до українських учнів. У вересні 1890 р. батько повіз Івана у Четверту львівську гімназію, але й там повторилася станіславська історія. Навчання в нього йшло тugo, але перший клас він все ж таки закінчив. У другий клас він записався у Стрийську гімназію, провалився і повернувся назад у Львів, де в 1895 році закінчив т. зв. «нижчу гімназію», тобто п'ятий клас. Шостий клас йому довелось повторити з-за хвороби. Атестат зрілості він здобув у Дрогобицькій гімназії 6 липня 1900 року. Отже вісім класів гімназії І. Голубовський абсолював за дванадцять років²⁵.

Заможний батько Сильвестр силоміць настоював на тому, щоб його єдиний син (брат Йосиф умер дитиною, сестра була інвалідом) здобув вищу освіту, якої не досталося йому. У 1900 році Іван записався на юридично-політичний факультет Львівського університету. Вже у першому році навчання він прослухав курс лекцій Михайла Грушевського «Історія східної Європи XVII ст.» та курси лекцій професорів-юристів: Шаховського (римське цивільне право), Яновича (німецьке право та система приватного права), Лісковського (римське приватне право), Хламлача (наука про зобов'язання), Абрагама (церковне право) та Бельтзера (історія австрійського права)²⁶.

Саме тоді у Львівському університеті відбувалися завзята боротьба українських викладачів і студентів за заснування у Львові самостійного українського університету. Цю боротьбу очолювали професор Станіслав Дністрянський та майбутній свят I. Голубовського Степан Рудницький (швагор С. Дністрянського). Боротьба закінчилася поразкою українських змагань, наслідком якої був масовий відхід українських студентів із Львова, т. зв. сецесія 1901 року. Бунтуючих українських студентів Голубовський підтримав тим, що в 1901 році виписався із Львівського університету і записався на Ягеллонський університет у Krakovi.

Там він познайомився з Олексою Новаківським (про що довідуємось із його повісті «Розмахом могутніх крил»). У Krakovi I. Голубовський протягом трьох років (1902-1905) прослухав курси лекцій у професорів Улановського (церковне право), Пієкосінського (історія польського права), Фієріха (енциклопедія права), Врубльєвського (римське право спадщини), Кашпарека (історія філософії права), Чер-

²⁴ Голубовський І.: На межах старого і нового. – С. 205-208. – Рукопис в архіви автора.

²⁵ Див. свідоцтво I. Голубовського в приватному архіві автора.

²⁶ Absolutorium c. r. Universitatis Litterarum Cracoviensis... 8 Julii 1905. – Arxiv autorua.

кавського (статистика, фінанси, політична економія), Золла (австрійське цивільне право), Кржімського (австрійське карне право й карний процес), Мілевського (теорія економії), Бобринського (політика), Балашіча (цивільний процес), Бузека (адміністраційне право), Долінського (австрійське торгове право політичне), Горського (векселеве право) та інших.

8 липня 1905 року І. Голубовський здобув *Absolutum*, тобто офіційну посвідку про закінчення університету, а 9 березня 1906 року він склав перший державний іспит з цивільного процесу і права, карного процесу і права, торгового права та фінансового права, а 4 березня 1907 р. другий державний іспит – з римського, німецького і канонічного права. На підставі вище наведених іспитів йому було надано звання «доктор права» (*Doctoris iuris – JUDr*)²⁷.

Його мрією було стати адвокатом, щоб допомагати своїм землякам у вирішуванні своїх проблем. Для адвокатури йому потрібна була практика, яку він проходив від 1906 до 1914 року у адвокатів Йозефа Добровольського в Долині (1906–1908), Карола Подлозецького в Каміонці Струміловій (1908), Андрія Могильницького в Долині (1909), Андрія Коса в Калуші (1909), Францішка Охендутка (1909), Владислава Шайні (1910), Гриня Кузіва в Дрогобичі (1911)²⁸.

Навесні 1911 року І. Голубовський перервав адвокатську практику і поселився до важко хворого батька Сильвестра в Брошневі. Робив, що було в його силах аби втихомирити біль найдорожчої йому людини, але марно. Батько умер на його очах.

Місяць після похорону Іван психічно занедував. Лікарі порекомендували йому залишити роботу й інтенсивно лікуватися гірським повітрям Альп. З рюкзаком за плечима він кількома заїздами пройшов найвищі гори Європи в Австрії, Італії та Швейцарії, щоб врешті-решт дійти до висновку: «Хай уже будуть найкращими Альпи, але так красні, як наші Карпати, вони таки не є»²⁹. І. Голубовський вирішив лікуватися рідним повітрям. На цей раз він з рюкзаком на спині об'їздив майже всю Гуцульщину та Бойківщину, ночуючи переважно в пастуших та лісорубських колибах і спостерігаючи за життям простих людей лісу.

В 1912 р. І. Голубовський одружився з полькою Ядвігою Гржебовцовою (нар. 15 жовтня 1882 в Креховичах, ум. 7 серпня 1957 у Вейпртах), учителькою початкових шкіл в Креховичах, Брошневі, Ценяві та Старому Місуні, яка 1902 р. закінчила Жіночу учительську семінарію в Перемишлі і вирішила стати монашкою. В 1919 р. склали іспити на учительку середніх шкіл (французька мова)³⁰. 2 червня 1913 р. в Дрогобичі в них народилася донька Галина, а 30 жовтня 1915 р. у Граці – син Андрій.

Навесні 1914 р. І. Голубовський в одному з підгірських сіл винайняв стареньку хатину, розташовану між двома річками, віддалену від цивілізації, щоб на лоні природи прожити бодай півроку в філософських роздумах, читанні, писанні і «праці над собою». До хатини переніс кілька книжок, однак всі газети і журнали відмовив. Харчувався здебільшого «дарами природи», використовуючи своє мисливське та рибальське мистецтво. Згодом завіз туди й дружину з донькою³¹.

²⁷ Офіційні документи в архіві автора.

²⁸ В архіві І. Голубовського збережені офіційні посвідки про кожну практику, затверджені камерами адвокатів у Самборі, Львові та Відні з дуже позитивними оцінками його роботи.

²⁹ Голубовський І.: На межі старого і нового. – Рукопис. – С. 208.

³⁰ Див.: Patent na nauczycielke, szkół wydziałowych від 20 лютого 1919 – Архів автора.

³¹ В згадуваний вже автобіографічній повісті «На межі старого і нового» І. Голубовський так характеризував цей період свого життя: «Пішов так далеко у своїй ізоляції від середовища, в якому досі жив, що застновив навіть передплату часописів. Тоді то він (Голубовський – М. М) вперше повірив, як без них добре жити. Нікуди не виходив з хати, за винятком малих надвечірніх проходів над тамошньою річкою» (с. 1).

Перша світова війна перервала його ідилію. Цілу війну він працював у військовому суді, спочатку в Граці під Віднем (куди переселився з сім'єю і де в нього народився син Андрій), потім на фронтах. Від 21 травня до 3 червня 1916 року він склав адвокатські іспити (польською та українською мовами) перед комісією Вищого краєвого суду у Львові (того часу в Оломоуці на Моравії), на підставі яких 16 червня 1916 року йому було присвоєно звання адвоката³². Восени 1916 р. його було відряджено на італійський фронт до польового суду в Трієсті, де він зажив справжнє пекло. На початку 1917 року його було переведено до Krakova, а звідти – до польового суду в околиці рідного села³³. Служба дома в порівнянні з італійським фронтом здавалась йому раєм. Через кілька тижнів польовий суд було переведено в повітове містечко (мабуть, у Долину). Туди переселилася і сім'я Голубовських.

Військовому судді I. Голубовському майже щодня доводилося судити невинних солдатів за «зраду», «дезертирство», «шпіонаж», «бунтарство», «саботаж», «образу маєстату» та інші провини – за суворими австрійськими воєнними законами. Серед вищого начальства він користався славою занадто мирного судді, за що не раз одержував догану. Лише в одному із судових процесів він звільнив від карі смерті 67 солдатів сотні, яка підняла бунт проти деспотичних фельдфебеля й поручника, здорово їх побивши й покалічивши³⁴. Кінець війни застав його у Krakові.

З немалими труднощами Голубовський дістався до Відня, а звідти, через Угорщину – на Закарпаття. На закарпатській Гуцульщині він зустрівся з бездіяльною сотнею Української галицької армії, якою невдало командував його шкільний друг. Старання Голубовського активізувати сотню виявилося марним.

По дорозі додому він бачив у Західній Україні велике національне піднесення, яким, на жаль, не зуміли належноскористатися політичні діячі. Додому повернувшись в грудні 1918 року і зараз же дістав роботу по спеціальності «у своїй державі». Посада судді в Українській галицькій армії дозволила йому глибше пізнати обставини в селах і містах Західної України. Програма українсько-польська війна перекреслила його надії і сподівання. Та після неї наступила не менш грізна польсько-радянська війна, яка закінчилася трагедією для українців як у Східній, так і Західній Україні.

Він був свідком грізних розправ польської влади над учасниками українського національно-визвольного руху. На передмісті Krakova, в с. Домб'є, він відвідав один з концентраційних таборів, в якому в жахливих умовах було інтерновано чотири тисячі військовополонених Української галицької армії та дві тисячі військовополонених Червоної армії³⁵.

Деякий час I. Голубовський працював військовим суддею у Krakovі. У квітні 1920 р. повернувся у Lьвів. В центрі міста на вул. Бляхарській ч. 11 він відкрив приватну адвокатську контору. Як пише біограф Олекси Новаківського Любі Волошин (на підставі дослідження архіву художника), «I. Голубовський не раз виступає у цей час від імені О. Новаківського як його юрист і захисник у різних ділових і конфліктових життєвих ситуаціях»³⁶.

³² Див. свідоцтво № Prez 20545/9 а /16. – Архів автора.

³³ Мабуть, Слобода Болехівська або Слобода Долинська. I. Голубовській в згаданому рукописі означає село криптоніном «Сл.».

³⁴ Там же. – С. 117-129.

³⁵ Голубовський I.: На межі старого і нового. – Рукопис. – С. 233-240.

³⁶ Волошин Л. Іван Голубовський – приятель і однодумець Олекси Новаківського // Дзвін. – Lьвів, 2001. – Ч. 9. – С. 24.

З О. Новаківським Іван Голубовський був у тісних взаєминах, і надалі колекціонуючи його картини, яким приписував велику вартість, зокрема для майбутньої незалежної України. Не раз підтримував його і матеріально. О. Новаківський бачив в особі І. Голубовського не лише друга й мецената, але й порадника в мистецьких питаннях. На теми мистецтва він міг з ним говорити цілими годинами. Одним словом, І. Голубовський був членом найближчого оточення О. Новаківського і свідком виникнення майже всіх його картин 20-30 років. В останні дні він майже не відходив від ліжка умираючого художника, а після його смерті допомагав родині забезпечувати його похорон, полагоджував справи спадщини тощо.

Після зайняття Західної України радянськими військами (вересень 1939 р.) І. Голубовський залишився у Львові, однак активної участі в громадському та політичному житті не брав.

В 1942 р. німецька окупаційна влада Генеральної губернії виспала його разом з сім'єю на роботу в Німеччину. Як юриста за професією, що добре володів німецькою мовою, його було призначено цивільним суддею (суддів німецької національності було відкомандовано на фронт) в Хемніці. Разом з дружиною він мешкав на вул. Neefe 36/1. Як я вже згадував, під час бомбардування міста на весні 1945 року їхня квартира була дощенту знищена³⁷. Чудом збереглася лише колекція картин та особисті документи родини Голубовських.

Після Другої світової війни у Чехословаччині, зокрема у західній її частині (Судети), відбувалися важливі політичні зміни. Із області Судет було насильно депортовано німецьке населення – понад три мільйони людей. Нова чехословацька влада робила старання, щоб якнайшвидше заселити цю область переселенцями, в тому числі і чехами та словаками з-за кордону. По суті їхнє походження ніхто серйозно не перевіряв. Органам влади вистачила заява: «*Moji predkowie byli czescy albo slovacki*». Нові переселенці користалися значними пільгами: вони без зайвих формальностей одержували чехословацьке громадянство, у приватну властність – безоплатно або за символічні ціни могли набути майно, залишеннє німцями: квартири, господарські будови, поля, луки, магазини, дрібні майстерні тощо. Великі заводи та фабрики були націоналізовані.

Для репатріації чехів і словаків з-за кордону на батьківщину майже в усіх країнах Європи діяли т. зв. «чехословацькі репатріаційні комісії». Одна з них працювала в Хемніці і саме до неї зголосився Іван Голубовський, заявивши, що його предки були чехами. Після такої заяви Чехословацька репатріаційна комісія видала йому т. зв. «*Registrační průkaz*» (Реєстраційний паспорт), на підставі якого він 24 жовтня 1945 року переселився у Чехословаччину. Чехословацькі органи, згідно з його бажанням, направили його в містечко Вейпрти, що знаходилося на самому чехословацько-німецькому кордоні (недалеко м. Хемніц), де вже жила його дочка Галина та зять Володимир Стон-Балтарович. Разом з Голубовськими прибула у Вейпрти і його невістка Емілія Голубовська з двома малими дітьми³⁸.

Вже наступного дня – 25 жовтня 1945 року він подав відповідним органам заяву про надання йому статусу репатріанта з Польщі і через три тижні – 16 листопада 1945 року одержав від Чехословацького закордонного інституту в Празі пос-

³⁷ В архіві І. Голубовського, що зберігається у автора є посвідка Чехословацького товариства «Властимил» в Хемніці від 12 січня 1946 р. такого змісту: «*Potvrzujeťe místopřísežně nám známou skutečnost, že manž. Dr. Holubovský Ivan a Holubovská Hedviga byli v roce 1945 ve svém bytě v Saské Kamenici při ul. Neefe 36/1 totálně sbombardováni a že náhradu škody ani v penězích ani ve zboží neobdrželi.*

³⁸ Registrace průkaz и. 157428 – в архіві автора.

відку про бездоганну поведінку за кордоном під час війни, яка відкривала йому двері для будь-якої посади чи функції³⁹. На підставі цієї посвідки вже 30 листопада 1945 року Міністерство внутрішніх справ Чехословаччини надало І. Голубовському і його дружині тимчасове чехословацьке громадянство, а згодом і остаточне чехословацьке громадянство.

I. Голубовський мріяв відкрити у Вейпртах адвокатську канцелярію, подібну до тої, яку мав у Львові у міжвоєнний період і, 15 травня 1946 р. подав Міністерству юстиції в Празі відповідну заяву. До заяви долучив 18 документів про свою освіту і судову практику. Міністерство його заяву відхилило без наведення причини.

Після комуністичного перевороту в Чехословаччині у лютому 1948 р. I. Голубовського було призначено управителем націоналізованої фарбувальні Вільгема Мюллера у Вейпртах, оціненої на три мільйони крон. I. Голубовський прийняв її у жалюгідному стані. Всі його старання налагодити працю у фабриці наштовхувались на неймовірний бюрократизм і безкарне розкрадання майна фабрики керівними функціонерами. Знеохочений I. Голубовський, привчений до дисципліні і порядку, у 1949 році відійшов на пенсію.

Будучи на пенсії, він повністю віддав свої сили і здібності літературній творчості. Крім другої версії повісті-есе про Олексу Новаківського «Розмахом могутніх крил», в рукописному архіві I. Голубовського знаходяться такі його завершені праці, переважно автобіографічного характеру: «На межах старого і нового» (244 с.)⁴⁰, «З дитячої кімнати» (90 с.)⁴¹, «Мисливські новели» (236, в другому варіанті – 247 стор.)⁴², «Під градом бомб» (35 стор.)⁴³, «Небезпечні забави» (74 стор.)⁴⁴, «Порушний день судовика» (перший варіант – 22, другий – 24 стор.)⁴⁵, «Стара каплиця» (43 стор.)⁴⁶ та одноактні п'еси: «На світанку» (24 стор.)⁴⁷ та «З цікавості» (20 стор.)⁴⁸.

³⁹ Текст посвідки: «Osvědčení o národní a politické spolehlivosti. Jmenovaný vystupoval v cizině jako příslušník českého národa a pokud je nám známo, neprovinil se proti národní cti. Žadáme čs. úřady a organizace, aby mu vycházely vstříc při budování nové existence ve vlasti. Podle vládních směrnic náleží zahraniční krajané mezi ucházeče s přednostními právy». – Архів автора.

⁴⁰ «На межах старого і нового» – автобіографічна повість-есе, в який I. Голубовський виступає в третьій особі під іменем Роман Гірняк. Основні теми: Родовід Романа з харacterистикою його діда, батька та інших членів роду; Перша світова війна, національно-визвольна боротьба.

⁴¹ «З дитячої кімнати» – 22 розповіді I. Голубовського про дітей, навіяні передчасною смертю єдиного сина Андрія. Автор розповідає про різні пригоди дітей, переважно жартівливі, про їх гармонійне, навіть ідилічне співжиття в родині, але і про їх дитячі хвороби. Пише про незаурядний талант і великі здібності сина, про любов дітей до тварин – зокрема до собак та кішок, які у творі виступають нарівні з головними героями, якими є Муска (мама), Туско (тато), Люска (Галина) та Зіба (Андрій).

⁴² «Мисливські новели» (друга назва «Ловецькі новели») – збірка дев'ятьох (у другому варіанті – десятьох) новелістичних оповідань на мисливські теми має таку присвяту: «Пам'яті єдиного й найдорожчого – дні 11. XII. 1944 р. у тридцятому році життя трагічно померлого синочка Андрія – я незабутній спомин спільно відбитих ловів присвячує Автор». Перший варіант: «З ловецького базікання» (75 с.), «Підіздом» (13), «Перший стріл до диків» (13 с.), «Авантюрист» (12 с.), «Чагунський пес» (14), «Гутірка в колибі» (29), «Клопитлива пригода» (21), «На риковиську» (18), «Саботажист» (41). Другий варант: «З ловецького три по три» (64), «Підіздом» (12), «Перший стріл до диків» (10), «Авантюрист» (12), «Чагунський пес» (12), «Гутірка в колибі» (24), «Клопитлива пригода» (16), «На риковиську» (19), «Саботажист у подорожах» (58), «На ведмедиця» (20).

Я далекий від думки, щоб вважати ці твори шедеврами української літератури. Та вони в кожному разі заслуговують на видання як важливий документ доби. Автор писав їх в 1945-57 роках, будучи зовсім ізольованим від українського середовища. Навіть люди з найближчого оточення Голубовського – дружина, донька, зять, невістка, онуки – ніколи не читали цих творів. І. Голубовський працював над ними дуже інтенсивно. Деякі з них переписував і по кілька разів. Писав їх, знаючи, що вони за його життя не будуть опубліковані. Та він твердо вірив, що прийде час, коли Україна стане вільною незалежною державою, соціалістичний реалізм як «єдино правильний метод творчості» стане анахронізмом й українське суспільство буде вимагати нових художніх творів, побудованих на правді. А саме такими є літературні нариси-есе Івана Голубовського.

В умовах комуністичного режиму І. Голубовський майже з ніким із своїх колишніх друзів в Україні та за її межами не утримував зв'язків, не бажаючи наразити їх на неприємності. Та й сам боявся, щоб органи влади (чехословацькі та радянські) не почали копатися в його минулому, віддаленому від комуністичних ідеалів («зрада батьківщини», «аристократичне походження», «український буржуазний націоналізм», «співпраця з фашистами» і т. п.).

Найбільшою розрадою для І. Голубовського було образотворче мистецтво. В його колекції було представлено чимало художників України: Іван Труш, Юліан Панькевич, Іван Іванець, Павло Ковжун, Святослав Гординський, Михайло Мороз, Микола Івасюк і багато інших.

На жаль, з тих картин збереглася лише незначна частина. Більшість з них після смерті І. Голубовського його невістка Емілія подарувала різним людям, головним чином, лікарям, як презент за їхні служби.

Справжнім скарбом колекції І. Голубовського була збірка картин Олекси Новаківського, що нараховувала понад шістдесят творів. Про неї ми вже загадували в першій частині нарису. Сам І. Голубовський уклав кілька списків цієї колекції українською та чеською мовами.

11 березня 1952 р. І. Голубовський уклав заповіт, в якому єдиним справжнім багатством назвав картини Олекси Новаківського. 17 з них, альбом з 28 графіками та палітру О. Новаківського з двома пензлями він заповів доночі Галині, 12 картин – семирічній внучці Іванні (Христині). Виконавцем заповіту він встановив дружину Ядвігі, надавши їй право розпоряджатися картинами по своїй волі. Вона після смерті чоловіка – 16 червня 1957 року змінила його тестамент в тому розумінні, що всі картини О. Новаківського новим тестаментом заповіла дочці Галині взамін за половину вейпртської хати⁴⁹.

⁴³ «Під градом бомб» – спогади про бомбардування міста Хемніца у березні 1945 року.

⁴⁴ «Небезпечні забави» – пригодницька повість про життя і смерть столяра Клима, який під впливом прочитаного повір'я у духів.

⁴⁵ «Порушний день судового» – оповідання судового радника на пенсії про звірства німецьких окупантів під час Другої світової війни по відношенню до цивільного населення. Твір датований серпнем 1956 року.

⁴⁶ «Стара каплиця» – історія каплиці св. Мартина у Вейптах, побудованої сином на пам'ять батька, замордованого розбійниками.

⁴⁷ «На світанку» – «сценічний дріб'язок» з Першої світової війни. Дія відбувається в закопах східного фронту 1917 року.

⁴⁸ «З цікавості» – «сценічний дріб'язок» про те, як управитель державних тартаків Степан Клим розвіяв ревнощі своєї дружини.

⁴⁹ Оригінали обидвох тестаментів – в архіві автора. В тестаменті Івана Голубовського, між іншим, написано: «В жодній випадку не сміють бути *ti* образи видавані до рук п. Емілії Голубовській, уродженої Рудницької, матері Іванні Христині, тому що маю уgruntоване недовір'я до її господарності» (с. 4).

Іван Голубовський помер 17 травня 1957 року у Вейпртах у віці 79 років. Через три місяці – 7 серпня 1957 року померла і його дружина Ядвіга Голубовська у віці 75 років⁵⁰. Урні з їх прахом після кремації було похоронено на цвинтарі міста Вейпрти. Іх могили мені не вдалося знайти.

Мабуть, найціннішим документом рукописного архіву Івана Голубовського, переданим у мое розпорядження його невісткою Емілією Голубовською, була друга версія рукописної повісті-есе «Розмахом могутніх крил» (266 с.).

Повість І. Голубовського «Розмахом могутніх крил» охоплює все життя Олекси Новаківського – від народження до смерті. Та все ж таки це не біографія в прямому розумінні цього слова, а скоріше ретроспективні художньо опрацьовані спогади людини, яка довгі роки спілкувалася з художником, відчула велич його таланту. Значна частина підрозділів побудована у формі діалогів, в процесі яких О. Новаківський висловлював свої погляди на мистецтво.

І колекція картин О. Новаківського, і рукопис повісті І. Голубовського були призначені українському глядачеві та читачеві, тому я був дуже радий, що перші виставки картин новознайденої збірки відбулися в Україні напередодні її незалежності. Журналний варіант нововиявленого рукопису появився до 10-ої річниці незалежності України, а на одинадцятому році незалежності вийшла повість-есе І. Голубовського «Розмахом могутніх крил» окремою книжкою з репродукціями живопису та графіки О. Новаківського з найбільшої збірки картин художника за межами України⁵¹.

Виданням цієї книжки Фундація Олекси Новаківського у Львові та його родина не лише достойно вшанувала одного з найбільших мистців України, але й збагатила українську літературу новими художнім твором біографічного характеру, написаним з великою любов'ю і пошаною до художника.

Я переконаний, що за «Розмахом могутніх крил» будуть видані і дальші твори досі невідомого письменника і українська література збагатиться новим іменем – іменем Івана Голубовського.

⁵⁰ Офіційні посвідки про смерть обох («Umrtné listy») знаходяться в архіві автора.

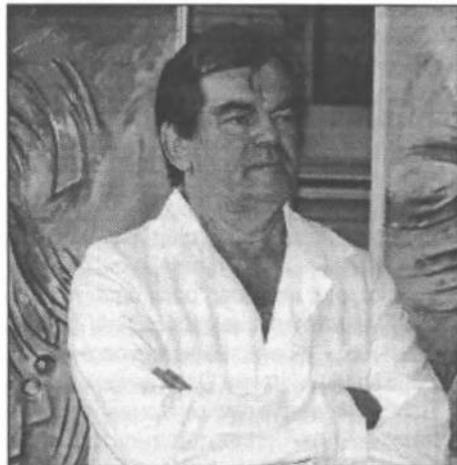
⁵¹ Див. примітка ч. 2.

Всі художні стилі митця

На початку минулого року представник старшої генерації сучасного українського образотворчого мистецтва у Словаччині, акад. худ. Андрій Гай відзначив круглий життєвий ювілей – 70- річчя від дня народження. Використовуючи цю нагоду, СНМ – Музей української культури у Свиднику влаштував митцю самостійну виставку, яку під назвою «Вибрани твори 1975-2002» було у виставочному залі музею розгорнуто від 18 вересня до 24 листопада 2002 р.

Народився художник 29 січня 1932 р. в селі Суків Меджилабірського округу. В 1947-52 рр. навчався в Гуменській російській гімназії, а в 1952-58 рр. – в Братиславській вищій школі образотворчих мистецтв у проф. Ладислава Чемицького, Петра Матейки, Дезидерія Миллого та Яна Желібського. Закінчивши навчання, він поселився у Пряшеві, де починає працювати в редакції українського журналу «Дружно вперед» на посаді художнього редактора. В 1960-73 рр. викладає в Пряшівському педагогічному інституті та на кафедрі образотворчого виховання Пряшівського педагогічного факультету Кошицького університету Павла Йосифа Шафарика. З 1973 р. працює митцем вільної професії і тимчасово вчить у Пряшівській народній школі мистецтв та Пряшівському педфакультеті.

На професіональну дорогу художника А. Гай стає після закінчення вищої школи, під кінець 50 тих років. Вже в 1958 р. його обирають кандидатом Спіл-

Художник Андрій Гай.

ки словацьких образотворчих митців. В 1962 р. стає членом Кошицької східнословачької спілки художників та журналістів «Ровень» а від 1991 р. він є постійним членом Пряшівської спілки художників «Копа».

Будучи членом Спілки словацьких образотворчих митців, А. Гай активно працює в комітеті їхньої Кошицької крайової організації та п'ятнадцять років бере участь у роботі фахових художніх комісій Словацького фонду образотворчих мистецтв насамперед у рамках Східної Словаччини а пізніше також у Братиславській комісії, призначеної для цілої Словаччини.

Образотворчий талант у А. Гая вперше спостеріг учитель Гуменської гімназії Василь Латта. Під педагогічним додглядом В. Латти А. Гай керує образотворчим гуртком названим Гамігі. Назва гуртка виникла з'єднанням перших двох букв трьох членів гуртка, а саме: Андрія Гая, Михайла Миндоша та Андрія Гірки.

Будучи студентом середньої школи, А. Гай відважно береться за дуже складне завдання – реалізацію копії картини відомого російського художника Іллі Рєпіна під назвою «Запорожці пишуть лис-

та турецькому султанові Мухаммеду IV». Із наведеним завданням А. Гай справився дуже вдало й намальована копія сьогодні прикрашає одну із стін Снинської гімназії.

Після закінчення Гуменської гімназії, якраз уже згадуваний В. Латта, направляє молодого А. Гая на навчання в Братиславську вищу школу образотворчих мистецтв. Тут митець навчається на відділі фігурального живопису, портретного та закінчує школу в 1958 р. дипломною роботою на тему «Токайська трагедія» у проф. Я. Желібського.

А. Гай у своїй художній творчості займається камерним живописом, творчістю для архітектури, рисунком та книжковою ілюстрацією. З образотворчих

А. Гай. «Грушки», 1989 р., олія, 55x80

жанрів найбільшу увагу звертає на фігуральну композицію, портрет, натюрморт та пейзаж, а з образотворчих технік перевагу дас олії, темпері та архітектурному живопису.

А. Гай. «Свято», 1975 р., олія 80 x 90, (із циклу «Село»)

Виставка камерної творчості А. Гая під назвою «Вибрані твори 1975-2002» була другою самостійною виставкою художника в МУК у Свиднику. Крім Свидника твори митця у Словаччині виставлялися також у Пряшеві, Кошицях, Братиславі, Липтовському Микулаші, Гуменному, Попраді, Бардієві, Горному Смоковці, Тренчині, Чертіжному, Старій Любовні, Орлові, Сабинові, Меджилабірцах та Требішові; за кордоном – у Чехії, Франції, Україні, Польщі та Болгарії.

До складу поки що останньої виставки митця входило 47 картин. Йшлося про вибране з творчості художника за останніх 28 років. Всі виставлені фігуральні композиції натюрморти, портрети, пейзажі та абстрактні композиції створені технікою олії.

Виставка крім початкової геометрично трактованої творчості з характерною темною та холодною кольоровою гамою знайомила зі всіма художніми стилями митця.

Складовою частиною виставки були реалістичні твори з незначною редукцією форми та структуральним моделюванням об'єму, як, напр. картини під назвами «Грушки», олія, 1989 р., «Айстри та яблука», олія, 1996 р. та «Півонії», олія, 1998 р.

На наведені реалістичні твори нав'язували картини з характерною геометричною стилізацією та декоративним від-

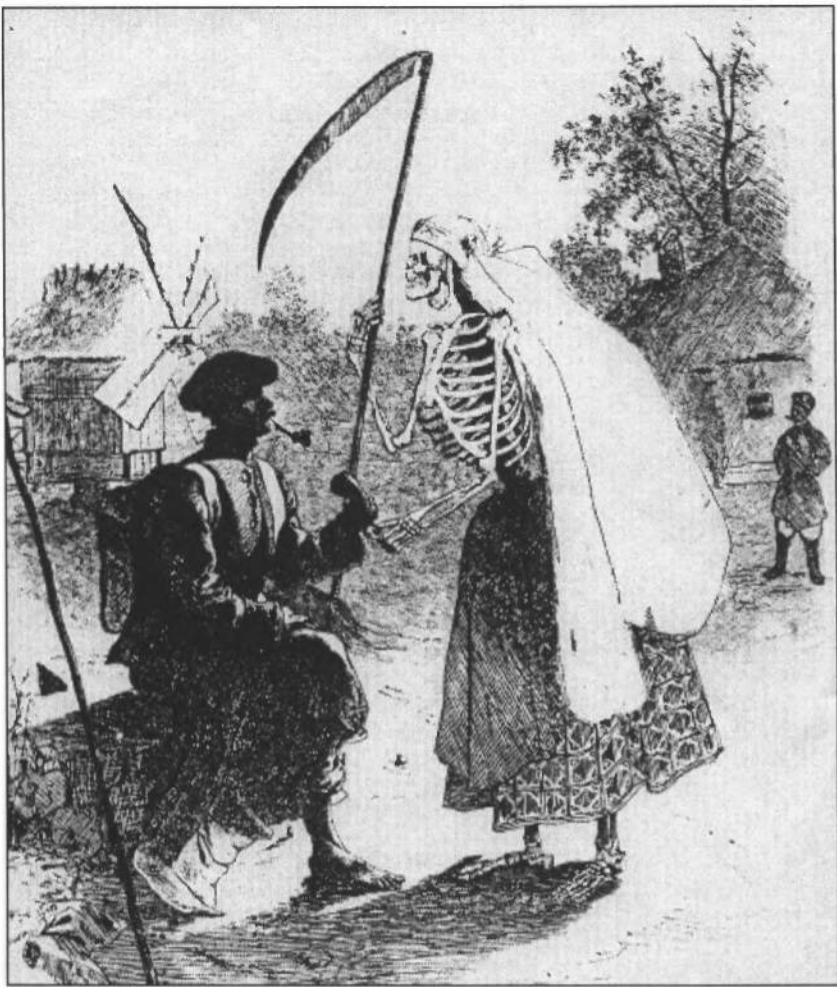
творенням площини й цілої композиції, як, напр., картини із циклу «Село» з 1975 р. під назвами «Свято» та «Травень», картини під назвами «Муз», 1981 р. та «Батьків плуг», 1999 р. інші, які художник почав створювати на початку 70-тих років під впливом інтенсивної монументальної творчості для архітектури.

80-ті роки у творчості митця були на виставці представлені передусім серією портретів поодиноких членів своєї сім'ї – дружини, трьох доньок, тітки, але також портретом письменника Федора Іванчова, невідомої членки Піддуклянського українського народного ансамблю та двома автопортретами.

Конкретну творчість митець на початку 90-их років чітко абстрагує аж до своєрідної взаємодії кольорових плям та ліній («Композиція I-IV», олія, 1993 р.). Наведені композиційні елементи часто поєднує з фрагментами рослин та традиційної матеріальної культури українців Східної Словаччини («Натюрморт I-II», олія, 2000 р., «Квітка II-III», олія, 2002 р.). З даного джерела саме народне вбрання та пам'ятки іконописного мистецтва збагатили сюжетну структуру та чітко вплинули на кольорову гаму переважної більшості творів митця.

Ладислав Пушкар

На першій та четвертій сторінках обкладинки журналу твори українського художника Олекси Новаківського – «Автопортрет», 1920-і роки; «Багатство України», полотно, олія, 1917 р. На другій сторінці обкладинки твір Т. Шевченка – «Старець на кладовищі», папір, офорт, акватинта, 1859 р. На четвертій сторінці обкладинки твір Тараса Шевченка – «Казка», папір, офорт, 1844 р.

Ціна 10 Ск

Індекс 49092

